

2020

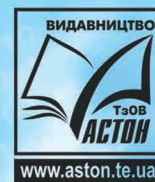
Економіка і я Олександр Длугопольський, Анастасія Вірковська

СЕРІЯ
«ШКІЛЬНА БІБЛІОТЕКА»

Олександр Длугопольський,
Анастасія Вірковська

Економіка і я

7

7

Серія «Шкільна бібліотека»

Олександр Длугопольський, Анастасія Вірковська

Економіка і я

Посібник серії «Шкільна бібліотека»
для 7 класу закладів загальної середньої освіти

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

Тернопіль

Астон

2020

УДК 33(075.3)

Д51

**Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
(лист Міністерства освіти і науки України від 13.10.2020 № 1/11-7024)**

Видано за рахунок державних коштів.

Продаж заборонено.

Длугопольський О. В., Вірковська А. А.

Д51 Економіка і я : посібник серії «Шкільна бібліотека» для 7 класу закладів загальної середньої освіти. — Тернопіль : Астон, 2020. — 144 с. : іл.

ISBN 978-966-308-770-2

Посібник містить теоретичні й прикладні матеріали, які розкривають сутність економічних явищ і процесів на різних рівнях економічних досліджень, узагальнюють проблемні аспекти розвитку економіки ХХІ століття.

Структура посібника допоможе реалізувати на заняттях компетентнісний і діяльнісний підходи до навчання, сприятиме результативності у вивченні курсу економіки за допомогою кейсів, проблемних ситуацій, практичних завдань.

УДК 33(075.3)

ISBN 978-966-308-770-2

© Длугопольський О. В., Вірковська А. А., 2020

© ТзОВ «Видавництво Астон», 2020

Зміст

Вступ	4
Розділ 1. Економіка — це просто	5
Розділ 2. Потреби людини.....	14
Розділ 3. Підприємництво — рушійна сила економіки.....	20
Розділ 4. Світ виробництва: доходи і витрати фірми	30
Розділ 5. Світ споживання: добробут громадян.....	37
Розділ 6. Соціально відповідальний бізнес	43
Розділ 7. Бюджет та податки.....	51
Розділ 8. Особисті фінанси і фінансова грамотність	58
Розділ 9. Заробітна плата як винагорода за працю	70
Розділ 10. Безробіття та бідність	76
Розділ 11. Гроші та інфляція	84
Розділ 12. Природні ресурси і рента	93
Розділ 13. Екологія та економіка	102
Розділ 14. Цифрові навички у XXI ст.	113
Розділ 15. У світі глобальних економічних відносин.....	126
Розділ 16. Міграція населення	136
Післямова.....	143

Вступ

Ласкаво просимо до світу знань з посібником «Економіка і я». Наша мета — ознайомити вас основами економіки, тобто надати розуміння того, як саме економічні принципи та закони можуть допомогти в повсякденних ситуаціях соціально-економічного характеру та підказати, як правильно реагувати на них. Саме економічні закони допомагають людям вирішувати масштабні та поточні соціально-економічні проблеми — від управління країною до планування сімейного бюджету. У посібнику ми розкриємо для вас основні економічні категорії, проблематику економіки та надамо широкий спектр практичних інструментів, які допоможуть розвинути економічну інтуїцію для їх розв’язання.

Вивчаючи цей предмет, визрозумієте механізм, який подолає бар’єри між тим, що відбувається в класі, і тим, що відбувається в Україні та усьому світі. Забезпечуючи практичний підхід до поданих тем, ми полегшуємо використання навчальних матеріалів у класі. Цей посібник сприятиме вашому розумінню економіки в доступній та цікавій формі. Ми демонструємо, що економічні знання можуть допомогти вам зробити світ кращим, одночасно закликаючи вас самостійно дійти висновків про те, що насправді означає «краще». Оскільки ви живете в цифровому та глобалізованому світі, ми усвідомлюємо, що ви добре обізнані та турбуєтеся як про локальні, так і про глобальні проблеми життя суспільства.

Структура посібника містить 16 розділів із поясненням проблемних аспектів тем, питаннями для самоперевірки отриманих знань та практичними вправами для кращого засвоєння змісту проблем, що розкриваються. Практична спрямованість посібника забезпечується широким використанням аналітичних, статистичних та проблемно орієнтованих завдань і прикладів, що полегшують сприйняття теоретичного матеріалу.

Стиль написання посібника «Економіка і я» чіткий, стислий, доступний, зручний для викладання та цікавий для сприйняття. Ми сподіваємося, що цей посібник надихне вас на здобуття високих результатів у навчанні, і ми обіцяємо, що ви опануєте корисний та актуальний матеріал, який стане вам у пригоді.

Розділ 1. Економіка — це просто

Безкоштовних сніданків не буває.

Б. Крейн

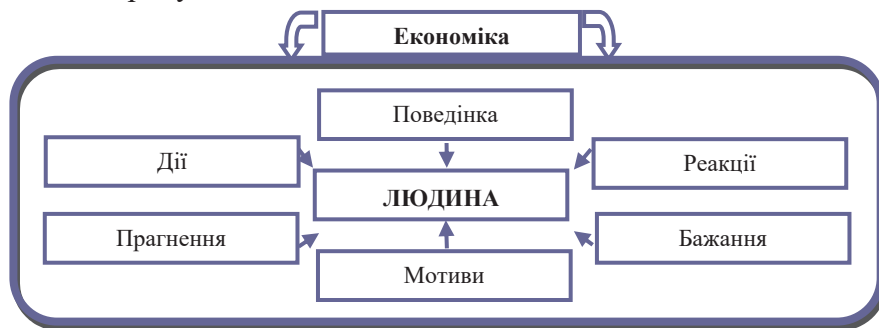
Юні читачі, лауреат Нобелівської премії з економіки 1992 р. Г. Беккер писав, що «економіка — це мистецтво досягати максимуму в нашому житті». Економічна наука починається із припущення про те, що кожна людина діє з метою максимального забезпечення свого добробуту. Це ще називають *максимізацією корисності* або вигод. Комуś подобається подорожувати, комуś — колекціонувати старі платівки, комуś — вирощувати собак елітних порід тощо. Усі мають різні вподобання та інтереси. Однак ви розумієте, що звички бідних відрізняються від звичок заможних, а з плином життя цінності людей також змінюються.

Це цікаво!

Нобелівська премія (англ. Nobel Prize) — одна з найпрестижніших міжнародних премій, яку щорічно присуджують за видатні наукові дослідження, революційні винаходи або значний внесок у культуру чи розвиток суспільства, у т. ч. з економіки. Ця премія заснована згідно із заповітом шведського підприємця А. Б. Нобеля, який винайшов динаміт. Увесь свій статок він призначив на фінансування міжнародної премії.

У центрі економіки знаходиться саме людина з її потребами, мотивами, прагненнями, діями, реакціями та поведінкою (рис. 1.1). Оскільки економіка охоплює господарство країни загалом, отже, вона впливає на кожного з нас — через ціни, рівень зарплат та пенсій, зайнятість тощо. Так, у періоди економічного спаду зростає рівень безробіття, банкрутують підприємства, погіршується добробут населення.

Рис. 1.1. Людина як основа економіки

Водночас, у періоди економічного зростання, поживається підприємницька діяльність, зростає як зайнятість, так і доходи населення, виникають інноваційні та соціально відповідальні фірми.

Економіка має кілька рівнів дослідження:

1. Мікроекономіка (економіка фірми), яка вивчає діяльність фірм та їхню бізнес-поведінку, доходи і витрати підприємств. Наприклад, чому в 2013 р. той чи інший бізнес був більш успішний, ніж у 2018 р.? Які причини скорочення прибутків фірми А і зростання прибутків фірми Б?

2. Мезоекономіка (регіональна, або галузева), яка вивчає нерівномірність розвитку окремих регіонів у межах країни або галузей. Наприклад, чому рівень життя людей в італійських містах Мілан та Неаполь так суттєво відрізняється, хоча відстань між ними менше 800 км (рис. 1.2)? Чому Схід і Захід Німеччини абсолютно по-різному розвиваються як у промисловому, так і в культурному сенсах? Чому така різниця в рівнях економічного розвитку Сходу і Заходу України?

Рис. 1.2. Карта Італії з основними містами

3. Макроекономіка (національна економіка), яка вивчає особливості економічного розвитку окремих країн. Наприклад, чому рівень безробіття в Україні суттєво вищий за аналогічний показник в Японії? Чому пенсійне забезпечення громадян Норвегії суттєво відрізняється від пенсійного забезпечення громадян Китаю?

4. Мегаекономіка (глобальна економіка), яка вивчає економічні проблеми міжнародного масштабу. Наприклад, чому відбувається міграція працівників з Молдови, України, Білорусі в країни ЄС? Які причини того, що великі підприємства переміщують свої потужності в Китай та Індію? Що зумовлює розвиток глобальних міст Лондона, Нью-Йорка, Токіо?

До вашого відома, читачі, головними дійовими особами в економіці будь-якого рівня є виробники та споживачі. *Споживач* — це фізична особа, яка купує, замовляє, використовує або має намір придбати чи замовити продукцію для особистих потреб. Споживачі мають відповідні права та обов'язки, закріплені в Законі України «Про захист прав споживачів» (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Права та обов'язки споживачів

Права споживачів	Обов'язки споживачів
<p>Споживачі під час придбання, замовлення або використання продукції, яка реалізується на території України, для задоволення своїх особистих потреб мають право на:</p> <ul style="list-style-type: none"> • захист своїх прав державою, • належну якість продукції та обслуговування, • безпеку продукції, • необхідну, доступну, достовірну та своєчасну інформацію про продукцію, її кількість, якість, асортимент, а також про її виробника (виконавця, продавця), • відшкодування майнової та моральної шкоди, завданої внаслідок недоліків продукції (дефектів), • звернення до суду та інших уповноважених державних органів за захистом порушених прав, • об'єднання в громадські організації споживачів. 	<p>До обов'язків споживачів відносять:</p> <ul style="list-style-type: none"> • перед початком експлуатації товару уважно ознайомитися із правилами експлуатації, викладеними в наданій виробником (продавцем, виконавцем) документації на товар, • у разі необхідності роз'яснення умов та правил використання товару — до початку використання товару звернутися за роз'ясненнями до продавця (виробника, виконавця) або до іншої вказаної в експлуатаційній документації особи, що виконує такі функції, • користуватися товаром згідно з його цільовим призначенням та дотримувати умов (вимог, норм, правил), установлених виробником товару (виконавцем) в експлуатаційній документації, • з метою запобігання негативним для споживача наслідкам використання товару — застосовувати передбачені виробником у товарі засоби безпеки з дотриманням передбачених експлуатаційною документацією спеціальних правил, а в разі відсутності таких правил у документації — дотримувати звичайних заходів безпеки, встановлених для товарів такого виду.

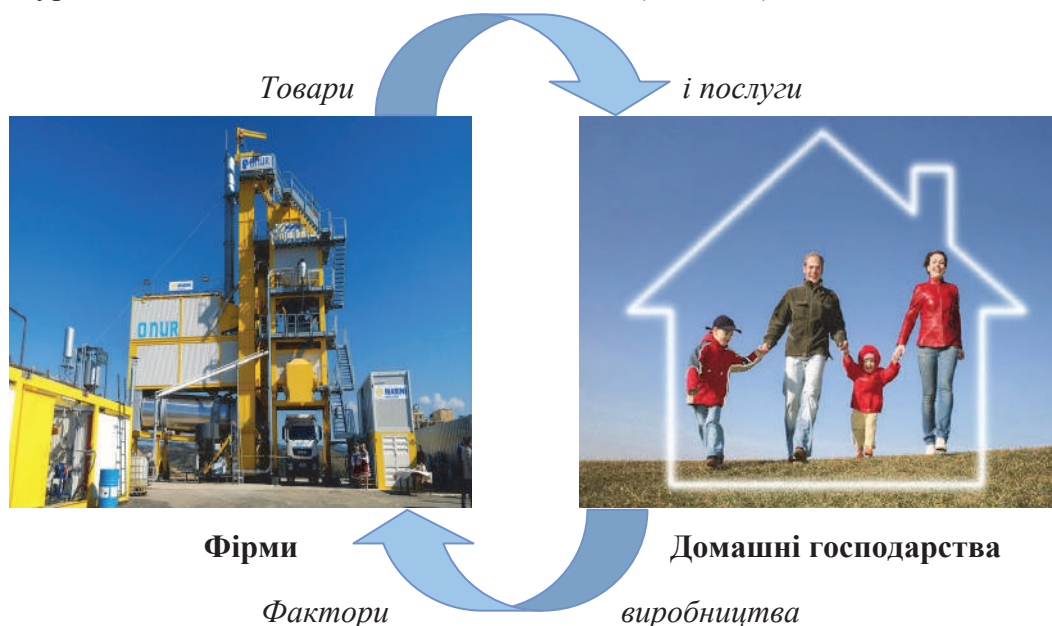
Виробник — це будь-яка фізична або юридична особа, яка виготовляє продукцію та вводить її в обіг під своїм власним найменуванням або торговельною маркою.

В економіці зв'язок між виробниками і споживачами відбувається через економічний кругообіг — рух благ (товари і послуги) у відповідь на рух факторів виробництва (ресурси) (рис. 1.3). Розгляньмо докладно ці основні елементи кругообігу:

1. *Товари* — це блага, які є фізично відчутними предметами чи речами: їжа, взуття, автомобілі, будинки тощо.

2. *Послуги* — блага, що мають форму певної дії, у процесі якої споживач отримує можливість задовольнити відповідну потребу (медичне обслуговування, освітні або перукарські послуги, проїзд у громадському транспорті, закордонний відпочинок). Послуга невіддільна від свого виробника (вона не може ні зберігатися, ні транспортуватися, ні змінювати власника).

3. *Ресурси* (фактори виробництва) — це все те, що можна використати для виробництва товарів і послуг з метою задоволення потреб людини. Ресурси в економіці поділяють на кілька видів (табл. 1.2).

Рис. 1.3. Економічний кругообіг

Кругообіг розпочинається зі споживачів (домашніх господарств) як власників факторів виробництва, що постачають на ринок ресурси праці,

землі, капіталу і підприємницькі здібності. Ресурси потрапляють до підприємств, які з них продукують блага (товари і послуги), що, опиняючись на ринку продуктів, їх купують домогосподарства. Підприємства, зазнаючи виробничих витрат, виступають на ринку ресурсів як покупці — вони сплачують домогосподарствам доходи. Доходи домогосподарств такі: заробітна плата, прибуток від власної справи, рента та орендна плата, дивіденди, відсоток, гонорари. Домогосподарства, отримавши доходи, здійснюють споживчі витрати і купують товари та послуги. Підприємства, які ці товари та послуги реалізують, отримують виручку від реалізації, яка є їх доходом. Єдиним способом фірм постійно отримувати прибутки є постачання саме тих товарів, які хочуть придбати споживачі (від чипсів до автомобілів).

Таблиця 1.2

Види економічних ресурсів

Знання	Підприємницький потенціал	Природні ресурси	Людські ресурси	Фінансові ресурси
Конкретні наукові та технічні розробки, які дають змогу організувати виробництво і споживання благ на більш високому, ніж попередній, рівні 	Сукупність здібностей, знань і навичок людей щодо здійснення підприємницької діяльності (організації виробництва благ у різних формах) 	Корисні копалини (земля, надра), а також кліматичне та географічне положення країни 	Кількість населення країни, що відрізняється певними показниками (освітою, культурою, знаннями) 	Капітал, представлений конкретними грошовими коштами, наявними в національній економіці

Домовленості виробників зі споживачами стосуються ринкової ціни того чи іншого товару (послуги), яка встановлюється безпосередньо на ринку під впливом співвідношення попиту і пропозиції. Наприклад, якою буде ціна ноутбука на вітрині магазину? Ціни будуть встановлені на такому рівні, щоб кількість виставлених на продаж ноутбуків відповідала кількості споживачів, готових їх придбати. Якщо кількість потенційних власників ноутбуків буде

більшою, їхня ціна зросте. Тоді деякі споживачі відмовляться від цього товару та придбають дешевший планшет, а деякі магазини будуть прагнути збільшити свій прибуток, пропонуючи ноутбуки за акційними (зниженими) цінами. Отже, пропозиція ноутбуків відповідатиме попиту на них.

Загалом, можна припустити, що в економіці всі суб'єкти повинні поводити себе раціонально, адже економіка вивчає раціональний вибір — вибір на підставі ретельного та систематичного розрахунку максимального досягнення мети за допомогою обмежених ресурсів. Такий розрахунок, на думку Г. Беккера, можна застосовувати до будь-чого: освіти, професії, шлюбу, народження дітей, скоєння злочину тощо.

Однак пізніше Дж. Акерлоф та Р. Шиллер обґрунтували наявність ірраціональної поведінки людей, пов'язаної із психологічними особливостями прийняття рішень (невпорядковані та нелогічні вчинки). Д. Канеман отримав Нобелівську премію з економіки у 2002 р. за свої дослідження ухвалення рішень в умовах невизначеності.

Обидва типи поведінки властиві людині. Наприклад, обираючи для зберігання коштів той чи інший банк, раціональна особа як мінімум зверне увагу на розмір ставки за депозитами, порівняє рейтинг банків для визначення того, який є більш надійним, розпитає працівників банків про види і переваги різних видів депозитних рахунків. Ірраціональна ж особа піде до найближчого від свого будинку відділення банку чи довірить гроші тій установі, яку порадили сусіди чи друзі, абсолютно не вивчаючи поточну ситуацію.

Питання для обговорення.

1. Що таке економічний кругообіг? Хто в ньому є основними учасниками?
2. Які види ресурсів ви знаєте? Охарактеризуйте їх.
3. Які рівні дослідження економіки ви знаєте?
4. Наведіть приклад раціональної поведінки в економіці.
5. Наведіть приклад ірраціональної поведінки в економіці.

Цікаві завдання.

Завдання 1. Погляньте на перелік професій в таблиці с.11. Які послуги надають люди цих професій або які товари виробляють? Заповніть таблицю. Яка професія з поданого переліку до вподоби саме вам? Доповніть своїм списком, за потреби.

№	Професія	Товар	Послуга
1.	Лікарка		
2.	Водій		
3.	Полицейський	✘	Правопорядок
4.	Художниця		
5.	Продавець		
6.	Повар		
7.	Вчителька		
8.	Пожежник		
9.	Будівельник		
10.	Фермер		
11.	Видавець		
12.	Модельєр		
13.	Архітектор		
14.	Перукарка		
15.	Автодилер	Автомобіль	✘

Завдання 2. Проаналізуйте на основі нижче поданої таблиці ресурси, доходи та витрати власної сім'ї (домогосподарства). Що є основним у ресурсах, доходах та витратах вашої сім'ї?

Ресурси домогосподарств	Доходи домогосподарств	Витрати домогосподарств
<ul style="list-style-type: none"> • Нерухоме майно • Рухоме майно (транспортні засоби) • Професійні навички • Підприємницькі здібності • Цінні папери • Депозити • Винаходи, твори 	<ul style="list-style-type: none"> • Рента, орендна плата • Заробітна плата • Прибуток від власної справи • Дивіденди • Відсоток за банківськими вкладками • Гонорари, роялті 	<ul style="list-style-type: none"> • Харчування • Житло і комунальні послуги • Одяг і взуття • Меблі, техніка • Предмети побуту • Освіта • Медичне обслуговування • Культура і відпочинок
		

Завдання 3. Розгляньте ситуацію «Випадок на пляжі Халландейл».

Місце та час події: літо 2012 р., США, штат Флорида, пляж Халландейл (на північ від Маямі).

Головна дійова особа: 21-літній рятувальник Томас Лопес.

Сюжет: Т. Лопес чергував на пляжі Халландейл, коли йому повідомили, що на «дикому» пляжі неподалік тоне людина. Томас побіг туди рятувати людину, хоч ця частина не входила до зони виконання його прямих обов'язків. Коли він прибів до місця пригоди, чоловіка вже витягли з води інші люди. Разом із ним побігла надавати допомогу медсестра, яка того дня мала вихідний і відпочивала на пляжі. Постраждалому надали екстренну медичну допомогу.

Епілог: керівництво компанії «Jeff Ellis and Associates» вирішило, що Томас Лопес грубо порушив інструкцію в частині, що забороняє залишати встановлену територію пляжу, і прийняло рішення про його звільнення.

Реакція суспільства: один з його колег, довідавшись про обставини звільнення товариша з роботи, миттєво зателефонував до свого начальника і відмовився працювати на цю компанію. Згодом ще двоє рятувальників звільнилися за власним бажанням, протестуючи проти звільнення Т. Лопеса. Ще кількох рятувальників звільнили за те, що вони повідомили, що на місці Томаса вчинили б так само.

Висновок: керівництво компанії в інтерв'ю заявило: «Йдеться про матеріальну відповідальність, і працівники пляжу не можуть виходити за межі території, яка охороняється». Натомість сам Т. Лопес повідомив: «Я не міг відмовити в допомозі». Через тиждень після розголосу в пресі керівництво компанії запропонувало Т. Лопесу повернутися до роботи, проте він відмовився.

Поміркуйте над питаннями:

1. Який висновок ви можете зробити з цієї ситуації?
2. Чи простежується раціональність у діях рятувальника?
3. Чи узгоджується в даному випадку моральність із максимізацією корисності?

Завдання 4. У вас незабаром день народження. Які товари варто придбати та якими послугами скористатися для гарного проведення дозвілля? Заповніть таблицю. Зробіть висновок про раціональність свого вибору.

Товари	Послуги
1.	1.
2.	2.
3.	3.
4.	4.
5.	5.
...	...

Завдання 5. Розгляньте ситуацію «Робін Гуд у спідниці».

Місце та час події: 2009 р., Німеччина, Бонн.

Головна дійова особа: 62-річна жінка, керівник філії банку Еріка Шмідт, яка пропрацювала в банківській установі 15 років, пройшовши за цей час шлях від дрібного клерка до керівника філії.

Сюжет: починаючи з 2003 р., Е. Шмідт почала надавати деяким малозабезпеченим клієнтам свого банку, що обросли боргами, безвідсоткові кредити, знімаючи кошти з рахунків заможніших клієнтів, статки яких обчислювалися мільйонами євро і які роками не торкалися власних грошей. Е. Шмідт завжди особисто зустрічалася з малозабезпеченими боржниками, щоб переконатися, що їм справді потрібні кошти, і надавала їх лише за умови, що вони через певний час повернуть усю суму повністю. Проте гарантій не було жодних, і лише за один рік, як засвідчили матеріали справи, вона зняла близько 7 млн євро, однак від боржників було повернуто лише 6,5 млн євро. Нестачі накопичувалися роками, і вже після виявлення інциденту у 2009 р., заможні клієнти банку недорахувались 1,1 млн євро на власних рахунках. Після цього Е. Шмідт опинилася в суді. Вона не привласнила жодного centa, не отримала жодної вигоди. Свій вчинок жінка пояснила наступним чином: «Я не могла бачити страждання менш успішних клієнтів банку, які просто виживали».

Епілог: суд вирішив позбавити Еріку Шмідт волі умовно на 22 міс. Її звільнили з роботи, на дім наклали арешт через борги, крім того, вона мала повернути кошти за інших, а єдиним джерелом доходу для неї була лише невелика пенсія.

Реакція суспільства: ЗМІ порівнювали Е. Шмідт з легендарним розбійником Робін Гудом, оскільки вона робила практично те ж, що й герой англійських балад, — брала гроші багатих і надавала їх бідним. Суд прийняв до уваги «благородні цілі» Еріки і замість 4 років позбавлення волі засудив її до 22 міс. умовно.

Поміркуйте над питаннями:

1. Який висновок ви можете зробити з цієї ситуації?
2. Чи простежується раціональність у вчинку банківського співробітника Е. Шмідт?
3. Чи простежується в діях Е. Шмідт мета максимізації корисності?

Література:

1. Becker G.S. A Treatise on the Family. — Cambridge, 1981.
2. Becker G.S. Human Capital. — N.Y., 1964.
3. Акерлоф Дж., Шиллер Р. Spiritus Animalis, или как человеческая психология управляет экономикой и почему это важно для мирового капитализма. — М. : Юнайтед Пресс, 2010. — 280 с.
4. Вілан Ч. Гола економіка. Викриття нудної науки. — Х., 2018. — 320 с.
5. Івашук Ю. П. Поведінкова та експериментальна економіка: Навч. посіб. — Тернопіль: Осадца Ю. В., 2017.
6. Ха-Юн Ч. Економіка. Інструкція з використання / Пер. з англ. — К. : Наш Формат, 2016. — 400 с.

Розділ 2. Потреби людини

Шлях до успіху відкритий для будь-кого, хто думає насамперед про надання послуг і якісне виконання своєї роботи.

Г. Форд

Юні читачі, кожна людина постійно або періодично відчуває певні потреби, які хоче задовольнити. *Потреби* — це необхідність у чомусь, бажання володіти певними речами, відчуття нестачі, якщо бажання залишається незадоволеним. До вашого відома, людина прагне задовольнити якнайбільше своїх потреб, оскільки що різноманітнішими є потреби людини, то багатший є її внутрішній світ.

Погодьтеся, що відчуття потреби в закордонному відпочинку чи туристичній мандрівці з'являється в тієї людини, яка володіє певними знаннями про географію, історію країни, до якої подорожує, а також має набір певних ціннісних уявлень про особливості соціально-економічного та культурного життя громадян цієї країни.

Виконання цих бажань робить життя зручнішим і комфортнішим, однак на потреби людей справляє вплив багато факторів (рис. 2.1). Молоді люди більш опікуються активним дозвіллям, ніж люди похилого віку; більш освічені або заможні люди купують більше екологічно чистої продукції, ніж менш освічені або бідні; «жертви моди» часто полюють на дорогі бренди, а більш аскетичні споживачі надають брендовому одягу другорядного значення.

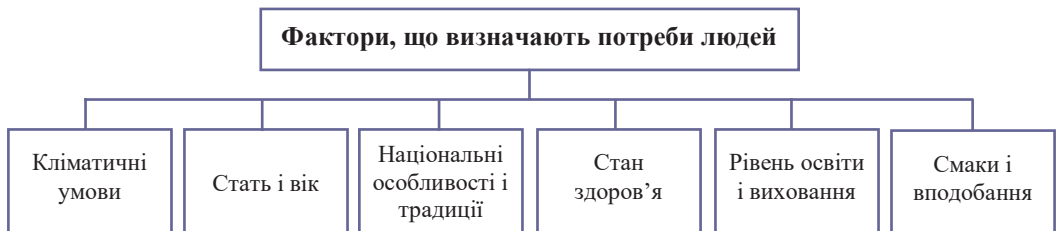

Рис. 2.1. Фактори, що визначають потреби людей

Оскільки людські потреби є різноманітними, їх можна класифікувати за різними критеріями. Найбільш типово поділяти потреби на *первинні* та *вторинні*. До *первинних* (фізіологічних) належать ті, задоволення яких просто необхідне для існування людини (наприклад, вода, їжа, одяг, житло тощо). *Вторинні* потреби — ті, задоволення яких залежить від рівня добробуту (наприклад, автомобіль, ювелірні вироби, яхти, вілли, антикваріат тощо). Із всієї сукупності потреб закономірним є також поділ на матеріальні (в їжі,

одязі, житлі, предметах побуту) і нематеріальні потреби (в освіті, у відпочинку, у можливості займатися творчістю тощо).

Найпоширенішою та найбільш популярною є ієрархічна класифікація потреб за А. Маслоу. Відповідно до теорії Маслоу, існує 5 груп потреб. Розглянемо характеристику кожної з них у вигляді т. з. «піраміди Маслоу» (рис. 2.2).

Рис. 2.2. Піраміда потреб, за Маслоу

1) *Фізіологічні потреби.* Потреби цієї групи перебувають на «першому щаблі» умовної піраміди. До них належать ті, які забезпечують виживання людини як біологічної істоти (потреба в повітрі, воді, їжі, одязі, житлі, теплі тощо).

2) *Потреби в безпеці.* Це потреби в соціальній захищеності: одержанні медичної допомоги, освіти, у пенсійному забезпеченні, захисті від внутрішніх і зовнішніх загроз тощо. Ці потреби виражають прагнення людини зберегти певний життєвий рівень, контроль за власною життєдіяльністю.

3) *Соціальні потреби.* Кожна людина прагне дружби, любові, прагне до участі в спільних діях, хоче бути членом певних об'єднань людей, з якими в неї спільні інтереси, прагне брати участь у суспільних заходах, бути визнаною особистістю в суспільстві тощо.

4) *Потреби у визнанні і повазі.* Це потреби в позитивній оцінці особистості в суспільстві, в здобутті людиною певного соціального статусу, у повазі та визнанні серед інших людей.

5) *Потреби в самореалізації*. Це потреби, пов'язані із прагненням людини до розвитку та розкриття своїх здібностей, талантів, задатків, до розвитку особистості та прихованого в ній потенціалу. Задоволення цієї групи потреб — це процес саморозвитку особистості, постійного внутрішнього руху вперед.

Спочатку споживачі прагнуть задовольнити потреби нижчого рівня, а вже потім можуть думати про задоволення наступної за значимістю потреби. Основний недолік теорії Маслоу зводиться до того, що їй не вдалося врахувати індивідуальні відмінності людей. Виходячи з минулого досвіду, одна людина може бути найбільше зацікавлена в самовираженні, у той час як поведінка іншої буде в першу чергу визначатися потребою у визнанні, соціальними потребами. Нерідко в сучасному світі трапляються люди, яким притаманний аскетичний спосіб життя, чи які, переситившись життям в суспільстві споживання, обирають *дауншифтинг* — відмову від «грошей та стресу», перехід до життя за власними правилами.

На думку А. Маслоу, кожна людина має жити в гармонії із самою собою і займатися тим, чим вона хоче й може займатися. «Композитор має писати музику, художник — картини, поет — вірші. Якщо ви цілеспрямовано збираєтесь стати менш значною особистістю, ніж дозволяють ваші здібності, я попереджаю, що ви будете глибоко нещасною людиною протягом усього життя». І в цьому концепція Маслоу дуже близька до ідеї «сродної праці», сформульованої українським філософом Г. Сковородою у XVIII ст.

Ієрархія потреб А. Маслоу пізніше була доповнена іще двома рівнями:

- *естетичні потреби* як прагнення до прекрасного;
- *пізнавальні потреби* як прагнення до нових знань, відкриттів, досліджень.

Потреби також бувають раціональними та нераціональними. Прикладами нераціональних потреб, які, наприклад, шкодять здоров'ю, є потреба в курінні, у наркотиках, в алкоголі. Натомість раціональними є потреби у занятті спортом, духовному саморозвитку, вживанні екологічно чистої їжі тощо. Часто раціональна потреба може перетворитися в нераціональну. Наприклад, дітям можна їсти шоколадні цукерки, але лише в невеликій кількості, в іншому випадку це може призвести до різноманітних захворювань. Також потреба в грі на планшеті може перетворитися в нераціональну, якщо просиджувати за ним усі дні. У кожний конкретний момент людина буде прагнути до задоволення тієї потреби, що для неї є важливішою або необхідною.

Благо — це засіб для задоволення потреб. Здатність предмета задовольняти певну потребу повинна бути усвідомлена людиною. Тільки в цьому випадку предмет стає благом.

До вашого відома, юні читачі, економічна наука розподіляє всі життєві блага на 2 групи:

1. Некономічні.
2. Економічні.

Некономічні блага — це ті життєві блага (переважно природні), які доступні людям в обсязі набагато більшому, ніж величина потреби в них. Ці блага не треба виробляти, і люди можуть споживати їх безкоштовно. Саме до цієї групи благ відносяться: повітря, сонячне світло, дощ, море, гори, океани, ліси тощо. Проте основне коло потреб людей задовольняється за рахунок саме економічних благ. І якщо люди живуть зараз краще, ніж у стародавні часи, то це досягнуто завдяки зростанню обсягу і покращенню якостей саме економічних благ (продовольства, одягу, житла тощо).

Економічні блага — це блага, що є об'єктом чи результатом економічної діяльності, а отже, існують в обмеженій кількості порівняно з потребами, які вони задовольняють (наприклад, автомобіль, хліб, одяг, будинок). Цінність благ залежить від їхньої рідкості, а також від інтенсивності потреби і кількості благ, здатних цю потребу задовольнити. При цьому будь-яка потреба може бути задоволена кількома благами, а будь-яке благо може використовуватися для задоволення різного кола потреб.

Економічні блага можна поділити на три групи:

1. Індивідуальні, призначені для особистого споживання (їжа, одяг, взуття, гаджети, автомобілі).
2. Суспільні, призначені для спільного споживання (національна оборона, поліція, безпека кордонів).
3. Квазісуспільні, що поєднують ознаки індивідуальних та суспільних благ (бібліотеки, музеї, освіта).

Це цікаво!

З розвитком інтернету таке явище, як соціальні мережі, займає все більше і більше місця в житті практично кожної людини і змінює її потреби.

Значення соціальних мереж дуже важко переоцінити, але це лише початок. Соціальна мережа — явище насправді соціальне, тобто охоплює не просто дуже широку аудиторію жителів нашої планети, а часто вона є практично єдиним простором, у якому більшість людей можуть спілкуватися і навіть самореалізу-

---

ватися. Дівчата та хлопці фотографують себе з усіх сторін. Неважко здогадатися, на кого вони намагаються бути схожими, тому що саме рекламні картинки «вбивають у голову», що саме так треба, бо це модно. Хлопці роблять таке рідше, але не набагато, особливо якщо займаються спортом. Отже, поїхавши на відпочинок, потрібно похвалитися, завантаживши фото в найдрібніших подробицях; був на концерті улюбленого музичного колективу — просто зобов'язаний показати це всім друзям. Завантажуючи сотні фото, у той час як цілком можна обійтися кількома десятками, люди потребують уваги, бо їхні фотографії будуть довше переглядати, значить буде більше коментарів, відповідно більше компліментів.

До речі, про друзів — що більше, то краще. Звичайно, найбільше це стосується молоді, коли формування життєвих цінностей ще не завершилося. Вони не можуть похвалитися успіхами в суспільстві, зате мають багато вільного часу, інтернет і величезну потребу бути побаченим і почутим. Так ми вже створені, що потребуємо бути в зоні уваги, це є частиною нашої природи — запитайте будь-якого психолога або маркетолога. Кожен прагне, щоб про нього говорили, щоб його пам'ятали. Адже хочеться покрасуватися, показати свою кращу сторону і приховати те, що вважаємо недоліком. Заходячи на свою сторінку в мережі і не бачачи нових повідомлень, людина втрачає гарний настрій, коли ніхто не прокоментував одну зі ще вчора завантажених півсотні фото, — з'являється роздратування; якщо ж повідомлення, адресоване подрузі/другу, без відповіді — то взагалі можна апетиту позбутися...

Свобода поведінки в «павутині» сприяє тому, що молоді люди в мережі не такі, як у реальності. Дехто змінюється мало, а деяких і взагалі не впізнати. В інтернеті всі такі, якими себе хочуть бачити; ті, ким мріють стати: красивими дівчатами, розкутими, упевненими в собі авторитетами — усе залежить від бажань та рівня розвитку. Там легше спілкуватися, тому що для відповіді є час, щоб подумати, і можна відповісти так, як буде круто. І це грає не останню роль у популярності такого спілкування. Щодня мільйони людей сидять перед своїми моніторами в гонитві за увагою. По суті, навперебій рекламують себе. На людей подивитися і себе показати? Майже. Тому що глобалізація через рекламу, справді забирає першу половину і залишає тільки «себе показати»... У всій красі, сйаві і неповторності.

Питання для обговорення.

---

1. Що таке потреби?
  2. Які фактори визначають потреби людей?
  3. Як класифікують потреби за А. Маслоу?
  4. Охарактеризуйте поняття «благо». Які є групи життєвих благ?
  5. Які відмінності між економічними і неекономічними благами?
-

Завдання 1. Заповніть таблицю.

Особисті потреби	Потреби учня школи	Потреби жителя міста (села)

Завдання 2. Подумайте та запишіть, які потреби можуть задовольняти зображені на рисунку речі.

Завдання 3. Уявіть, що ви виграли багато грошей. Ви стали багатим/багатою і можете купити все, що завгодно. Що ви купите? Напишіть короткий список. Скільки з цих речей вам потрібно, щоб вижити?

Завдання 4. Прочитайте опис ситуації. Визначте, які фактори зумовлюють потреби різних людей (кліматичні умови, стать і вік, національні особливості та традиції, стан здоров'я, рівень освіти та виховання, смаки та вподобання).

- 1) Традиційним українським чоловічим одягом є вишита сорочка та шаровари.
- 2) У шафі Софії є як зимовий одяг, так і літній.
- 3) Уляна хоче новий телефон, а Андрій — планшет.
- 4) У бабусі Оксани є окуляри для корекції зору. Без них вона погано бачить.
- 5) У подруги Вероніки шпалери блакитні, а в Поліни — зелені, з малюнком.
- 6) Настя — відмінниця. Вона часто відвідує бібліотеку, різноманітні гуртки, дізнається багато нового з інтернету.
- 7) Щоб не хворіти, Андрій щоранку п'є вітаміни.

Завдання 5. Заповніть таблицю, наводячи приклади різних потреб.

Первинні потреби	Вторинні потреби	Матеріальні Потреби	Нематеріальні потреби	Корисні потреби	Шкідливі потреби

1. Що таке «потреби»? [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://sites.google.com/site/ekonomikadlapatackiv/tema-1-potrebi-ta-mozlivosti/so-take-potreba>

-
2. Філановський О. Які зрушення відбулися в ієрархії потреб за Маслоу через пандемію? [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://filberry.com.ua/maslow_hierarchy_shift-2
  3. Які блага необхідні людині? [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.zhu.edu.ua/mk_school/pluginfile.php/2489/mod_resource/content/1/Teoria_1.3.%20Які%20блага%20необхідні%20людині.pdf
  4. Дещо про соціальні мережі [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://koukim.com/ua/cikavo_znati.html
-

Розділ 3. Підприємництво — рушійна сила економіки

Щоб почати щось робити, перестаньте базікати і беріться за роботу.

У. Дісней

Напевно, кожна людина хоча б раз у житті замислювалася про відкриття власної справи. Підприємництво — унікальне явище, яке властиве найактивнішим і найцілеспрямованішим представникам суспільства. Це особливий вид економічної активності, який вимагає новаторського підходу у різних сферах: чи то виробництво нового товару, чи зміна профілю діяльності або заснування нового підприємства.

Підприємець — це особа, яка поєднує новаторські, комерційні та організаторські здібності для пошуку і розвитку нових видів і методів виробництва, а також нових благ, якостей та сфер застосування капіталу.

Основою здійснення підприємницької діяльності є власна ініціатива, творчо-пошуковий, інноваційний підхід. Отже, *підприємництво* — це самостійна, ініціативна, систематична діяльність господарюючих суб'єктів з виробництва продукції, виконання робіт, надання послуг, яка здійснюється на власний ризик з метою одержання прибутку або власного доходу.

На практиці доволі часто ототожнюють поняття «бізнес» та «підприємництво», однак вони різновекторні через неоднаковий рівень відповідальності. Оскільки підприємницька діяльність є інноваційною, а бізнес — це будь-яка діяльність (у тому числі і спекулятивна), пов'язана з одержанням вигоди або прибутку.

Підприємництво дозволяється в будь-якій сфері господарської діяльності, яка не заборонена законом: у промисловості, аграрному секторі, торгівлі, побутовому обслуговуванні, у сфері операції з цінними паперами, банківській, юридичній, видавничій та інформаційно-консультативній

діяльності тощо. Основними сферами підприємницької діяльності є виробництво (продукції, послуг), комерція (торгівля), фінансове та комерційне посередництво.

Підприємництво здійснюється на основі принципів, передбачених у Законі України «Про підприємництво»:

- вільного вибору видів діяльності;
- залучення на добровільних засадах до здійснення підприємницької діяльності майна та коштів юридичних осіб і громадян;
- самостійного формування програми діяльності та вибору постачальників і споживачів вироблюваної продукції, встановлення цін відповідно до законодавства;
- вільного найму працівників;
- залучення і використання матеріально-технічних, фінансових, трудових, природних та інших видів ресурсів, використання яких не заборонено або не обмежено законодавством;
- вільне розпорядження прибутком, що залишається після внесення платежів, установлених законодавством;
- самостійного здійснення підприємцем-юридичною особою зовнішньоекономічної діяльності, використання будь-яким підприємцем належної йому частки валютної виручки на свій розсуд.

Це цікаво!

Наприклад, якщо ми візьмемо рейтинг найбагатших людей світу, то виявимо там підприємців, які сміливо приймали рішення і впевнено йшли до своєї мети. Створені ними компанії коштують більше \$1,5 трлн. Але важливо відзначити, що їх найнезвичайніші проекти почалися після того, як вони вже були багатими. Наприклад, Б. Гейтс досяг успіху як творець Microsoft, а потім як інвестор. Але захоплення викликає не те, як він колись заробив гроші, а те, як він тепер їх витрачає. І. Маск отримав статус мультимільонера більше 10 років тому, продавши PayPal, але тільки віднедавна весь світ стежить, затамувавши подих, за успіхами його автомобільного бізнесу та в галузях космічних технологій. Л. Пейдж і С. Брін створили першу «блакитну фішку» в інтернеті, але поважають їх не лише за це. Погляди колег прикуті до їх напівсекретних лабораторій і експериментальних проєктів.

М. Цукерберг ще студентом Гарвардського університету разом із групою своїх товаришів створив соціальний сервіс онлайн Facebook, у рамках якого зареєстровані користувачі можуть розшукувати і продовжувати попередні знайомства, ділитися інформацією та фотографіями. Спочатку сервіс був призначений передусім для учнів середніх шкіл і студентів вищих навчальних за-

---

ладів (коледжів, університетів). У грудні 2011 р. кількість користувачів Facebook у світі становила понад 845 млн. 18 травня 2012 р. Facebook уперше з'явився на американській біржі Nasdaq, і в день свого дебюту його найвище оцінили за всю історію біржових угод. М. Цукерберг був визнаним третьою, після Л. Еллісона і Б. Гейтса, особою в Кремнієвій долині.

Основу підприємницької діяльності складає певна форма чи вид власності: приватна, акціонерна, державна, кооперативна.

Суб'єкти підприємницької діяльності:

- *фізичні особи*, тобто громадяни України та інших держав, не обмежені законом у правоздатності;
- *юридичні особи* усіх форм власності.

Сутність підприємництва більш глибоко розкривається через його основні функції:

- ресурсну — мобілізація капіталу (фінансів), трудових, матеріальних, інформаційних та інтелектуальних ресурсів;
- організаційну — поєднання передових методів організації праці та виробництва із сучасною структурою управління й контролю господарської діяльності підприємств і фірм;
- інноваційну — сприяння матеріалізації нових ідей, здійснення техніко-економічних розробок, проєктів у процесі ринкових перетворень.

Підприємництво в Україні здійснюється в будь-яких організаційних формах, визначених законами України, на вибір підприємця. Однією з основних організаційно-правових форм підприємницької діяльності є підприємство. Підприємства можна класифікувати, спираючись на різні критерії (табл. 3.1).

Таблиця 3.1

Класифікація підприємств

№	Класифікаційна ознака	Види
1.	За формою власності	приватні колективні державні
2.	За організаційною формою	одноосібне володіння партнерство корпорація
3.	За розміром (масштабом)	великі середні малі
4.	За метою діяльності	прибуткові неприбуткові

Підприємства за формою власності поділяють на такі: приватні, що належать одній особі (наприклад, підприємства готельно-ресторанного бізнесу); колективні, що належать колективу людей (наприклад, підприємства у сфері житлового будівництва); державні — належать суспільству загалом (наприклад, Укрзалізниця чи Укроборонпром). Основою ринкової економіки є саме приватна власність. Формам власності відповідають певні організаційні форми підприємств (табл. 3.2).

Таблиця 3.2

Організаційні форми підприємств та їх відповідність формам власності

Форми власності	Організаційні форми
Приватна	<p><i>Одноосібне володіння</i> — це таке підприємство, власником якого є одна особа або одна родина. Весь дохід і ризик від бізнесу вони беруть на себе. Власники такого підприємства одночасно є і його активними менеджерами.</p> <p><i>Партнерство (товариство)</i> — це форма організації бізнесу, за якої два або більше окремих осіб домовляються про володіння підприємством і його управління.</p> <p><i>Корпорація</i> — це правова форма бізнесу, що відрізняється і відокремлена від конкретних осіб, які ними володіють.</p>
Колективна	<p><i>Виробничі кооперативи</i> — це підприємства, що перебувають у спільній власності та під спільним управлінням їх працівників.</p> <p><i>Споживчі кооперативи</i> — це підприємства, що належать споживачам і демократично управляються ними.</p> <p><i>Кредитні спілки</i> — це фінансові кооперативи, що належать своїм членам, демократично ними контролюються і працюють з метою збереження заощаджень, надання кредитів за вигідними цінами, а також надання інших фінансових послуг своїм членам.</p> <p><i>Інші види кооперативів</i> (збутові, сільськогосподарські, житлово-будівельні).</p>
Державна	<p><i>Комунальні підприємства</i>, що діють на основі комунальної власності територіальної громади.</p> <p><i>Загальнодержавні підприємства</i> — підприємства, що діють на основі державної власності, або підприємства, у статутному капіталі яких частка державної власності становить 50 і більше відсотків.</p>

В Україні підприємства за масштабами визначаються за параметрами кількості зайнятих осіб та обсягом доходу від реалізації продукції (табл. 3.3).

Параметри оцінки малих, середніх та великих підприємств

Параметри оцінки	Малі підприємства	Середні підприємства	Великі підприємства
Кількість зайнятих, осіб	до 50	від 50 до 250	понад 250
Обсяг чистого доходу від реалізації, млн. грн.	до 232	від 232 до 1158	більше 1158

Малі підприємства в Україні зосереджені у таких сферах: торгівля, ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку; операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та надання послуг підприємцям; промисловість та будівництво. Для підтримки малого підприємництва в Україні реалізуються щорічні заходи Національної програми сприяння розвитку малого підприємництва та регіональні програми розвитку малого підприємництва. Функціонує розгалужена інфраструктура підтримки підприємництва, яка налічує: 69 бізнес-інкубаторів, 438 бізнес-центрів, 243 фонди підтримки підприємництва, 659 кредитних спілок, 457 страхових організацій, 760 лізингових центрів, 2254 аудиторські фірми та приватних аудиторів, 2988 інвестиційних та інноваційних фондів та компаній.

На регіональному рівні впроваджено механізм часткового відшкодування з місцевих бюджетів відсоткових ставок за кредитами, залученими суб'єктами малого і середнього підприємництва для реалізації інвестиційних проєктів. Існує кілька способів оподаткування доходів фізичних осіб-суб'єктів підприємницької діяльності, кожен з яких регулюється відповідними законодавчими актами і має свої вимоги, обмеження та переваги, тому кожен суб'єкт підприємницької діяльності — фізична особа самостійно, за своїм бажанням, може обрати той, що найбільше відповідає умовам та особливостям здійснення підприємницької діяльності.

За метою діяльності підприємства поділяють на прибуткові та неприбуткові. Для прибуткових підприємств мета одержання прибутку є першорядною. Для неприбуткових підприємств прибуток не є основною метою діяльності, однак, якщо у процесі господарської діяльності їхні доходи перевищують витрати, то різницю в повному обсязі повертають у справу з метою розширення або модернізації.

Цілі діяльності неприбуткових підприємств (організацій) можуть бути реалізовані:

- для профспілок, творчих спілок письменників, композиторів, художників — захист інтересів певних груп людей;
- для університетів, коледжів, шкіл, клубів — освіта та просвітницька діяльність;
- для Червоного Хреста, товариств милосердя, об'єднань для підтримки людей з обмеженими можливостями — благодійна діяльність;
- для товарних та фондових бірж — упорядкування ринкових відносин та надання їм більш цивілізованих форм.

Підприємства можуть об'єднуватися в:

— асоціації — договірні об'єднання, створені з метою постійної координації господарської діяльності. Асоціація не має права втручатись у виробничу і комерційну діяльність будь-кого з її учасників;

— корпорації — договірні об'єднання, створені на основі поєднання виробничих, наукових і комерційних інтересів, з делегуванням окремих повноважень централізованого регулювання діяльності кожного з учасників;

— консорціуми — тимчасові статутні об'єднання промислового і банківського капіталу для досягнення спільної мети;

— концерни — статутні об'єднання підприємств промисловості, наукових організацій, транспорту, банків, торгівлі тощо на основі повної фінансової залежності від одного або групи підприємств;

— інші об'єднання за галузевим, територіальним та іншими принципами.

Крім підприємств, виділяють такі організаційно-правові форми, як *організації та установи*.

Організації також можуть здійснювати підприємницьку діяльність. Відмінність підприємства від організації полягає в тому, що підприємства переважно виробляють певну продукцію, товари, а організації, як правило, виконують певну роботу, надають послуги.

Установи переважно надають послуги: культурно-просвітницькі, навчальні, медичні, здійснюють спеціальні послуги (приватні школи тощо).

Проте, порівняно з розвинутими країнами світу, в Україні рівень підприємницької діяльності є недостатнім та потребує суттєвого підвищення. Потенціал підприємництва не може реалізуватися повною мірою через несприятливе економічне та правове середовище щодо ведення підприємницької діяльності. Про це свідчать результати двох впливових міжнародних досліджень — Світового банку «Ведення бізнесу» і «Рейтинг глобальної конкурентоспроможності» Всесвітнього економічного форуму. Ці індикатори

використовуються для аналізу економічних результатів і виявлення успішних реформ у сфері регулювання бізнесу, а також для визначення, де і чому вони були ефективними. Тобто дослідження не лише вказують на проблеми, які заважають розвитку підприємництва, а й визначають їхню причину та містять рекомендації відносно проведення необхідних реформ.

Місце України в рейтинговому дослідженні Міжнародної фінансової корпорації «Ведення бізнесу» відображено на рис. 3.1. Позиції України за цим індексом поступово покращуються.

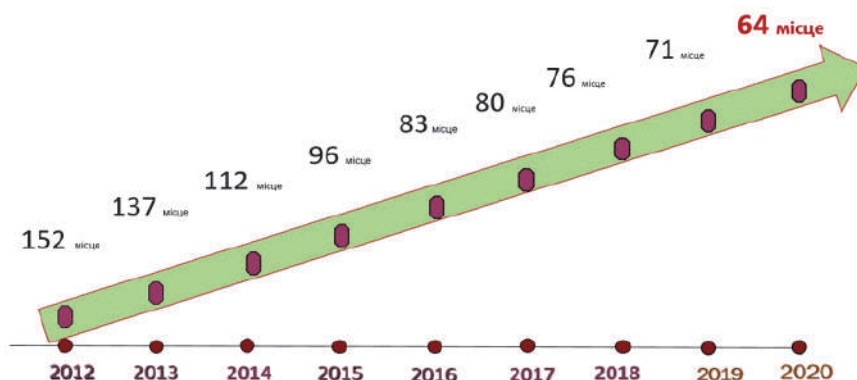

Рис. 3.1. Позиції України в рейтингу ведення бізнесу

За рейтингом глобальної конкурентоспроможності у 2019 р. Україна зайняла 85 місце із 141 (рис. 3.2).

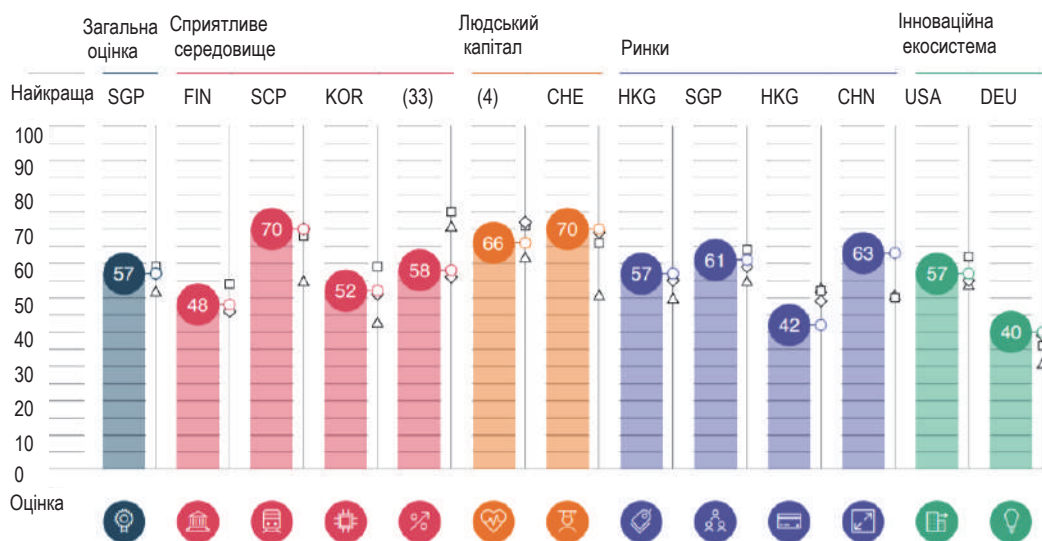

Рис. 3.2. Позиції України в рейтингу глобальної конкурентоспроможності

Цей узагальнювальний індикатор відображає сукупність всіх головних підсумкових показників стану національної економіки на конкретний рік. Рейтинги конкурентоспроможності засновані на комбінації загальнодоступних статистичних даних і результатів опитування керівників компаній — великого щорічного дослідження, яке проводиться Всесвітнім економічним форумом спільно з мережею партнерських організацій — провідних дослідницьких інститутів і компаній у країнах, що аналізуються у звіті.

Підприємницька діяльність є елементом загальнокультурного розвитку. Цей вид діяльності має розв'язувати конкретні соціальні проблеми на підґрунті морально-етичних уявлень про цінність підприємництва. Інакше кажучи, підприємець несе соціальну відповідальність за розпочату справу та її розвиток не тільки перед собою, а й перед людьми, з якими він веде свій бізнес, а в кінцевому підсумку — перед суспільством загалом. Держава створює для розвитку підприємництва необхідну правову базу, певним чином регулюючи цей вид діяльності. Дотримання існуючих законів передбачає юридичну відповідальність. Водночас держава є певною мірою залежною від підприємництва, розвиток якого сприяє вирішенню низки загальнодержавних задач: надходжень до бюджету, працевлаштування населення, розвитку ринків товарів та послуг. Це означає, що між державою і бізнесом постійно підтримуються спільні економічні і соціальні інтереси. Вони виступають провідною ланкою механізму соціального партнерства підприємницьких структур та державних інститутів. Саме тому в більшості країн підприємці об'єднують свої зусилля для забезпечення соціального захисту населення, розв'язання економічних та екологічних проблем, що стоять перед суспільством і не можуть бути розв'язані лише зусиллями держави.

Це цікаво!

Однією з найвідоміших династій підприємців в Україні була династія Терещенків. На початку ХХ ст. родині належало 11 цукрових заводів, 150000 десятин землі. Започаткував родинний бізнес А. Я. Терещенко. Разом із дружиною вони вели дрібну торгівлю з воза, а згодом на базарному рундуку. Зібравши трохи грошей, підприємець починає торгувати лісом, хлібом, вкладає капітал у цукрову промисловість. За його завзятість сусіди прозвали «Карбованцем».

У 1870 р. А. Терещенко отримав дворянський титул «в ознаменування особливих заслуг у запровадженні в Південно-Західному краї руського землеволодіння і для заохочення благодійної діяльності...». Сини А. Терещенка також займалися бізнесом. У 1879 р. брати заснували «Товариство бурякоцукрових і рафінадних заводів братів Терещенків» з початковим капіталом

у 3 млн рублів. Того ж року Товариство нагородили срібною медаллю Всеросійської виставки «За дуже хороший цукровий пісок і хороший м'який рафінад при значному виробництві». Нащадки роду Терещенків прославилися не лише в бізнесі. Вони займалися розвитком освіти, благодійністю, меценатством, організацією художніх і комерційних шкіл, музичних товариств.

Питання для обговорення.

---

1. Що таке підприємництво?
  2. Як ви розумієте поняття «підприємець» та «підприємницька діяльність»?
  3. Які є форми підприємництва?
  4. Які існують за класифікацією та групуванням підприємства?
  5. Які існують форми власності?
  6. Яка форма підприємств найбільш сприятлива для ринкової економіки?
  7. Охарактеризуйте прибуткові та неприбуткові підприємства.
-

Цікаві завдання.

Завдання 1.

Тест на виявлення своїх здібностей до ведення бізнесу

1. Чи поводитесь ви наодинці так само, як тоді, коли за вами спостерігають?
  2. Чи вважаєте ви себе здатним/здатною стати головою сім'ї?
  3. Чи вважаєте ви хитрість гарною й корисною рисою?
  4. Чи можете ви розпочати розмову на вулиці з незнайомою людиною?
  5. Чи знаєте ви, який колір сьогодні в моді?
  6. Чи їдете в транспорті без квитка, якщо забули вдома проїзний?
  7. Чи заздрите успіху ваших знайомих?
  8. Чи звертаєтесь на «Ви» до ваших старших за віком родичів?
  9. Чи здатні ви усно швидко обчислити, скільки буде 3% від 3%?
  10. Чи приходите вчасно в кіно?
  11. Чи приходите вчасно на побачення?
  12. Чи вважаєте за потрібне давати «чайові»?
  13. Чи засмучуєтесь, якщо вас обрахували на 1 грн?
  14. Чи пам'ятаєте дату народження свого вчителя?
  15. Чи сідаєте в міському транспорті на будь-яке вільне місце?
  16. Чи сідаєте в таксі тільки на заднє місце?
  17. Чи любите робити записи до книги скарг?
  18. Чи вважаєте, що завжди достатньо лише одного попередження?
  19. Чи знаєте, які грошові одиниці існували в Стародавньому Римі?
  20. Чи зможете залишити валізу на вокзалі під наглядом зовсім незнайомої людини?
-

За кожну позитивну відповідь проставте 10 балів та підсумуйте результат.

Ключ до тесту:

120–200 балів — ви вроджений бізнесмен; якщо ви отримали ці бали в результаті підглядання у відповіді, вирахуйте 80 балів і орієнтуйтеся на новий результат.

110–119 балів — ви володієте не всіма потрібними якостями бізнесмена, але у вас є реальні шанси досягти успіху в бізнесі.

50–190 балів — у бізнесмени вам не вибитись, але, судячи з усього, ви правдива, порядна людина, у вас непоганий характер, так що не все втрачено в житті.

Завдання 2. Запишіть у таблицю цінності і принципи, якими повинен керуватися підприємець.

Цінності, які для мене важливі	Принципи, якими я керуюся у своєму розвитку

Завдання 3. Обговорення в класі. Що може стати центральною ідеєю для створення власної справи? Дайте відповіді на питання: що я хотів би / хотіла б робити, започатковуючи свою справу? Які бізнес-ідеї я маю? Розробіть макет логотипу фірми та назву.

Література:

1. Економічна теорія [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://osvita.ua/vnz/reports/econom_theory/21679/
  2. Закон України «Про підприємництво» [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/698-12#Text>.
  3. Соціальна відповідальність [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://repository.kpi.kharkov.ua/bitstream/KhPIPress/26547/1/prohramy_2016_Sotsialna_vidpovidalnist.pdf
  4. «Цукрова імперія» Терещенків [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ukrsugar.com/uk/post/cukrova-imperia-teresenkiv>
  5. Конспекти занять з розвитку підприємництва [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.ltklntu.org.ua/wp-content/uploads/2019/11/конспект-з-розвитку-підприємства_2019.pdf
  6. Розвиток підприємницької діяльності в Україні [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ukrexport.gov.ua/ukr/zed/ukr/5225.html>
-

Розділ 4. Світ виробництва: доходи і витрати фірми

Багатство — це не скупчення матеріальних цінностей.
Це вміння витратити менше, ніж заробляєш, вміння відкладати і вкладати.
Ви не збагатієте, поки не засвоїте це.

А. Ренд

Почувши слово «виробництво», юні читачі, ми уявляємо різні підприємства, на яких створюються конкретні блага: продукти харчування, одяг, взуття, машини, устаткування, літаки, побутова техніка, будинки тощо. Усе це є результатами людської праці. Отже, *виробництво* — це процес створення благ для існування і розвитку людства.

Таке визначення є цілком правильним, однак воно не враховує того, що людська праця створила певне благо у взаємодії з природою. Без цього виробництво неможливе.

У давнину людська діяльність зводилася до користування готовими матеріалами і силами природи. Вивчаючи властивості, притаманні дарам природи (лісу, кам'яному вугіллю, зерну), людина своєю працею змінювала їхню форму, надавала їм нових якостей та пристосовувала до своїх потреб. У цій зміні форми власне і полягала сутність виробництва.

Візьмемо, наприклад, човен, без якого не можна уявити собі життя наших пращурів. Для того щоб його зробити, потрібен певний матеріал — деревина. Отримати її можна. Необхідно застосувати певні знаряддя, щоб спилити дерево, перетягти чи привезти до конкретного місця, обробити. У цьому випадку людина застосовує свою фізичну та розумову силу і відповідні знаряддя праці — пилу, сокиру, вогонь. Це свідчить про те, що природа і праця — два головних елементи виробничо-господарської діяльності.

Природа забезпечує матеріалами та енергією, запаси яких створюють межі виробничих можливостей. Проте ці межі змінюються у двох напрямках — зменшення і розширення. Перший — виявляється у тому, що більшість природних ресурсів обмежені та невідтворювані. Інтенсивне використання їх призводить до неминучого вичерпання (наприклад, запаси бурштину на Рівненщині). Водночас розвиток науково-технічного прогресу сприяє економнішому, раціональнішому використанню природних ресурсів, заміні їх штучними (синтетичні волокна, пластмаси, нові види енергії тощо), що сприяє розширенню виробничих можливостей. Отже, людина спроможна не

тільки використовувати природні багатства, а й відкривати нові джерела для розвитку виробництва.

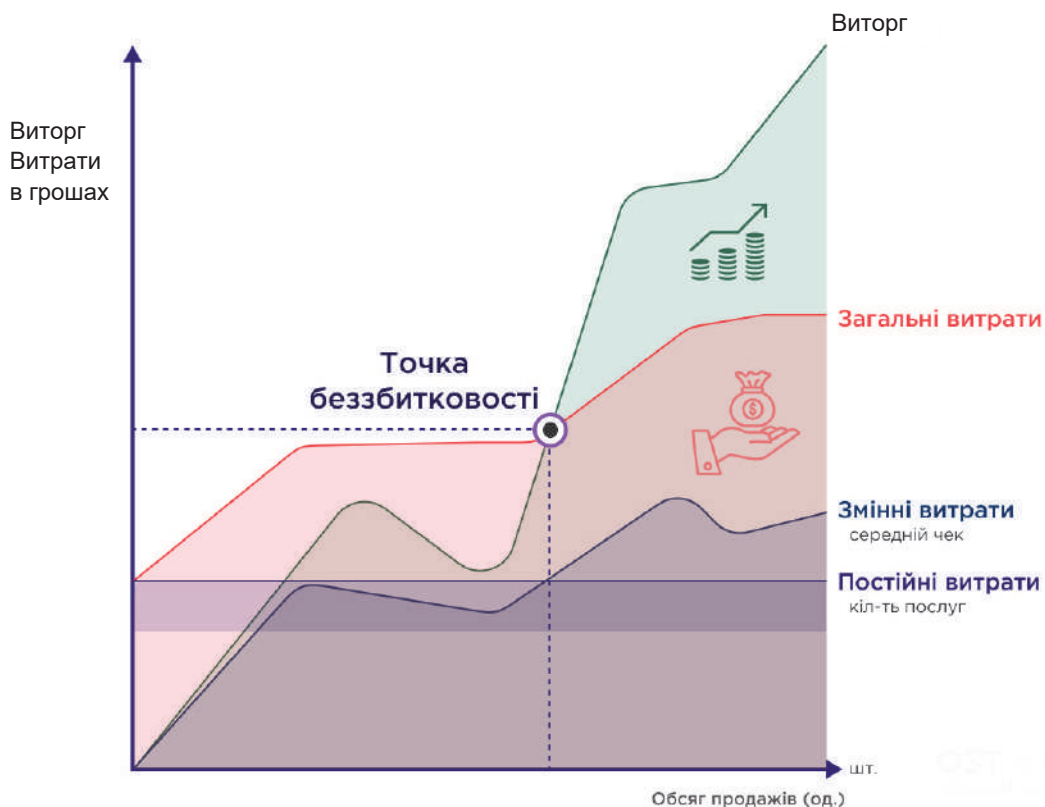
Будь-яке виробництво пов'язане з витратами. *Витрати виробництва* — це грошові та матеріальні ресурси, які завжди порівнюють з альтернативними можливостями їх дохідного використання. *Альтернативні витрати, або витрати втрачених можливостей* — це сума грошей, яку можна отримати при використанні найбільш вигідних із усіх можливих альтернативних варіантів. Наприклад, припускаючи, що альтернативні витрати випуску мініспідниць складуть 1 тис. дол., підприємство виходило з гіпотези, що максіспідниця вдалося б продати за цю суму. Але хто може поручитися, що мода не зробила б довгі спідниці більш популярними? І що їх би не вдалося продати за 2 тис. дол.? При цьому не можна бути впевненим, що дійсно розглянуті всі альтернативи. Можливо, спрямовуючи ці кошти на пошиття чоловічих брюк, підприємство отримає набагато більший прибуток?

Сучасні економісти поділяють витрати на постійні і змінні.

Постійні витрати фірми (підприємства) — це ті, які не залежать від зміни обсягу виробництва. Вони залишаються незмінюваними для фірми. До них належать такі: витрати на опалення та освітлення приміщень, заробітну плату адміністративно-управлінського персоналу, орендну плату, амортизаційні відрахування, відсотки за кредит тощо. Ці витрати повинні бути оплачені навіть у випадку зупинки підприємства. Саме наявність постійних витрат змушує підприємства працювати без зупинки, оскільки в іншому випадку утворюватимуться борги, які згодом потрібно буде погашати.

Змінні витрати — це витрати, які безпосередньо залежать від обсягу виробленої продукції (якщо він збільшується, вони зростають, якщо зменшується — скорочуються). До змінних належать витрати на сировину, матеріали, паливо, електроенергію, тару та інші витрати виробничого призначення. Як ви розумієте, змінними витратами підприємець може управляти шляхом зміни обсягів виробництва.

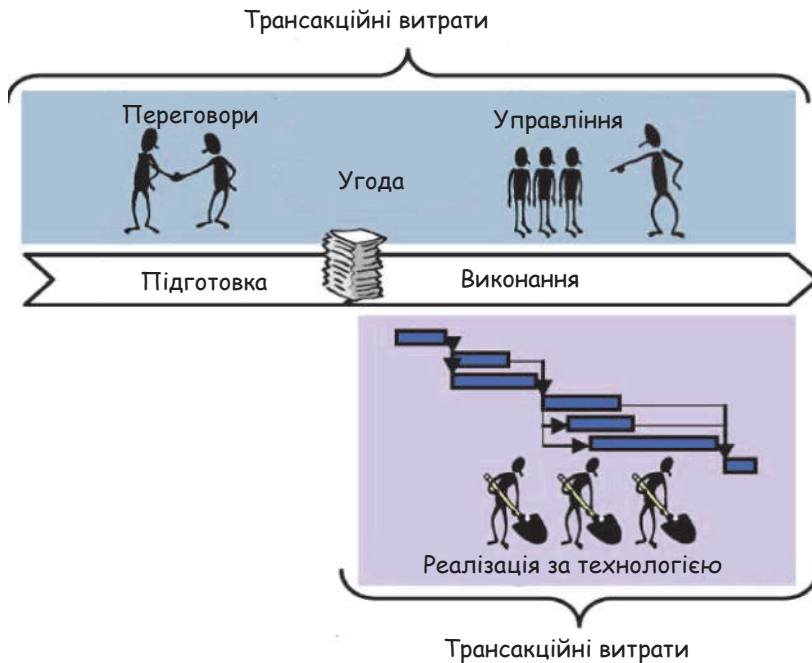
У сумі постійні та змінні витрати складають загальні витрати фірми (рис. 4.1). Слід підкреслити, що в умовах ринкової економіки постійні і змінні витрати є одним із найважливіших інструментів аналітичних розрахунків, які спрямовані на вибір ефективних варіантів виробництва товару.

Рис. 4.1. Співвідношення витрат і доходів фірми

В економіці активно використовують також категорію транзакційних витрат, поняття яких вперше ввів Р. Коуз у 1930-ті рр.

Транзакційні витрати — це витрати на пошук інформації про ринки і умови руху товарів та послуг, витрати на визначення якості товарів і послуг, витрати на розробку системи стандартів, на захист фірмових знаків, витрати на розробку правил ведення контрактів, збитки за рахунок невваженої поведінки на ринку тощо. Вони не мають відношення до безпосереднього процесу виробництва, але сучасна фірма не може обійтися без них (рис. 4.2).

Рис. 4.2. Трансакційні витрати фірми

Це цікаво!

Е. де Сото розробив оригінальну класифікацію трансакційних витрат у розрізі здійснення підприємницької діяльності. Класифікація побудована на ознаці легальності/нелегальності підприємницької діяльності. Якщо суб'єкт господарювання веде свою діяльність легально, то він сплачує так звану «ціну підпорядкування закону». Її частинами є:

1) витрати доступу до закону — пов'язані із можливістю здійснювати підприємницьку діяльність на легальній основі;

2) витрати продовження діяльності в рамках закону — обов'язок сплачувати податки та інші збори, підкорюватися бюрократичній регламентації виробничих стандартів, зазнавати втрат через недосконалість судочинства при розв'язанні конфліктів. Основним джерелом тиску на підприємців виявляються не податки, а бюрократичні процедури. Якщо ж суб'єкт господарювання вирішив здійснювати свою діяльність в обхід чинного законодавства, він звільняється від тягаря ціни підпорядкування закону, однак змушений платити ціну позалегалності, що включає в себе:

- витрати, пов'язані з ухиленням від легальних санкцій;
- витрати, пов'язані із трансфертом доходів;
- витрати, пов'язані з ухиленням від оподаткування та нарахувань на заробітну плату;

-
- витрати, пов'язані з відсутністю легально зафіксованих прав власності;
  - витрати, пов'язані із неможливістю використовувати контрактну систему;
  - витрати, пов'язані із виключно двостороннім характером позалегальної угоди;
  - витрати доступу до позалегальних процедур розв'язання конфліктів.
-

Витрати фірми (підприємства) мають сенс лише у співвідношенні з доходами. Результативним показником діяльності підприємства є *прибуток* як різниця між отриманим доходом і витратами на виробництво продукції (товарів, послуг). Тобто прибуток — це позитивний фінансовий результат діяльності бізнесу або частина доходу, яка залишається після вирахування з нього всіх витрат. Додатне значення різниці доходів і витрат свідчить про прибутковість діяльності фірми, від'ємне — означає збиток для підприємства.

Прибуток нерозривно пов'язаний з поняттям підприємницького доходу, який розглядається як винагорода підприємцю за підприємницький талант, проявлену ініціативу, впровадження інновацій, виробництво нового продукту, прийняття рішень щодо управління фірмою і відповідальність за ризик.

Є кілька класичних функцій прибутку:

- стимулююча (прибуток стимулює підприємця займатися підприємницькою діяльністю);
- інноваційна (стимулює пошук нових та креативних рішень за умов конкурентної боротьби);
- розвиток виробництва і технологій (прибуток — джерело відновлення ресурсів і розміщення виробництва);
- перерозподільча (розміщення наявних ресурсів у найоптимальніший спосіб з метою одержання максимального прибутку);
- фіскальна (податок з прибутку є дохідною частиною бюджету).

Загалом прибуток формує матеріальну основу фірми. За рахунок прибутку здійснюються інвестиції, удосконалюється виробничий процес, фінансуються соціальні потреби. Тому важливо визначити фактори, від яких залежить прибуток. До них належать:

- 1) обсяг реалізованої продукції. Що він більший, то більша величина прибутку, за умови, що ціна забезпечує прибутковість;
- 2) витрати виробництва, зниження яких обумовлено підвищенням продуктивності праці, зниженням матеріало- та енергомісткості продукції;
- 3) ціна реалізації, що залежить від попиту і пропозиції даних товарів на ринку.

На рис. 4.1 видно, що фірма виходить на рівень прибутковості після досягнення точки беззбитковості. Розрахунок точки беззбитковості показує, за якої виручки прибуток дорівнюватиме нулю й покриє загальні витрати бізнесу. До того, як точка беззбитковості буде досягнута, бізнес працює неприбутково, коли точка беззбитковості долається — починається зростання і прибутковість.

Це цікаво!

Наприклад, ваш бізнес — кав'ярня, де ви продаєте каву, чай, тістечка, круасани. Середній чек — 45 грн. (виторг за день або місяць ділиться на кількість продажів).

Розрахунок точки беззбитковості покаже вам, скільки ви маєте продавати на місяць, щоб вийти в нульовий прибуток.

Змінні витрати на 1 од.:

вартість інгредієнтів — 18 грн;

доставка продуктів — 4 грн;

разом — 22 грн.

Постійні витрати:

оренда точки — 5 тис. грн;

зарплата всіх працівників — 15 тис. грн;

інтернет, зв'язок — 250 грн;

податки ФОП за себе і працівників — 8509 грн;

інші витрати — 2 тис. грн;

разом — 30759 грн.

ТБ = постійні витрати : (ціна — змінні витрати) = 30759 : (45 грн. — 22 грн.) =
= 1337 од. продукції.

Для того щоб вийти в нульовий прибуток, вам потрібно продавати відвідувачам 1337 порцій продукції; що продасте понад цю кількість, — то буде ваш прибуток.

Питання для обговорення.

1. Що таке виробництво?
2. Охарактеризуйте поняття «витрати фірми». Як їх поділяють?
3. Що таке трансакційні витрати фірми?
4. Що таке прибуток фірми? Яка його роль для діяльності підприємства?
5. Назвіть основні функції прибутку фірми.

Цікаві завдання.

Завдання 1. Визначте на основі даних, поданих у таблиці, бізнес якої фірми є ефективнішим.

Фірма	«Молія»	«Залія»
Річний дохід	1,5 млн грн.	2,5 млн грн.
Витрати	1 млн грн.	1,5 млн грн.

Завдання 2. Об'єднайте учнів у групи з 4–5 осіб. Призначте групам види діяльності, для яких будуть встановлені витрати для їх започаткування (напр.: косметичний заклад, пекарня, мовна школа тощо). Подумайте над тим, які витрати ви повинні здійснити для того, щоб розпочати діяльність у визначеній сфері. Запишіть на аркушах паперу потенційні витрати. Потім по порядку лідер кожної групи представить результати роботи.

Проведіть дискусію, в результаті якої визначте спільні основні групи витрат, які необхідні, щоб розпочати господарську діяльність.

Укажіть спільні витрати для кожного виду діяльності (напр.: видатки на реєстраційну процедуру, відкриття банківського рахунку, вироблення печатки, оренду приміщення, рекламу тощо). Зверніть увагу на те, що різні види діяльності вимагають різної кількості вкладень.

Підбийте підсумки.

Література:

1. Кирієнко А. І. Трансакції та трансакційні витрати: визначення та класифікації // Економіка. Менеджмент. Бізнес. — 2015. — №3. — С. 76-80.
2. Економічна теорія [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://osvita.ua/vnz/reports/econom_theory/21552.
3. Конспекти занять з розвитку підприємництва [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.ltklntu.org.ua/wp-content/uploads/2019/11/конспект-з-розвитку-підприємства_2019.pdf
4. Фінтех та особисті фінанси: як почати контролювати свої видатки [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.epravda.com.ua/projects/fintech/2019/01/28/644615>.
5. Як розрахувати точку беззбитковості? [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://journal.ostapp.com.ua/uk/articles/post/kak-rasscitat-tocku-bezubytochnosti>.

Розділ 5. Світ споживання: добробут громадян

Ваш добробут залежить від власних рішень.

Д. Рокфеллер

Споживання — це собою використання споживчих благ, спрямоване на задоволення матеріальних та духовних потреб людей. Простіше кажучи, це та сума грошей, яку витрачають домашні господарства на придбання товарів і послуг (наприклад, купівлю продуктів харчування, одягу, оплати комунальних послуг, транспорту). Ту частину грошей, яку не витрачають на споживання, направляють на *заощадження* — накопичення невитрачених на споживчі потреби грошей. Мета — заощадити для забезпечення старості та передачі спадку, накопичення коштів для купівлі нерухомості та дорогих предметів тривалого користування, відпочинок за кордоном, весілля тощо.

Первинним осередком споживання і заощадження є родина, в якій формуються обсяг і структура споживчих витрат, закріплюються певні правила витрачання й заощадження коштів. Домашнє господарство характеризується певним споживчим бюджетом, а також накопиченим майном (житло, автомобіль, дачна ділянка).

Споживчі витрати формують споживчу поведінку, яка є своєрідним індикатором розвитку національної економіки. Споживчу поведінку оцінюють спеціальним показником, що був розроблений у середині ХХ століття у США й отримав назву «індекс споживчих настроїв».

Це цікаво!

Індекс споживчих настроїв (ІСН) в Україні визначають на підставі вибіркового обстеження домашніх господарств країни. Під час дослідження опитують 1000 осіб віком від 16 років. Для визначення ІСН ставляться такі запитання:

1. Як змінилося матеріальне становище вашої сім'ї за останні шість місяців?
2. Як, на вашу думку, зміниться матеріальне становище вашої сім'ї впродовж наступних шести місяців?
3. Говорячи про економічну ситуацію в країні загалом, ви вважаєте, що наступні дванадцять місяців будуть для економіки країни сприятливим чи несприятливим часом?
4. Як ви охарактеризували б наступні п'ять років — як сприятливий чи несприятливий час для економіки країни?
5. Як ви гадаєте, тепер загалом сприятливий чи несприятливий час робити великі покупки для дому?

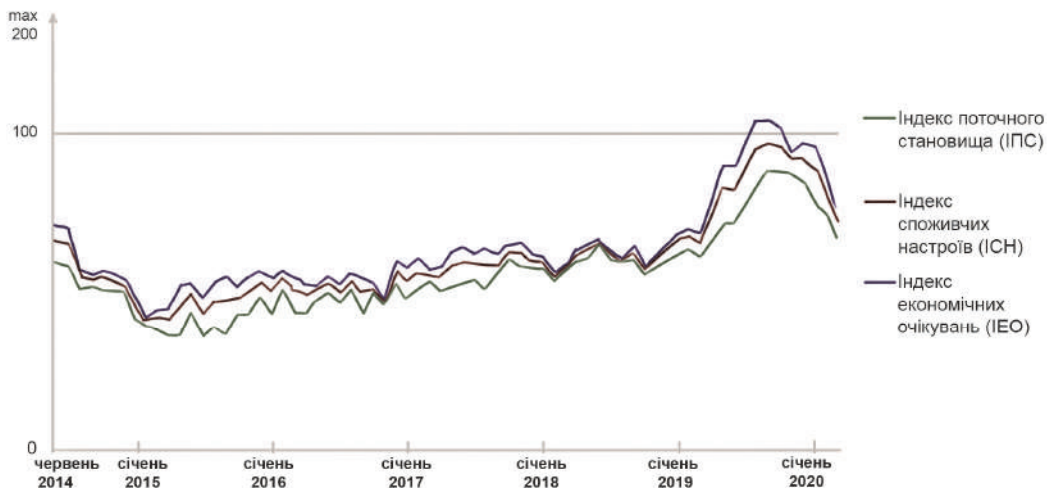
На підставі відповідей на ці запитання визначають три сукупні індекси:

- індекс споживчих настроїв (ІСН);

- індекс поточного становища (ІПС);
- індекс економічних очікувань (ІЕО).

Значення індексів можуть змінюватися в межах від 0 до 200. Значення дорівнює 200 в тому разі, якщо всі громадяни позитивно оцінюють економічну ситуацію. Індекс дорівнює 100 тоді, коли частки позитивних і негативних оцінок однакові. Значення індексу менше 100 означає, що в суспільстві переважають негативні оцінки.

Індекси споживчих настроїв в Україні (цільова аудиторія 16+)

Е. Енгель — англійський економіст, який займався вивченням того, як у XIX столітті характер споживання товарів та послуг змінювався залежно від доходу сім'ї. Це дало вченому можливість сформулювати т. з. *закон Енгеля* — із зростанням величини доходів частка витрат на придбання товарів першої необхідності скорочується, однак зростає частка

заощаджень та витрат на придбання товарів тривалого використання. Отже, у заможних родинах частка (%) витрат на їжу суттєво менша, ніж у бідних родинах. Це правило справедливе і щодо країн світу — у розвинутих країнах (США, Канада, Скандинавські країни) витрати родин на харчування становлять приблизно 15% сукупних доходів, тоді як у країнах Африки вони сягають 60–70%.

Правила життя людей, які досягли успіху:

1. *Вони тримають рот на замку.* Заможні люди не розповідають про свої гроші і не намагаються всьому світу продемонструвати те, які вони успішні. Найбагатші люди одягаються виключно дешево, а якщо в них і є дорогі речі, ви не дізнаєтеся про це, тому що вони не прагнуть їх демонструвати. Багаті применшують свої заслуги і «мовчать» про своє фінансове становище. Одяг у них хорошої якості, все підбрано зі смаком, але ніщо не привертає до себе надмірної уваги. У той час як обвішані з голови до ніг брендовими речами люди жадають вашої уваги вдають багатих.

2. *Вони дбають про здоров'я.* Багаті люди часто користуються послугами «медичного консьєржа»: щорічно платять фіксовану суму конкретному лікарю, щоб отримувати будь-яку необхідну їм допомогу в будь-який час, не відчуваючи труднощів, оскільки слідує принципу «профілактика краща від лікування». Проте щоб бути здоровим, зовсім не обов'язково бути багатим. Свіже повітря, режим харчування і сну, відсутність шкідливих звичок — усе це не вартує нічого, крім ваших зусиль.

3. *Вони вміють ділитися.* Якщо гроші стають самоціллю, людина втрачає зв'язок з реальністю. Тому багатії займаються благодійністю й організують приватні фонди, які без зайвої бюрократії можуть швидко вирішувати багато питань.

4. *Вони знаходять час для подяки.* Уміння відчувати вдячність та висловлювати її володіє великою силою. Заможні люди переважно говорять спасибі банкіру, садівникові, адвокату, сміттяреві, тому що усвідомлюють життєво важливий внесок кожного в їх успіх. Вони цінують працю абсолютно всіх. Прості слова подяки допомагають вибудовувати відносини і здатні надихати оточуючих.

5. *Вони розуміють цінність освіти.* Згадуючи вислів «Хочеш нагодувати людину один раз — дай їй рибу. Дай їй вудку, навчи її ловити рибу — і ти нагодуєш її на все життя», можна сказати, що саме такою «вудкою» є хороша освіта. Заможні люди вкладають гроші в кращих викладачів, кращі університети. Нові знання та навички — це нові можливості для розвитку, самореалізації та заробітку, тому освіта — це тривалий вклад.

6. *Вони спілкуються з тими, на кого хочуть рівнятися.* Мільйонери дуже уважно ставляться до того, хто їх оточує. Заможні ніколи не будуть проводити свій час з тими, хто постійно скаржиться на життя, тому що саме це є причиною того, що «бідні стають тільки біднішими». Вони знаходять тих, хто готовий їм допомогти розвиватись і бути з ними на одній хвилі.

7. *Вони не розпоршуються на те, щоб справити враження.* Речі більше не є демонстрацією статусу, оскільки більшість з них може дозволити собі людина і з середнім достатком. Занадто велика кількість речей починає тиснути на вас. Краще їх витратити на враження і подорожі. Спогади тривають вічно, речі — швидкоплинна радість. Демонстративне споживання і життя в борг — доля тих, хто не думає про майбутнє.

---

8. Вони створюють «подушку безпеки». Багаті люди навчилися цілком покладатися на себе і вивели правила, які дозволяють відокремлювати відносини особисті від фінансових: не афішувати свої доходи і мати особистий рахунок. Особиста подушка безпеки потрібна тому, що відкладені гроші коли-небудь зможуть вас виручити, може навіть врятувати загальний сімейний бюджет, а ще вони дають відчуття захищеності.

9. Вони купують собі комфортні, а не дорогі речі. Гроші можуть забезпечити тільки почуття задоволення, допомогти у вирішенні побутових проблем, але, як тільки ви придбаєте все необхідне, радості від них буде все менше і менше, навіть якщо доходи будуть тільки рости. Всі рішення про витрати слід приймати, відповідно до поточних фінансових можливостей і доцільності володіння предметом.

Із закону Енгеля можна вивести *правило добробуту суспільства* — добробут суспільства зростає, коли частка витрат на харчування знижується і зростають витрати на культурний розвиток (освіта, музеї, театри, подорожі тощо).

У багатьох розвинутих країнах світу на сьогодні сформувався підхід *держави добробуту* — суспільства з певними зобов'язаннями по відношенню до своїх громадян. До таких зобов'язань відносять:

- 1) гарантування особам та сім'ям мінімального доходу (мінімальна зарплата);
- 2) компенсацію доходу сімей у випадку загрози соціально-економічних ризиків (безробіття, хвороба, старість), які можуть призводити до кризи в житті особи та її сім'ї;
- 3) гарантування всім громадянам певного стандарту умов життя.

Значно пізніше лауреат Нобелівської премії з економіки 2015 р. А. Дітон у своїй праці «Велика втеча» обґрунтував зв'язок між доходом, витратами і відчуттям щастя. Учений зазначав, що добробут людини можна оцінити за двома параметрами: 1) емоційний, пов'язаний із інтенсивністю відчуттів радості, захоплення, тривоги, печалі, гніву; 2) власна оцінка життя людиною, яка базується на ставленні до свого життя. Досить часто зростання рівня доходу та освіти підвищує самооцінку якості власного життя громадянами, але лише частково покращують їхній емоційний стан. Водночас на емоційний стан більшою мірою впливають стан власного здоров'я та наявність згубних звичок. А. Дітон встановив, що грошова межа щастя в США становить приблизно \$75 тис. на рік, після досягнення якої суттєвого впливу на відчуття щастя гроші не справляють.

Учений також досліджував причини бідності населення в різних країнах світу, які часто пов'язані із т. зв. ефектом «покарання за бідність», коли

малозабезпечені громадяни купують більше їжі (часто неякісної), ніж заможні верстви населення. Бідні витрачають більше грошей на одиницю будь-якої споживаної продукції, тому що вони не в змозі закуповувати її оптом або у великій розфасовці, або заздалегідь, або у вдалий момент, або в потрібному місці. Бідні змушені купувати дешевші, менш якісні речі, які швидше виходять з ладу, а отже, потребують нових витрат. Бідні не в змозі планувати своє життя, тому вони, як правило, не можуть купити заздалегідь квиток, подорож та інші послуги — і тому купують їх дорожче. Якщо ж справа стосується позик, бідні платять найвищу ціну: відсотки за споживчими й «зарплатними» кредитами часто доходять до сотень і тисяч відсотків річних.

У Франції, наприклад, бідні громадяни переплачують за товари від 2,5 до 8% (сума «покарання» становить у середньому €500 щороку). Різниця в цінах на рис за регіонами Індії може сягати 20% (у бідніших — дорожче), а стосовно телефонних, медичних, банківських послуг, водопостачання, то малозабезпечені громадяни переплачують у 2, 10, а деколи і в 75 разів. І якщо в розвинутих країнах світу за офіційною межею бідності знаходиться 13,5% (Франція), 15% (Німеччина), 19% (Великобританія), то в Україні — близько 60% громадян.

Питання для обговорення.

1. У чому різниця між споживанням і заощадженням?
2. Для чого використовують індекс споживчих настроїв? Де він був уперше запроваджений і чи використовується в Україні?
3. У чому зміст закону Енгеля?
4. У чому зміст досліджень Дітона? Що таке «покарання за бідність»?

Цікаві завдання.

Завдання 1. Чому, на вашу думку, в розвинутих країнах світу паління та ожиріння на сьогодні вважають хворобами бідних, тоді як ведення здорового способу життя — ознакою людини, яка належить до середнього класу і вище?

Завдання 2. На основі наведеної в таблиці інформації про витрати домогосподарств у Німеччині, Аргентині та Україні у 2017–2019 рр. зробіть висновки про рівень життя людей у цих двох країнах. Чи бачите ви в цьому прикладі дію закону Енгеля, якщо середня зарплата в Німеччині становить 3500 євро в місяць, у Аргентині — 550 євро у місяць, в Україні — 400 євро на місяць?

Споживчі витрати	Німеччина	Аргентина	Україна
Придбання їжі	14%	34%	43%
Купівля одягу та взуття	5%	7%	4%
Оплата житлово-комунальних послуг	24%	13%	14%
Транспортні послуги	16%	14%	8%
Розваги	11%	8%	6%
Інші витрати (освіта, охорона здоров'я тощо)	30%	24%	25%
Усього	100%	100%	100%

Завдання 3. У таблиці наведені дані обстеження витрат домогосподарств Франції із низьким, середнім та високим рівнем доходів.

До I групи належать витрати на придбання їжі, транспорт, зв'язок, освіту, охорону здоров'я та фінансові послуги.

До II групи — витрати на придбання одягу, алкоголю та цигарок, дозвілля, добровільне страхування, оплату готелів і ресторанів.

До III групи — заощадження і резерви.

	Бідні домогосподарства	Домогосподарства із середніми доходами	Домогосподарства із високими доходами
I група	70%	50%	33%
II група	37%	31%	26%
III група	-7%	19%	41%
Загальний дохід	€17029	€40016	€122014

Проаналізуйте різницю в доходах багатих і бідних у Франції. Які висновки можна зробити із наведених даних?

Завдання 4. Які характеристики відрізняють багатих людей від бідних? Поясніть на прикладах.

Література:

- 9 принципів життя, яким слідує багаті люди, а бідні вважають їх дурістю [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://wworld.com.ua/life/65504>.
- Dalsace F., Vincent Ch. — E., Berger J., Dalent F. The Poverty penalty in France: how the market makes low-income populations poorer // Field Actions Science Report. — 2012. — Vol. 4. — P.21–28.
- Длугопольський О. Ангус Дітон про споживання, доходи та задоволення від життя // Вісник ТНЕУ. — 2015. — Вип. 4. — С. 149–163.
- Козюк В., Длугопольський О., Гайда Ю., Шиманська О., Івашук Ю., Возний К., Длугопольська Т. Екологічний вимір держави добробуту: монографія / За наук. ред. В. В. Козюка. — К.: Ліра-К, 2019. — 224 с.

-
5. Споживчі настрої в Україні [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://sapiens.com.ua/ua/publication-single-page?id=103>.
6. Ха-Юн Ч. Економіка. Інструкція з використання / Пер. з англ. — К.: Наш Формат, 2016. — 400 с.
-

Розділ 6. Соціально відповідальний бізнес

Дивіться на черепаху. Вона рухається вперед, тільки коли висуне голову з панцира.

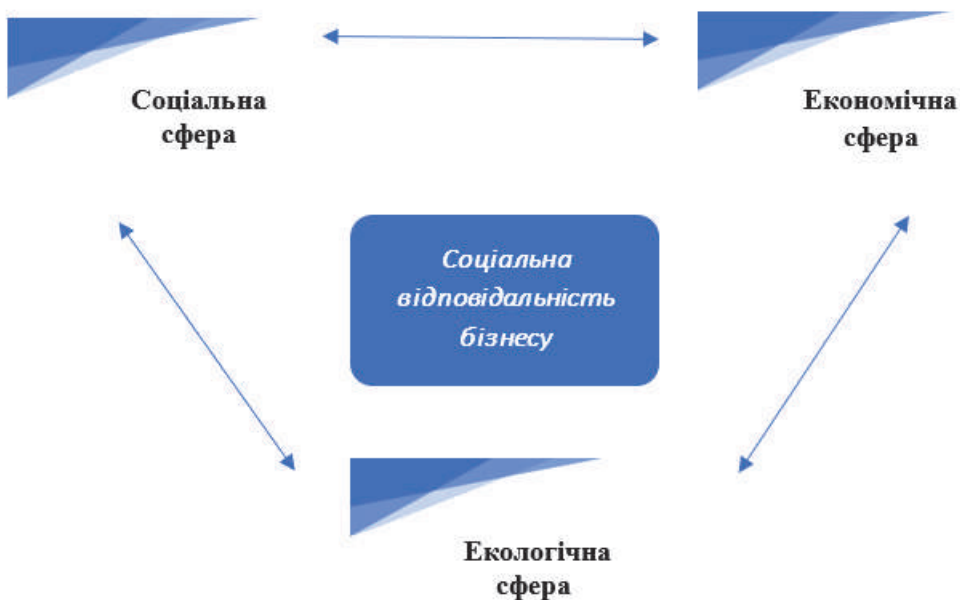
Б. Левін

Підприємства різного розміру та видів діяльності справляють вплив на суспільство. Причому цей вплив може бути як негативним, так і позитивним. Негативний вплив бізнесу проявляється як через забруднення довкілля шкідливими викидами, вичерпання ресурсів, так і погіршення стану здоров'я людей, що працюють на небезпечних видах виробництва (наприклад, видобуток вугілля, хімічна промисловість). Позитивний вплив бізнесу на суспільне життя реалізується через соціальну відповідальність, а також соціальне підприємництво.

Соціально відповідальний бізнес володіє кількома визначальними ознаками:

1. Підприємства добровільно зобов'язуються розвивати соціальні ініціативи, інвестувати в екологічні проєкти.
2. Підприємства гарантують безпечні умови роботи та гідну оплату праці своїм працівникам, недопущення приниження гідності людини, ухилення від сплати податків, обмеження свавілля власників.
3. Підприємства дотримуються етичних норм ведення бізнесу, формують цінності, що сприяють соціально-економічному добробуту якомога ширшого кола осіб.

Загалом, соціальна відповідальність бізнесу тлумачиться як відповідальність організації за вплив своїх рішень та діяльності на суспільство і навколишнє середовище, що реалізується через прозору та етичну поведінку, відповідає сталому розвитку та добробуту суспільства, враховує очікування зацікавлених сторін, поширена в усій організації і не суперечить відповідному законодавству і міжнародним нормам поведінки (рис. 6.1).

Рис. 6.1. Зв'язок соціальної відповідальності із різними сферами життя людини

Соціальне ж підприємництво спрямоване на досягнення соціального результату (створення соціальних цінностей) поряд з економічними вигодами від діяльності. Воно реалізується переважно, через застосування нових методів комбінування ресурсів для досягнення соціальних змін чи реалізації соціальних потреб. Соціальне підприємництво найкраще представлене в країнах з розвинутою економікою, однак є такі ініціативи і в країнах, що розвиваються. Так, у Великобританії ініціатива «Old Spike Roastery», започаткована у 2015 р., спрямована на боротьбу з безпритульністю через залучення безхатьків до мистецтва кавоваріння та надання їм роботи в якості барист. Команда «Old Spike Roastery» також забезпечує безпритульних житлом, банківськими рахунками та терапією, щоб дати їм інструменти, які дозволять залишити бездомність позаду. Натомість, у Бангладеш — одній із найбідніших країн світу — телефонна компанія «Grameen Phone» на початку 2000-х років запропонувала сільському населенню, яке не в змозі було придбати власний телефон, отримати його в борг та оплатити лише вартість хвилин розмов із родичами та друзями.

Соціальні підприємства характеризуються такими властивостями:
 - соціальна мета — головна;

- періодичне публічне звітування щодо результатів діяльності (прозорість);
- спрямування частини прибутку на досягнення соціальних результатів;
- демократичне управління;
- впровадження нових методів управління.

Спільні та відмінні риси соціальної відповідальності та соціального підприємництва наведені в табл. 6.1.

Таблиця 6.1

Соціальна відповідальність та соціальне підприємництво

Ознаки	Соціальна відповідальність бізнесу	Соціальне підприємництво
Створення соціальних цінностей	+	+
Мета — отримання прибутку	+	+ / –
Соціальна мета є головною	–	+

Історичними попередниками соціальних підприємств (початок XIX ст.) були монастирі, церковно-парафіяльні школи, лікарні, навчальні заклади, будинки для людей похилого віку, діяльність місіонерів, що розв'язували проблеми соціально вразливих категорій населення (люди пенсійного віку, багатодітні мами, колишні ув'язнені, люди з особливими потребами, національні меншини, безхатьки тощо), однак на несистематичній основі. Пізніше (середина XIX – кінець XX ст.) до такої діяльності долучалися власники промислових та торговельних підприємств, які ставали меценатами та спонсорами будівництва музеїв, бібліотек, шкіл, лікарень. Загострення соціальних проблем людства наприкінці XX — початку XXI ст. спонукало до прийняття законів щодо активізації такого виду бізнесу в різних країнах світу.

У світовій практиці існує кілька моделей соціальної відповідальності бізнесу:

1. *Європейська модель* виникла та швидко поширилась у північних країнах ЄС. Принципи та засади такої відповідальності в країнах ЄС регулюються державою, законодавчими актами, в яких регламентовано норми, стандарти, критерії та результативність.

2. *Британська модель* (Великобританія, країни Центральної Європи) передбачає активну участь держави в розвитку соціально відповідального бізнесу. Велика увага приділяється фінансуванню проєктів. У бізнес-школах та університетах викладають спеціальні навчальні курси із соціальної відповідальності бізнесу, на яких популяризують ці ідеї.

3. *Американська модель* характеризується мінімальним впливом держави на розвиток бізнесу. Бізнес-структури беруть активну участь у фінансуванні некомерційних проєктів через корпоративні фонди. Держава підтримує соціальну відповідальність шляхом законодавчого впровадження податкових пільг. Така модель розповсюджена в США, у країнах Латинської Америки.

4. *Азійська модель* розповсюджена в Японії, Південній Кореї. Держава активно регулює процеси соціальної відповідальності, а бізнес виконує майже всі соціальні зобов'язання держави щодо працівників своїх фірм. Компанії надають житло, заохочують розвиток сімейних професійних династій, оплачують навчання дітей співробітників фірми, оплачують лікування та пенсійне забезпечення. Така система співзвучна із системою «пожиттєвого найму», яка була розповсюджена в Японії в другій половині ХХ ст.

5. *Африканська модель* особливу увагу приділяє проєктам, що беруть до уваги інтереси місцевої громади (наприклад — забезпечення місцевого населення чистою питною водою, припинення експлуатації дитячої праці, доброчинність та допомога фірм у сфері охорони здоров'я, боротьби з епідеміями, голодом тощо). У такій моделі активну участь беруть міжнародні організації.

У сучасних умовах соціальна відповідальність має різноманітні форми прояву:

1. Ефективне ведення бізнесу — виробництво кращих товарів і послуг, гарантування їхньої якості, повноти задоволення існуючого попиту.

2. Дотримання зобов'язань перед зацікавленими особами (акціонерами, клієнтами, партнерами у справі бізнесу, співробітниками) за їхній матеріальний добробут.

3. Сприяння розвитку підприємницького сектора загалом — розвиток ринкової інфраструктури, безперервний рух інвестиційних ресурсів, конкурентний стан функціональних ринків.

4. Участь у здійсненні загальнодержавних економічних, соціальних та екологічних програм, політичному та громадському житті — формування і відстоювання економічних та соціально-екологічних інтересів, що сприяють зростанню ефективності економіки як єдиної системи.

5. Розвиток волонтерського руху, що ґрунтується на доброчинності, меценатстві.

Таким чином, простежується залежність між юридичною та соціальною відповідальністю в бізнесі. Осягнення кожним підприємцем цієї єдності — найкращий показник етики підприємництва в суспільстві.

На сьогодні соціальна відповідальність в Україні перебуває на стадії свого становлення. Найактивнішими в цій сфері є представництва іноземних компаній, які переносять на українське підґрунтя сучасні світові практики, принципи і стандарти, а також найбільші українські підприємства.

Серед реалізованих вітчизняних проєктів у цій сфері — Янголи Watsons від мережі магазинів Watsons, платформа для молодих підприємців від Axon Partners і Recycling School від PepsiCo.

Янголи Watsons. Щорічно в Україні близько 4000 дітей із вадами серця змушені проходити через небезпечні операції. Більшість із них проводять за застарілими методиками, що зумовлено браком коштів. Тому було створено особливий проєкт, який допоможе придбати для дітей оклюдери — крихітні імпланти, які допомагають діткам з хворим серцем уникнути складних «відкритих» операцій. Оклюдери передають до Національного інституту серцево-судинної хірургії ім. М. М. Амосова.

За час існування проєкту Янголи Watsons:

- зібрано майже 2,7 млн гривень з продажу ексклюзивних магнітів;
- перераховано понад 57 тис. балів з карток учасників Watsons Club;
- понад 675 тисяч осіб долучилося до проєкту та стали Янголами Watsons;
- зроблено понад 40 операцій.

Кошти перераховують з продажу ексклюзивних магнітів, які можна придбати в магазинах мережі та інтернет-магазині, балів з карток учасників Watsons Club та продукції з позначкою «Watsons Exclusive». У квітні 2018 року проєкт переміг у Національному конкурсі кейсів з корпоративної соціальної відповідальності в номінації «Кращий внесок у Ціль сталого розвитку № 3 «Міцне здоров'я».

Платформа інноваційного підприємництва від Axon Partners. «Платформа інноваційного підприємництва» допомагає створювати умови для розвитку своєї справи молодими підприємцями, щоб розвивати Україну та суспільство загалом та будувати екосистему підприємництва у Східній Європі. Участь Axon Partners полягає в юридичній підтримці платформи інноваційного підприємництва (юридичних консультаціях, підготовці юридичних документів), юридичному менторстві стартапів (індивідуальні юридичні консультації для різних проєктів) та лекціях на юридичну тематику для майбутніх підприємців. За останніми даними, у проєкті було задіяно понад 100 тис. осіб, 20 університетів стали осередками для співпраці. Більше 200 стартапів взяли участь у конкурсі, з них 82 були успішно втілені в життя.

Recycling School від PepsiCo. Освітній проєкт для дітей та школярів, що допомагає заощадити природні ресурси, зберегти навколишнє середовище, заробляти додаткові фінансові ресурси для потреб навчального закладу й розвитку учнівського самоврядування. Складається з трьох ключових проєктів.

1. «Шкільний марафон роздільного збору відходів» — запровадження системи правильного поводження з відходами в навчальному закладі, встановлення станцій сортування, щоденне сортування вторинної сировини, забезпечення своєчасного вивозу та отримання матеріальної вигоди для навчального закладу.

---

2. «Екопатруль» — бригада екологічних активістів для проведення інформаційної кампанії й додаткових активностей, для забезпечення ефективності та підвищення рівня екологічної соціальної відповідальності, сортування вторинної сировини в школі.

3. «Екошкола року» — рейтинг та мотиваційно-заохочувальний захід серед загальноосвітніх навчальних закладів. Активну участь беруть представники бізнесу, громади, органи місцевого самоврядування, перевізники та заготівельники вторинної сировини, управління та відділи освіти, дирекції навчальних закладів, батьківські комітети, учнівське самоврядування та пересічні громадяни.

School recycling за період 2016–2018 років об'єднав понад 20 000 школярів та їхніх сімей. Учасники проєкту здали на переробку 94 тонни вторинної сировини і таким чином врятували 567 дерев. Загальними зусиллями встановлено 960 контейнерів для щоденного сортування вторинної сировини в навчальних закладах за рахунок залучених коштів: з бюджету м. Миколаїв, благодійного внеску компанії PepsiCo Україна, громадського бюджету м. Кропивницький. Спеціальні контейнери для збору фракції надані компанією Tetra Pak Україна.

Питання для обговорення.

---

1. Що таке соціальна відповідальність?
  2. Що таке соціальне підприємництво?
  3. Які спільні та відмінні риси соціальної відповідальності бізнесу та соціального підприємництва?
  4. Назвіть кілька прикладів соціально відповідальних компаній.
  5. Чи притаманні Україні соціальна відповідальність бізнесу та соціальне підприємництво як явища?
-

Цікаві завдання.

Завдання 1. Міжнародна компанія HENKEL є всесвітньо відомим виробником мийних засобів, косметики та клейових технологій. Вона представлена на споживчих та професійних ринках під популярними брендами Persil, Schwarzkopf і Loctite. У своєму звіті з корпоративної соціальної відповідальності за 2019 рік корпорація подала інформацію щодо нових та вже досягнутих цілей своєї діяльності за кількома напрямками на рисунку.

Подумайте над тим, до якого типу соціальної відповідальності можна віднести діяльність HENKEL: розв'язання економічних проблем, соціальних чи екологічних негараздів? Обґрунтуйте свою відповідь.

Приклад соціальної відповідальності компанії HENKEL

Завдання 2. Традиційно до найбільш відомих та успішних світових корпорацій саме через свою ефективну політику соціальної відповідальності входять Walt Disney, BMW, Volkswagen, Toyota, Sony, Colgate, Lego, Apple, JPMorgan Chase, ExxonMobil, General Electric, Samsung Electronics, Rolls-Royce Aerospace, Cisco Systems, IKEA, Adidas. На основі інформації з інтернету назвіть основні сфери діяльності цих компаній.

Завдання 3. Наведемо деякі кейси соціально відповідальних компаній. Так, «IDS Vorjomi Ukraine» зарекомендувала себе в реалізації таких проєктів: 1) національна програма «Разом за природу» — висаджено 100000 дерев у 3-ох національних заповідниках; 2) проєкт «Сортуї!» — зменшено вагу пляшки на 15%; 3) проєкт «Зелена торба» – збір і сортування пластику.

Компанія «Нова Пошта» надає клієнтам повний спектр логістичних і пов'язаних з ними послуг. Компанія розвиває низку проєктів: 1) виділення у 2020 р. 25 млн. грн. на допомогу українським лікарням (апарати штучної вентиляції легень, мобільні рентгенографічні та УЗД-апарати, захисні костюми для лікарів); 2) на час карантину компанія розпочала безкоштовно доставляти засоби індивідуального захисту і все необхідне для боротьби з вірусом лікарням, дитячим будинкам, військовим і незахищеним верствам населення; 3) спільно з «ROZETKA» та фондом «Життєлюб», за підтримки міських адміністрацій, компанія запустила проєкт допомоги літнім людям, завдяки якому десятки тисяч пенсіонерів по всій Україні зможуть залишатися вдома і не наражати себе на небезпеку, виходячи в магазин за продуктами.

Під час пандемії коронавірусу для лікарень і медперсоналу корпорація «ROSHEN» закупила: 1) 30000 комплектів костюмів індивідуального захисту медперсоналу китайського виробництва; 2) 100000 костюмів індивідуального захисту медперсоналу закуплено в Південній Кореї; 3) 10 портативних рентген-апаратів на понад 10 млн грн.; 4) 10000 високоякісних захисних окулярів для медперсоналу; 4) 60000 пар нестерильних нітрилових рукавичок; 5) 25000 продуктивних наборів «Життєлюб» для літніх людей.

Під час пандемії коронавірусу банк «ПУМБ» закупив обладнання першої необхідності для медичних закладів Заходу та Сходу України, а також засоби

персонального захисту для лікарів. Регіональні центри «ПУМБ» також задіяні в доставленні й переданні допомоги лікарням, котрі сьогодні цього вкрай потребують. До роботи штабу з надання допомоги залучені працівники підрозділів безпеки, маркетингу, забезпечення діяльності банку.

Під час пандемії компанія «Vodafone Ukraine» виділила 33 млн грн. на підтримку української медицини в боротьбі з коронавірусом. Компанія закупила 5 апаратів штучної вентиляції легень виробництва Німеччини для лікарень Києва, Львова, Харкова, Житомира та Луцька. Також заплановано виділення значних коштів на боротьбу з коронавірусом — закупівля устаткування, систем тестування, препаратів, витратних матеріалів, необхідних у лікарнях для захисту лікарів і лікування пацієнтів, а також надання якісної медичної допомоги.

Під час пандемії в ефірах телеканалу «1+1» щодня виходить кілька випусків ТСН, які дають можливість забезпечити багатомільйонну аудиторію інформацією щодо поширення пандемії в Україні та світі. Журналісти випустили низку спецпроектів «Карантин», «Карантинний патруль» та «Не один на карантині», у яких розповідають про правила самоізоляції, дають рекомендації, як зберегти стосунки з родиною й організувати робочий і шкільний процес у власному домі.

На боротьбу з коронавірусом COVID-19 фонди компанії «Carlsberg» виділили близько 13 млн євро на дослідження. Науковці з різних країн шукають найефективніші методи боротьби з пандемією. Тож цей внесок допоможе у профілактиці, діагностиці й скороченні наслідків епідемій, подібних до COVID-19, у майбутньому.

На основі поданої інформації згрупуйте компанії за напрямками соціально-відповідального бізнесу: 1) екологія; 2) відповідальне споживання; 3) здоров'я нації; 4) соціальна сфера; 5) освіта.

Література:

1. Yunus M., Moingeon B., Lehmann-Ortega L. Building Social Business Models: Lessons from the Grameen Experience // Long Range Planning, 43, (2010), 308-325.
  2. Благодійний проєкт Янголи Watsons [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://angels.watsons.ua>.
  3. Корнецький А. О., Нагаївська Д. Ю. Соціальне підприємництво і соціальна відповідальність бізнесу: визначення, критерії та регулювання // Причорноморські економічні студії. 2016. Вип. 11. С. 204–208.
  4. Корпоративна соціальна відповідальність: весняні кейси. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://msfz.ligazakon.ua/ua/magazine_article/FZ002168.
  5. Міжнародний стандарт із соціальної відповідальності ISO 26000 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://csr-ukraine.org/ISO_26000.html.
  6. Понад 20 тисяч школярів долучилися до проєкту PepsiCo Україна «Let's do it, Ukraine — School Recycling» [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://pepsico.ua/media/press_releases/releases_1504.html.
  7. Соціальне підприємництво: від ідеї до суспільних змін / Свинчук А. А., Корнецький А. О., Гончарова М. А., Назарук В. Я., Гусак Н. Є., Туманова А. А. К., 2017. 188 с.
-

Розділ 7. Бюджет та податки

У житті неминучі дві речі — смерть і податки.

Б. Франклін

У широкому розумінні *бюджет* є планом утворення й використання грошових ресурсів для забезпечення діяльності певної організації. На рівні країни мова йде про *державний бюджет* як кошторис щорічних доходів і видатків держави, наперед розроблений урядом і затверджений відповідним законом. Також існують *місцеві бюджети* — фонди грошових ресурсів, призначені для реалізації завдань і функцій, що покладаються на органи місцевого самоврядування.

Бюджет будь-якого рівня складається з дохідної та видаткової частин. Доходами державного бюджету є всі надходження (податкові і неподаткові) з метою їх подальшого використання для реалізації державою своїх функцій. Видатками державного бюджету є всі форми витрат, пов'язаних з діяльністю держави (соціальний захист населення, охорона навколишнього природного середовища, освіта, охорона здоров'я). Коли видаткова частина бюджету перевищує дохідну, утворюється бюджетний *дефіцит* — нестача коштів у бюджеті. Протилежну ситуацію, пов'язану з перевищенням доходів над видатками бюджету, називають *профіцитом*.

Головним джерелом доходів державного і місцевих бюджетів є податки. **Податки** — обов'язкові платежі фізичних та юридичних осіб до бюджету та до позабюджетних фондів у розмірі, визначеному законодавством, у встановлені терміни. Податки володіють такими ознаками (рис. 7.1):

Рис. 7.1. Сутність податків

- 1) односторонній рух коштів від юридичних і фізичних осіб до держави;
- 2) відсутність конкретного еквівалентного обміну (за що платиться);
- 3) відсутність цільового призначення коштів (на які цілі буде використано);
- 4) запровадження виключно за допомогою примусу державної (місцевої) влади.

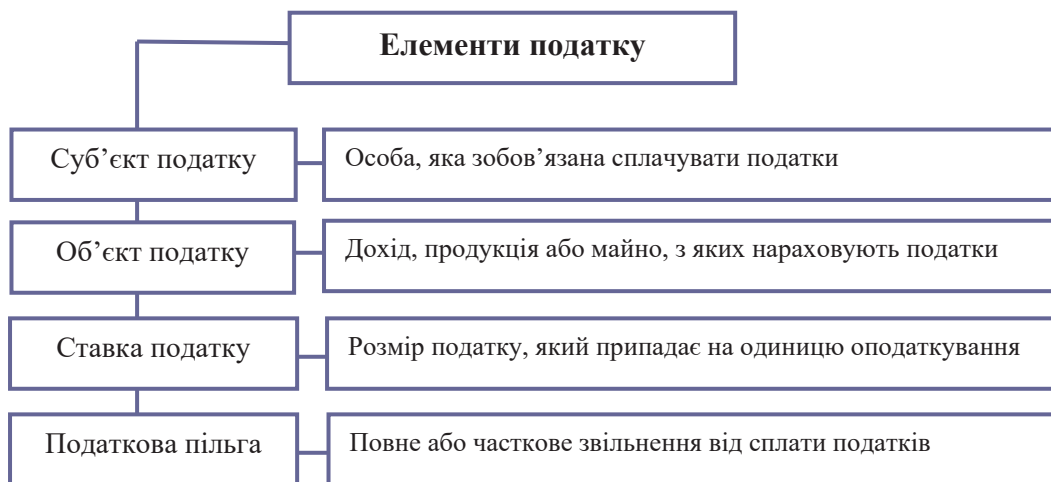
Принципи ефективного оподаткування давно сформульовані А. Смітом у праці «Багатство народів» (1776 р.). На цих принципах базуються всі системи оподаткування у світі:

1. Справедливість, тобто платники податків з однаковим рівнем доходу мають сплачувати однакову суму податків (горизонтальна рівність), а платники податків з вищою платоспроможністю мають платити більше, ніж особи з меншою платоспроможністю (вертикальна рівність).

2. Простота та зручність, тобто платники податків мають розуміти, із чого саме стягується податок і як виконувати свої податкові зобов'язання.

3. Прозорість, тобто платники податків мають розуміти, коли і де їм сплачувати податки, а також відстежувати зв'язок між обсягом сплачених податків і кількістю благ та послуг, які отримують взамін (освіта, охорона здоров'я, інфраструктура).

4. Простота адміністрування, тобто вартість стягнення податків потрібно мінімізувати. Важливо тримати баланс між витратами на стягнення податків та податковими надходженнями.

Рис. 7.2. Основні елементи податку

5. Нейтральність, яка означає, що податкова система повинна усувати економічну неефективність і втрату добробуту та бути нейтральною до поведінки платників податків (за винятком випадків, коли податки навмисно запроваджують для зміни їх поведінки).

Основними елементами будь-якого податку виступають суб'єкт та об'єкт податку, ставка податку та податкова пільга (рис. 7.2).

Існує багато підходів до класифікації податків, однак головними є:

1) *за суб'єктами*:

а) податки з фізичних осіб, які сплачують громадяни країни та іноземні особи, що працюють на її території;

б) податки з юридичних осіб, які стягують з підприємств, організацій і установ, що офіційно зареєстровані в країні;

2) *за об'єктами*:

а) податки на доходи — обов'язкові платежі, об'єктом оподаткування яких виступає дохід або прибуток конкретного платника, отриманий протягом певного періоду часу (наприклад, податок на доходи фізичних осіб, податок на корпоративний прибуток);

б) податки на майно — обов'язкові платежі, які справляються із конкретних власників рухомого і нерухомого майна або в процесі передачі власності на нього (наприклад, податок на нерухомість, податок з власників транспортних засобів);

в) податки на витрати (споживання) — обов'язкові платежі, що сплачуються кінцевими споживачами в цінах придбаної продукції в процесі споживання конкретних її видів (наприклад, акциз, мито, податок на додану вартість).

Це цікаво!

Протягом усієї історії людства було чимало незвичних та незрозумілих податків. Багато з них упроваджувалися для того, щоб підвищити додаткові надходження, хоча метою інших було сприяння соціальним змінам.

У Стародавньому Єгипті оподатковували олію, і, більш того, люди повинні були купувати її в монополії фараона. Також було заборонено повторно використовувати попередньо придбану олію.

У Стародавньому Римі не було рідкістю, коли рабовласник відпускав своїх рабів після кількох років роботи або за певну плату. Раби могли, заплатити тому, що багато з них мали можливість працювати в різних місцях, і отже, могли заробити гроші, щоб отримати свободу. Римський уряд вимагав у щойно звільнених рабів заплатити податок за свою свободу.

Гра в карти оподатковувалася ще на початку XVI ст., але в 1710 р. англійський уряд різко підняв податки на гру в карти та кості. Це призвело до ухиляння від сплати цього податку. Податок не був скасований до 1960 р.

У 1660 р. Англія запровадила податок на каміни, який призвів до того, що люди покривали каміни цеглою та ухилялися від його сплати. Податок скасували в 1689 році. У 1696 р. Англія ввела податок на вікна, оподатковуючи будинки залежно від кількості вікон. Це призвело до того, що в багатьох будинках було дуже мало вікон, що спричинило проблеми зі здоров'ям людей. Зрештою, податок відмінили в 1851 р.

У 1705 р. російський імператор Петро I (Великий) увів податок на бороди, сподіваючись, що змусить чоловіків повністю голитися, як це було поширено в Західній Європі.

У Франції був податок на сіль, так званий «габель». Сіль була дуже популярною річчю для оподаткування, тому що її споживання є необхідним для людей. Однак цей податок обурило багатьох та був одним із факторів, що спричинили Французьку революцію.

У 1885 р. Канада запровадила податок на в'їзд китайських іммігрантів до Канади. Податок існував до 1923 р., коли був прийнятий закон, що взагалі забороняв китайцям в'їзд, окрім деяких винятків.

США мають різні види цікавих податків у різних штатах. Так, наприклад, штат Мен має спеціальний податок на чорницю, яка є цінним ресурсом цього регіону. Піттсбург має 5% податок на будь-які розваги. В Арканзасі пірсинг, зоосалони та очищення водостоків є об'єктами 6% податку з продажу. Значна кількість штатів запровадили податок на вхід на треки та до казино. Багато міст та штатів ввели спеціальний податок на будь-який дохід, отриманий артистами та спортсменами під час роботи в певному місті. У багатьох штатах для кожного, хто бронює кімнату в готелі, існують податки на розміщення. У Західній Вірджинії існує спеціальний податок на бенгальські вогні. Вісконсин є одним з кількох штатів, який накладає податок на доступ до інтернету. У Міннесоті введений спеціальний податок на хутро.

Україна з 2014 р. ввела військовий податок, який становить 1,5% від заробітної плати. Кошти від цього податку спрямовуються на підтримку української армії.

Податки виконують такі функції в економіці:

1. Основною функцією оподаткування є *фіскальна*. Фіскальна функція передбачає досягнення головної мети оподаткування — формування фінансових ресурсів держави, необхідних для виконання її місії (оборонної, соціальної, захисту навколишнього середовища тощо).

2. *Розподільча* функція оподаткування виражає суть податків як спеціального централізованого інструменту розподільчих відносин і складається з перерозподілу соціального доходу між різними групами

громадян: від заможних до бідних, що зрештою забезпечує соціальну стабільність у суспільстві.

3. *Регульовальна* функція — регулювання особистих, колективних та суспільних інтересів, а також взаємовідносин держави із різними сферами економічного життя. Ця функція спрямована на досягнення конкретних цілей податкової політики за допомогою механізму оподаткування.

4. *Контрольна* функція — за допомогою оподаткування держава контролює фінансово-економічну діяльність юридичних та фізичних осіб. Це також сприяє контролю над джерелами доходу та напрямками витрат.

5. Функція *заохочення* передбачає спеціальні механізми оподаткування для певних груп громадян (наприклад, учасників військових конфліктів, багатодітних тощо). Ця функція оподаткування має соціальний аспект.

У кожній країні світу за несплату податків (ухилення від оподаткування) вводять різноманітні покарання: від штрафів до тюремного ув'язнення. Наприклад, у Франції особа, що ухилилася або намагалася ухилитися повністю або частково від сплати податків шляхом обману, або особа, що умисно відмовилася від декларування своїх доходів та іншим способом перешкоджала сплаті податків, може бути ув'язнена на строк до 7-и років з призначеним штрафом у розмірі до 3 000 000 євро. В Іспанії передбачена відповідальність за ухилення від сплати податків, які мали бути отримані державою, якщо ця сума перевищує 120 000 євро. Покаранням у цьому випадку закріплено позбавлення волі на строк від 1 до 5 років та штраф у розмірі, що в 6 разів перевищує суму податків, від сплати яких винний ухилився.

Це цікаво!

Федеральна торгова комісія США (FTC) на початку 2019 р. оголосила, що оштрафує компанію Google на \$170 млн, що на сьогодні є рекордним штрафом. У вересні 2019 р. компанія сплатила цей штраф. Це покарання було запроваджене після проведення розслідування щодо YouTube-сервісу, який підозрювався в порушенні закону про недоторканність приватного життя дітей. Google пропонував свою відеоплатформу YouTube рекламодавцям в якості майданчика для розміщення реклами. При цьому Google володіє інформацією, що багато каналів користуються популярністю в більш молодій аудиторії. Тому компанія відстежувала історію переглядів дітей, щоб показувати їм рекламу, що порушує Закон про захист конфіденційності дітей в інтернеті (COPPA). Багато рекламодавців припинили співробітництво з YouTube, що змусило перенести дитячий контент у YouTube Kids.

Основні причини того, чому необхідно сплачувати податки та які наслідки слід очікувати, якщо їх не платити, подано в табл. 7.1.

Таблиця 7.1

Наслідки сплати і несплати податків

Несплата податків	Сумлінна сплата податків
1. Нестача коштів у бюджеті держави та ймовірність дефолту — нездатності держави погашати свої борги. 2. Погіршення рівня життя населення. 3. Відсутність коштів на розвиток інфраструктури.	1. Належне фінансування суспільних благ (поліція, швидка допомога, оборона країни, пожежна охорона). 2. Якісне утримання бюджетних установ (школи, лікарні, соціальні служби). 3. Розвиток науково-технічної діяльності, стимулювання соціально-економічного розвитку.

Питання для обговорення.

1. Що таке бюджет і які види бюджетів ви знаєте?
2. Із чого складаються доходи бюджету родини?
3. Який головний елемент доходів бюджету держави?
4. Що таке податок та які його основні функції?
5. Які податки ви вважаєте найбільш важливими для себе?
6. Як ви розумієте ухилення від сплати податків?
7. Чому важливо платити податки?

Цікаві завдання.

Завдання 1. «Податки — це красна ціна, яку ми сплачуємо за можливість жити в цивілізованому суспільстві» (О. У. Холмс-Старший). Як ви розумієте ці слова?

Завдання 2. Поясніть зміст вислову «Заплати податки і спи спокійно».

Завдання 3. Поясніть зміст рисунків с. 56, 57. У чому основна відмінність їх послугу?

Завдання 4. Три брати — Том, Джон та Сем — працюють у різних установах, мають різний рівень освіти та заробляють по-різному. Том отримує \$3 тис., Джон — \$5 тис., а Сем — \$8 тис. щомісячно. Які, на вашу думку, вони повинні сплачувати податки? За однаковою чи різними ставками? Що є справедливим за таких умов?

Завдання 5. На сайті «Ціна держави» (<https://cost.ua/calculator>), зазначючи місячний дохід вашої родини, а також витрати, можна перевірити те, скільки ви сплачуєте податків на рік та на що ці гроші витрачаються. Інформація сайту показує, що жодна з державних послуг не є безкоштовною: ні освіта, ні медицина, ні охорона порядку. Спробуйте отримати самостійно рахунок від держави за допомогою цього онлайн-калькулятора.

Завдання 6. Заповніть таблицю, розраховуючи бюджет вашої сім'ї на місяць.

ДОХОДИ НА МІСЯЦЬ		ВИТРАТИ НА МІСЯЦЬ	
Заробітна плата		Квартира (комуналка)	
Пенсія		Одяг та взуття	
Стипендія		Продукти	
Дивіденди		Ресторани/кафе/бари/кав'ярні	
Соціальні допомоги		Взуття	
Відсотки		Телефон та інтернет	
Підприємницькі доходи		Здоров'я та спорт	
Інші доходи		Транспорт	
		Розваги та подорожі	
		Книги та подарунки	
		Податки	
		Заощадження	

1. Google оштрафована на рекордные \$170 млн из-за нарушения приватности детей на YouTube, но многие считают, что этого мало [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://itc.ua/news>.
2. Дивні та незвичайні податки [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://cost.ua/news/196-strange-taxes>.
3. Коновалова А. Ю. Види покарань за ухилення від сплати податків та зборів за Кримінальним кодексом України та кримінальним законодавством деяких європейських держав [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.ndifp.com/1172>.
4. Криховець-Хом'як Л. Я., Длугопольський О. В., Вірковська А. А. Економіка (профільний рівень): підручник для 11 класу закладів загальної середньої освіти. — Тернопіль: Астон, 2019. — 296 с.
5. Піонтківська І. Податки у світі: навіщо нам потрібні податки та як створити ефективну систему оподаткування? [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.visnuk.com.ua/uk/news>.

Розділ 8. Особисті фінанси і фінансова грамотність

Тих, хто не бажає брати на себе відповідальність за своє фінансове життя прямо зараз, чекає безрадісне існування в майбутньому.

Р. Кіосакі

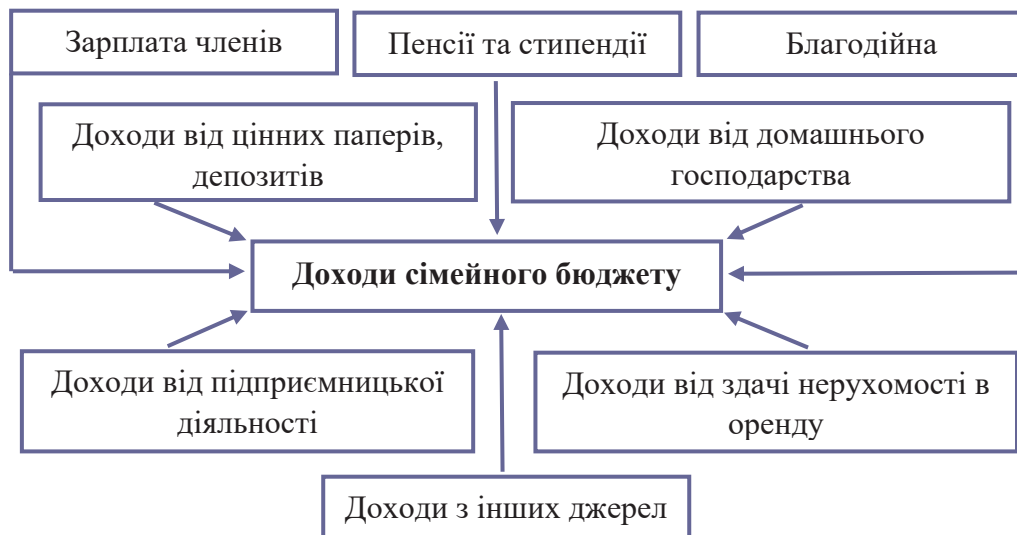
Важливу роль у житті кожного громадянина відіграють особисті (персональні) фінанси. *Особисті фінанси* — це сукупність всіх грошових надходжень і витрат у рамках сімейного бюджету.

Без уміння не тільки заробляти, а й правильно розпоряджатись особистими фінансами неможливо досягти фінансової свободи і стабільності. Фінансова поведінка людини формується на основі розуміння цінності грошей та вміння їх ефективно використовувати. Саме це дозволяє забезпечити необхідний рівень фінансової безпеки. *Фінансова безпека* — стійкий фінансовий стан, захищеність людини у фінансовому відношенні на випадок форс-мажорних ситуацій. Відчуття фінансової безпеки залежить від стабільного заробітку, розміру власних заощаджень та можливості реалізувати фінансові цілі. Важливі критерії для досягнення фінансової безпеки — освіта, робота, заощадження та інвестування.

Поняття фінансів тісно пов'язане з грошима, але значно ширше. До фінансів належать фонди грошових коштів, що формуються за допомогою фінансових ресурсів (матеріальні та нематеріальні).

Коли ми чуємо, що хтось володіє мільярдами доларів, мова не йде про готівкові гроші або рахунок у банку. Це означає, що активи, якими володіє людина, оцінені в таку суму. Коли через падіння курсу акцій хтось втрачає мільйони, це теж не означає, що він був змушений заплатити комусь такі гроші. Просто ринкова вартість його заводів чи нерухомості за даний період стала нижчою.

Особисті фінанси в контексті дохідної частини складаються з багатьох елементів: зарплати, пенсії, стипендії, благодійної допомоги, доходу від здачі нерухомості в оренду, доходу від підприємницької діяльності тощо (рис. 8.1).

Рис. 8.1. Складові доходів сім'ї

Особисті фінанси в контексті витратної частини можна поділити на дві категорії — керовані та некеровані (табл. 8.1). Некеровані — це стабільні щомісячні витрати, від яких не можна відмовитися. Керовані — ті витрати, які людина може регулювати.

Таблиця 8.1

Види особистих витрат

Некеровані	Керовані
виплата кредиту; комунальні платежі; оплата мобільного зв'язку, інтернету; оплата навчання; витрати на транспорт.	закупівля продуктів і побутових засобів; покупка одягу, взуття; розваги; заняття спортом; спонтанні придбання.

Якщо витратити все, що заробляємо, фінансові цілі і фінансова безпека будуть залишатися недосяжними. Першим кроком може стати розумне

фінансове планування і контроль за витратами. Не варто зовсім відмовлятися від витрат, але варто задуматись, які з них зайві, без яких покупок можна обійтись.

Приймаючи рішення, купувати певну річ чи ні, варто поставити собі три запитання:

1. Чи дійсно мені це потрібно?
2. Скільки грошей треба заплатити?
3. Наскільки легко цю річ продати?

Якщо оцінити потребу в покупці складно, економісти радять відкласти її хоча б на 3 дні. За цей час ви зрозумієте, наскільки складно обійтись без цієї речі, і приймете зважене рішення.

Оцінюючи вартість певної покупки, беріть до уваги витрати на її утримання. Наприклад, купівля авто вартістю 300 тис. грн не завершується цими витратами, оскільки далі потрібно постійно платити за паливе, технічне обслуговування, охорону транспорту. Проте кожна людина, міркуючи про придбання автомобіля, оцінює не лише матеріальні витрати на його утримання, але й нематеріальні вигоди від володіння персональним транспортним засобом (рис. 8.2).

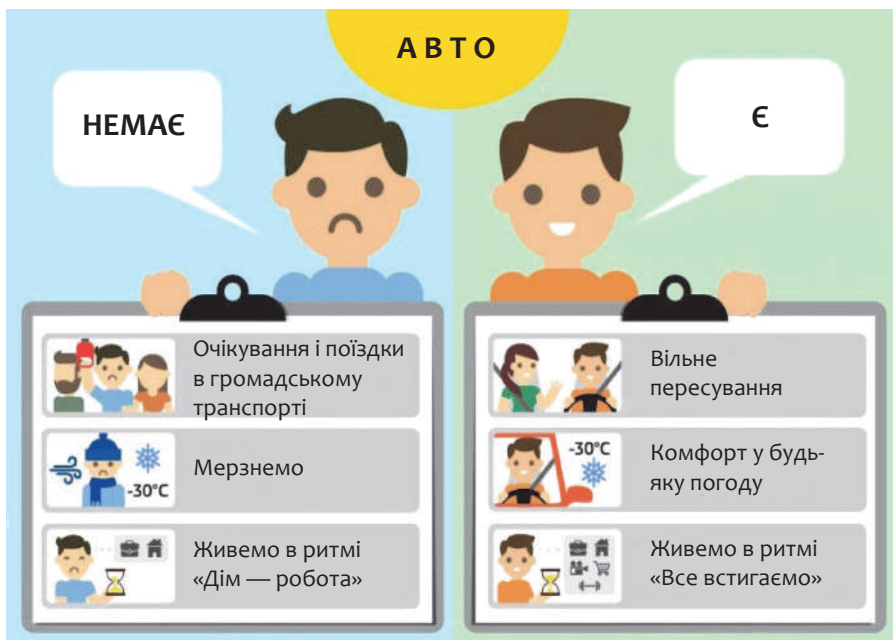

Рис. 8.2. Альтернативи від володіння і неволодіння авто

Для досягнення успіху людям нерідко не вистачає фінансової грамотності. *Фінансова грамотність* — сукупність світоглядних позицій, знань та навичок громадян щодо ефективного управління особистими фінансами, а також здатність компетентно застосовувати їх у процесі прийняття фінансових рішень (табл. 8.2). Фінансово грамотні люди добре розуміють основні економічні поняття та принципи управління особистими фінансами. Вони більш захищені від фінансових ризиків та непередбачуваних ситуацій, ніж малоосвічені у фінансових питаннях люди.

Таблиця 8.2

Складові фінансової грамотності населення

Складова	Зміст
Світоглядні позиції	Формування культури фінансової поведінки, яка починається з планування сімейного бюджету, наявності традицій управління персональними фінансами
Знання	Володіння фінансовою термінологією, розуміння природи та функцій фінансового ринку, фінансових інститутів та інструментів, знання прав та обов'язків споживачів фінансових послуг та продуктів
Навички	Уміння шукати та знаходити потрібну фінансову інформацію, аналізувати та розуміти її, порівнювати фінансові пропозиції різних компаній, подавати скаргу в разі порушення прав споживачів фінансових послуг

Для успішного заняття бізнесом та управління власними фінансами людині потрібно добре розумітися на таких економічних поняттях:

1. Гроші, капітал, фінанси, особливості та основні принципи їх використання.

2. Види банківських продуктів, їх юридичні аспекти.

3. Основи податкового законодавства.

4. Способи накопичення капіталу та інвестування.

5. Фінансова безпека, страхування.

Від фінансової грамотності населення кожної країни залежить не тільки добробут домогосподарств, оскільки люди ефективно користуються грошима, але й економічний успіх національної економіки.

Знання основ економіки та фінансів допоможе кожному у виконанні таких завдань:

- планування сімейного бюджету, грамотне управління витратами;
- заощадження, накопичення капіталу, інвестування;

- грамотне управління власними ресурсами, створення джерел пасивного доходу (наприклад, банківські депозити, акції, облігації, комерційна нерухомість, гонорари за книги, статті, програми, проекти);

- правильний вибір джерел фінансування, кредитів;
- розумне користування банківськими послугами;
- забезпечення достойної пенсії на старість;
- забезпечення майбутнього для дітей.

Фінансово неграмотних людей можна розпізнати за такими рисами:

- постійно живуть у борг (потрапляють у «боргову яму»);
- зловживають кредитами;
- беруть участь у фінансових пірамідах;
- не контролюють витрати грошей.

За методами витрачання коштів усіх споживачів можна поділити на кілька видів: від жертв реклами до раціональних споживачів (табл. 8.3). Нерідко одні й ті самі люди в одних ситуаціях поведуть себе раціонально, а в інших — стають наслідувачами або депресивними споживачами.

Таблиця 8.3

Типи споживачів за методом формування своїх витрат

Споживачі	Характеристика
Депресивні споживачі	Для них покупки є способом емоційної розрядки. Такі індивіди часто купують непотрібні речі і, як правило, здійснюють зайві витрати, що не відповідають їхнім доходам.
Споживачі-наслідувачі	Здійснюють покупки під впливом знайомих і друзів за принципом: «у мене також повинно бути». Такі люди, як правило, частіше стикаються з фінансовими проблемами.
Жертви реклами	Вірять у необхідність для них усіх товарів, про які їм стає відомо з рекламних оголошень. Такі споживачі не лише здійснюють необґрунтовані витрати, але доволі часто завдають шкоди власному здоров'ю.
Споживачі, які купують для особистого задоволення	Не можуть відмовити собі в задоволенні купити не дуже потрібну річ. Такі люди здійснюють надлишкове споживання, в основному, за рахунок непередбачених доходів.
Скупі споживачі	Не купують навіть необхідні речі і здатні економити на харчуванні.
Раціональні споживачі	Здійснюють загальнопланові витрати і здатні відкласти покупку, щоб переконатися в її доцільності.

Нерідко необхідно раціоналізувати витрати домогосподарств для здійснення заощаджень (рис. 8.3). Особисті заощадження зручно створювати

та зберігати в банківських установах. Банки пропонують кілька видів ощадних рахунків, платять відсотки, якщо гроші зберігаються на рахунку протягом певного часу, і забезпечують зберігання коштів. Якщо для заощадження грошей зберігати звичайну готівку, то з часом може виявитися, що купівельна спроможність грошей впала через інфляційні процеси. Банківські депозити захищають гроші від інфляції, тому що відсотки, які виплачують банки, зазвичай її покривають.

Рис. 8.3. Принципи раціоналізації витрат

Депозитний договір — документ, який засвідчує права і зобов'язання банку і вкладника. У договорі вказують суму, термін, умови поповнення та повернення вкладу.

Ощадні депозити з поповненням і можливістю дострокового розірвання угоди не найкраще підходять для збільшення капіталу. Процентні ставки за депозитами зазвичай невисокі і ледве покривають інфляцію. Що гнучкіші умови накопичення та доступу до грошей, то нижча процентна ставка за ощадними депозитами.

Строкові вклади відрізняються вищою прибутковістю, але вкладник втрачає доступ до грошей на визначений угодою строк.

Вклади «До вимоги» забезпечують постійний доступ до грошей, але їх прибутковість найнижча.

Для довгострокового капіталовкладення з метою збільшення капіталу краще інвестувати гроші в цінні папери або нерухомість.

Ставки за депозитами вищі в тих банках, які проводять більш ризикові операції з фінансами. У банків з менш ризиковою політикою капіталовкладень відсоткові ставки, як правило, нижчі. Кожному, хто хоче покласти гроші на депозит у банку, доводиться обирати між прибутковістю та надійністю.

Щоб обрати оптимальний депозит, обов'язково потрібно порівнювати відсоткові ставки в різних фінансових установах.

Для грамотного ведення особистих фінансів можна використовувати поширені додатки (табл. 8.4).

Таблиця 8.4

Мобільні додатки для управління приватними фінансами

№	Назва додатка	Зміст	Ціна	Рейтинг
1.	Andro Money	Найпопулярніша «телефонна» бухгалтерія, після запуску якої одразу видно перелік фінансових операцій за день, але при цьому можна переглядати витрати за інші дати або звіти за тиждень, місяць чи рік. Пошук здійснюють за ключовими словами, категоріями, датами та одержувачами. Усі категорії і підкатегорії тут розташовуються в ієрархічну піраміду: «Витрати», «Доходи» і «Переведення».	Безкоштовно	4,7
2.	Money Manager	Надає можливість контролювати прибуток, витрати, загальний грошовий потік і формувати статистику. Складність інтерфейсу пояснюється величезною кількістю доступних функцій та операцій. Є можливість керувати кредитами та дебетовими картками. Доступ до додатка сторонніх осіб можна обмежити паролем.	Платно	4,7

№	Назва додатка	Зміст	Ціна	Рейтинг
3.	Monefy	Максимально простий у використанні додаток. Усі фінансові операції розсортовують за категоріями і виносять на діаграму на стартовому екрані. Функція «бюджет» допомагає планувати місячні витрати і не виходити за їх межі, статистика буде формуватися відносно бюджету, а не всіх доходів.	Платно	4,6
4.	Wallet	Додаток не лише фіксує витрати, але й допомагає скласти динамічний план для контролю фінансів і досягнення цілей. Транзакції автоматично і безпечно синхронізуються з банком, витрати розподіляються по категоріях. Усі звіти подають у легких для розуміння графіках, фінансових оглядах, які допомагають зрозуміти стан фінансів на сьогодні, а також ситуацію з боргами і готівковим потоком фінансів.	Безкоштовно	4,5
5.	Money Lover	Додаток не лише фіксує доходи та витрати, але нагадує про майбутні платежі. Цей додаток підійде мандрівникам, оскільки має окремий режим для подорожей, працює з різноманітними електронними гаманцями і має функцію сканування квитанцій.	Безкоштовно	4,4

В Україні низький рівень фінансової грамотності населення. Виявляється, що 39% населення нашої країни не мають банківських рахунків (на кінець 2019 р.). Більшість українців користуються лише базовими фінансовими послугами, серед яких:

- оплата комунальних платежів через банк (72%);
- користування банківським рахунком та пластиковою картою (68%);
- споживчий кредит (30%);
- проведення платежів через термінали платіжних систем (38%);
- користуються послугою переказу грошей через банк (92%);
- обмін валюти (31%) та інше.

Однак, українці практично не користуються так званими інвестиційними послугами, зокрема такими фінансовими інструментами, як акції, облігації або інвестування в недержавні пенсійні чи інвестиційні фонди. Кожен третій українець вважає, що купувати речі в кредит є виправданим.

На початку 2020 р. Національний банк України отримав нові повноваження для підвищення фінансової грамотності та захисту прав споживачів фінансових послуг. Закон про відповідні зміни було прийнято у вересні 2019 р. Національний банк ще у 2018 р. визначив, що фінансова інклюзія, тобто залученість українців до фінансової системи, є однією зі стратегічних цілей центрального банку. Важливою передумовою для залученості є підвищення фінансової грамотності українців. Тому НБУ як лідер реформи фінансового сектора розробив та презентував бачення Стратегії із фінансової грамотності у червні 2019 р. Найважливіша мета стратегії — розбудова фінансової культури та суспільства фінансово освічених європейських українців.

Досить часто пересічні громадяни не розуміють, у яку суму їм обходяться різні дрібниці, на які вони витрачають незначні суми грошей кожного дня протягом місяця. Для того щоб почати це контролювати, можна користуватися блокнотом та ручкою, або записувати витрати в Excel-таблицю, але кращим способом буде почати використовувати спеціальний мобільний додаток, який дозволяє контролювати витрати більш оперативно.

Контроль фінансів, планування бюджету та аналіз витрат потребує певного часу, через що люди, які починають цим займатися, дуже швидко припиняють це робити. Тому перед тим як почати контролювати свої доходи та витрати, слід запам'ятати кілька простих порад:

1. У вас повинна бути певна фінансова ціль. Якщо ви не розумієте, чому витрачаєте час на контроль своїх фінансів, то дуже просто зазнати поразки. Але якщо у вас є ціль (відкласти на відпустку, купити новий ноутбук, розрахуватися з боргами, тощо), то те, як і на що ви витрачаєте гроші, має трохи інше значення.

2. Відслідковуйте кожну копійку, яку ви витрачаєте. Неважливо, яким саме додатком ви користуєтесь, — вам потрібно перетворити на звичку записувати ваші витрати відразу після того, як ви щось придбали.

3. **Створіть бюджет.** Через кілька тижнів чи місяців після того, як ви почали слідувати за своїми витратами та зібрали достатньо даних, використайте їх, щоб розробити бюджет, якого слід притримуватися. Поділіть ваші доходи на певні категорії (транспорт, житло, продукти, розваги) та намагайтеся не витратити на них більше, ніж ви собі запланували.

4. **Перевіряйте ваші підписки.** Якщо ви користуєтеся певними сервісами, за які кожного місяця з вашої картки списується певна сума, хоча б раз на рік проаналізуйте, чи потрібні вони вам, і може, існує необхідність анулювати підписку.

5. **Створіть фонд на непередбачені витрати** Намагайтеся відкладати певну суму на такі витрати: лікування, ремонт авто чи техніки, щоб не ламати свій бюджет та не потрапити в борги.

Питання для обговорення.

1. Що таке особисті фінанси?
2. Що таке фінансова грамотність населення? Які її основні складові?
3. Для чого потрібна фінансова безпека?
4. Що відрізняє фінансово грамотних від фінансово неграмотних людей?
5. Які види споживачів ви знаєте?
6. Які існують принципи раціоналізації витрат споживачів?

Цікаві завдання.

Завдання 1. У якому із трьох банків ви б відкрили депозитний рахунок на 10 тис. грн терміном на 1 рік? На які чинники, крім відсоткової ставки, ви б зважали?

 ПриватБанк Приватбанк Стабільність: 10 із 10	Стандарт 9.00% Ставка ✓ Бонус при онлайн заявці ✓ Щомісячні виплати % ✓ Часткове зняття ✓ Дострокове зняття	724 грн Дохід ✓ Підвищена ставка ✓ Поповнення ✓ Державний банк
--	---	---

Укресім

Стабільність: 9.9 із 10

Прибутковий строковий

8.20%

Ставка

660 грн

Дохід

- ✓ Бонус при онлайн заявці
- ✓ Щомісячні виплати %
- ✓ Часткове зняття
- ✓ Дострокове зняття
- ✓ Підвищена ставка
- ✓ Поповнення
- ✓ Державний банк

Банк інвестицій і
заощаджень

Стабільність: 6.8 із 10

Гостьовий

9.50%

Ставка

765 грн

Дохід

- ✓ Бонус при онлайн заявці
- ✓ Щомісячні виплати %
- ✓ Часткове зняття
- ✓ Дострокове зняття
- ✓ Підвищена ставка
- ✓ Поповнення
- ✓ Державний банк

Завдання 2. Подивіться на картинку і поясніть, базуючись на зображенні, із чим пов'язані особисті фінанси.

Завдання 3. Ваші щомісячні витрати — це такі:

- витрати на продукти харчування становлять 45% сімейного бюджету кожного місяця;
  - ваші розваги та бажання забирають у вас 25% доходу;
  - побутові витрати (ремонт, покупки різних приладів, запасних частин) — 30%.
- Ваша мета — створити для себе т. зв. «фінансову подушку», раціонально розділивши бюджет, при цьому не викреслювати статтю витрат на розваги і бажання.

Нова структура витрат:

- витрати на продукти харчування становлять 35%;
- розваги і бажання — 20%;
- побутові питання — 25%;
- «фінансова подушка» становить 20%.

Поясніть, за рахунок чого ви отримали «подушку безпеки».

Завдання 4. Складіть схему вашого сімейного бюджету.

1. Проаналізуйте структуру доходів і видатків вашої сім'ї.
2. Які основні джерела потенційних заощаджень у вашому домашньому бюджеті?
3. Які основні способи розміщення та інвестування ваших заощаджень?

Література:

1. Методика викладання фінансової грамотності: навч. посіб. / За ред. Кізими Т. О. — Тернопіль: Осадца Ю. В., 2017. — 200 с.
2. Особисті фінанси. Як управляти і які інструменти використовувати? [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://vseprogroshi.com.ua>.
3. Оцініть фінансову грамотність українців [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://vseprogroshi.com.ua>.
4. Під контролем: 5 додатків для ведення особистих фінансів [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://zza.delo.ua>.
5. Управління фінансами для чайників — що важливо знати всім [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://financer.com>.
6. Фінансова грамотність — мистецтво багатіти [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://financer.com>.

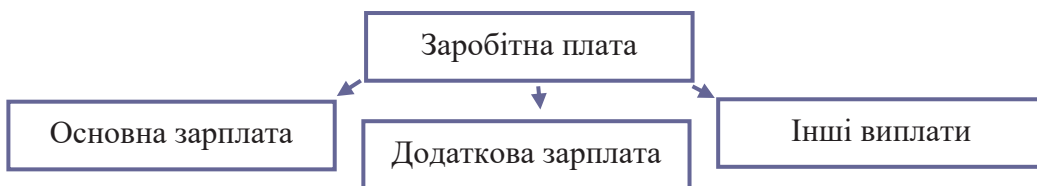
Розділ 9. Заробітна плата як винагорода за працю

Заробітна плата — мірило поваги, з яким суспільство ставиться до цієї професії.
Дж. Тіллмон

Трудові доходи є основним джерелом доходів для більшості людей у світі. Сьогодні заробітна плата та інші різновиди заробітку становлять у розвинутих країнах світу до 80% національного доходу. *Заробітна плата* є винагородою, обчисленою в грошовому виразі, яку роботодавець виплачує працівникові за виконану ним роботу.

Розмір заробітної плати залежить від складності та умов виконуваної роботи, професійно-ділових якостей працівника, результатів його праці, господарської діяльності підприємства, соціально-економічних умов розвитку країни.

Заробітну плату складають такі види (рис. 9.1):

Рис. 9.1. Структура зарплати в Україні

- основна заробітна плата — винагорода за виконану роботу відповідно до встановлених норм праці (норми часу, виробітку, обслуговування, посадові обов'язки);

- додаткова заробітна плата — винагорода за працю понад установлені норми, за трудові успіхи та винахідливість і за особливі умови праці. Вона включає доплати, надбавки, гарантійні і компенсаційні виплати, премії, пов'язані з виконанням виробничих завдань і функцій;

- інші заохочувальні та компенсаційні виплати (виплати у формі винагород за підсумками роботи за рік, премії за спеціальними системами і положеннями, виплати в рамках грантів, компенсаційні та інші грошові й матеріальні виплати).

Мінімальна заробітна плата — це встановлений законом мінімальний розмір оплати праці за виконану працівником місячну (годинну) норму праці. Мінімальну заробітну плату встановлюють одночасно в місячному та

погодинному розмірах. У табл. 9.1 подано рівні мінімальної зарплати в країнах світу.

Таблиця 9.1

Мінімальна зарплата в світі на початок 2020 р., дол. США

№	Країна	Розмір
1.	Саудівська Аравія	1067
2.	Гонконг	958
3.	Великобританія	1531
4.	Бельгія	1370
5.	Ірландія	1743
6.	Австралія	1923
7.	Люксембург	1989
8.	Нідерланди	1655
9.	Південна Корея	1390
10.	Канада	1383
11.	Німеччина	1358
12.	США	1119
13.	Чехія	525
14.	Туреччина	401
15.	Польща	485
16.	Молдова	125
17.	Україна	157
18.	Вірменія	111
19.	Нігерія	74
20.	Казахстан	98
21.	Індія	87
22.	Узбекистан	21

Це цікаво!

Питання встановлення обмежень на розмір зарплат має довгу історію. Так, ще в середні віки у гільдіях було чітко прописано, хто, скільки і коли має отримувати за свою роботу. Після епідемії чуми у XIV столітті постало зворотне питання — спроба обмежити максимальні зарплати через дефіцит робочої сили, оскільки багатьох працівників забрала «чорна смерть». Водночас, поки світ лишався переважно аграрним, питання зарплат торкалося незначної частки його мешканців.

Активізувалося питання мінімальних зарплат у XIX сторіччі на початкових етапах розвитку капіталізму. Виразником подібного підходу була теорія «мінімуму засобів існування» В. Петті. Пізніше К. Маркс наголошував, що зарплата повинна дорівнювати вартості засобів існування робітника і його родини, слугуючи джерелом для задоволення як матеріальних, так і соціальних (житло, освіта, газети тощо) потреб людини. Більш того, за його теорією, зарплата

безпосередньо кореспондується із законом «неухильного зростання потреб» — і тому збільшується. Також її висхідна динаміка знаходиться під впливом історичних та національно-культурних особливостей людства. Першою сучасною країною, що запровадила мінімальну зарплату на законодавчому рівні, була Нова Зеландія.

З 1 січня 2020 р. розмір мінімальної заробітної плати в Україні встановлений у розмірі 4723 грн, з 1 вересня 2020 р. — 5000 грн. З 1 січня 2021 р. заплановане її зростання до 6000 грн, а з 1 липня 2021 р. — до 6500 грн.

Загалом мінімальна зарплата покликана знизити бідність серед працівників. Вона може посилити позицію малокваліфікованих працівників на ринку праці, оскільки роботодавці змушені сплачувати заробітну плату, не нижчу за мінімальну. Разом з тим, стрімке підвищення мінімальної заробітної плати може призвести до скорочення передусім некваліфікованих працівників, оскільки їх роботу можуть ефективно виконувати роботи. Також зростання мінімальної зарплати провокує інфляційні процеси в економіці. В Україні шок у вигляді стрімкого збільшення «мінімалки» змушує багато бізнесів перекласти вищі витрати на кінцевого споживача.

Розрізняють номінальну і реальну заробітну плату. *Номінальна заробітна* плата — це сума, яку отримує працівник за виконану роботу (наприклад, порівняння середньомісячних зарплат у номінальних величинах: працівник у Польщі — 5000 злотих, працівник у Греції — 1000 євро, працівник в Україні — 10000 грн). *Реальна заробітна плата* — це кількість товарів і послуг, яку можна придбати на номінальну заробітну плату. По суті, реальна зарплата відображає купівельну спроможність номінальної заробітної плати (що можна придбати на ту чи іншу суму). Реальна зарплата залежить від номінальної зарплати і цін на товари та послуги (тобто від *індексу інфляції* – показник, що характеризує зміни загального рівня цін на товари та послуги, які купує населення для невиробничого споживання).

Наприклад, якщо номінальна зарплата у 2015 р. у громадянина А становила 7 тис. грн, а літр молока коштував 20 грн, то його реальна зарплата становила 350 літрів молока (на 7000 грн. можна було придбати таку кількість молока). Тоді якщо у 2020 р. номінальна зарплата зросла до 8000 грн, а літр молока коштував уже 30 грн, то реальна зарплата громадянина А скоротилася до 267 літрів молока. Тобто у 2020 р. працівник може придбати менше товарів на свою зарплату, оскільки темп зростання цін на молоко випереджає темп зростання його зарплати. І так можна провести порівняння за будь-якими товарними групами.

З табл. 8.2 видно, що в Україні щороку номінальна зарплата зростає порівняно із попереднім періодом у середньому на 15–20%, за винятком кризових 2013–2014 років. Однак якщо подивитися на зміну реальної зарплати, яка враховує інфляційні процеси, то зростання відбувалося в середньому на 10%, за винятком кризових 2014–2015 рр., коли її падіння було зафіксоване у приблизно 7 і 20% відповідно. Тобто темпи інфляції 2015 р. практично обнулили ефект зростання номінальної зарплати в цьому році.

Таблиця 9.2

Зміна зарплати в Україні, %

Рік	Номінальна зарплата	Реальна зарплата
2010	17,6	10,2
2011	17,7	8,7
2012	14,8	14,4
2013	7,9	8,2
2014	6,0	-6,5
2015	20,5	-20,2
2016	23,6	9,0
2017	37,1	19,1
2018	24,8	12,5
2019	18,4	9,8

Ще одним з важливих елементів у питанні винагороди за працю є розмір *середньої зарплати* — показник, що обчислюється як середнє арифметичне значення заробітних плат певної групи працівників (наприклад, по підприємству, по галузі, по регіону, по країні). Одна з найвищих середніх зарплат зафіксована в Норвегії — 4 тисячі 761 долар, однак при цьому країна входить у десятку найдорожчих у світі. У Норвегії найкраще платять працівникам гірничодобувної промисловості, а також фінансової і страхової діяльності. У Німеччині заробітна плата в середньому становила 4 тисячі 442 долари. Найбільше в країні заробляють менеджери вищої ланки, працівники авіації та банків, співробітники страхових компаній, лікарі. Жителі США в середньому отримують трохи більше 4 тисяч доларів. Найкраще заробляють лікарі, адвокати, інженери, програмісти. В Україні станом на липень 2020 р. середня зарплата становила 11,8 тисячі гривень (близько 424 доларів). Фахівці IT-сфери традиційно заробляють краще, а низькі зарплати традиційно переважають у готельно-ресторанному бізнесі, медичній сфері та

освіті. Менша, ніж в Україні, середня зарплата в Грузії (\$420), Азербайджані (\$419), Монголії (\$416), Вірменії (\$397), Мексиці (\$380), Киргизстані (\$258), Таджикистані (\$139) та ін.

Пандемія COVID-19 спричинила катастрофічний вплив на зайнятість і зарплати у світі. Понад 80% із загальної світової робочої сили в 3,3 мільярда людей у 2020 р. зазнали впливу через повне чи часткове закриття робочих місць, скорочення рівня зарплат та робочого часу, відстрочення належних виплат. Під найбільшим ризиком пандемії COVID-19 опинилися такі сектори, як послуги готелів і ресторанів, авіаперевезення, роздрібна торгівля, адміністративна діяльність.

Міжнародна організація праці (МОП) наголошує на необхідності масштабних, комплексних політичних заходів, зосереджених на чотирьох головних пунктах:

- підтримці підприємств, зайнятості й доходах;
- стимулюванні економіки і робочих місць;
- захисті працівників на робочому місці;
- пошуку рішень із використанням соціального діалогу між владою, працівниками і роботодавцями.

Це цікаво!

Під час карантину 2020 р. у США кожна родина отримала \$500 на дитину плюс кожен дорослий — \$1200. Коли виплачували гроші від федерального уряду, їх отримали 80-85% населення (це були здебільшого родини з низькими доходами). Через такі виплати рівень бідності в США скоротився.

Питання для обговорення.

1. Що таке заробітна плата? Які її складові вам відомі?
2. Охарактеризуйте мінімальну зарплату. У яких країнах вона є найвищою, а в яких — найнижчою?
3. Що таке середня зарплата? Як вона розраховується?
4. Чим відрізняється номінальна зарплата від реальної?
5. Як вплинула пандемія COVID-19 на зайнятість та зарплати по всьому світі?

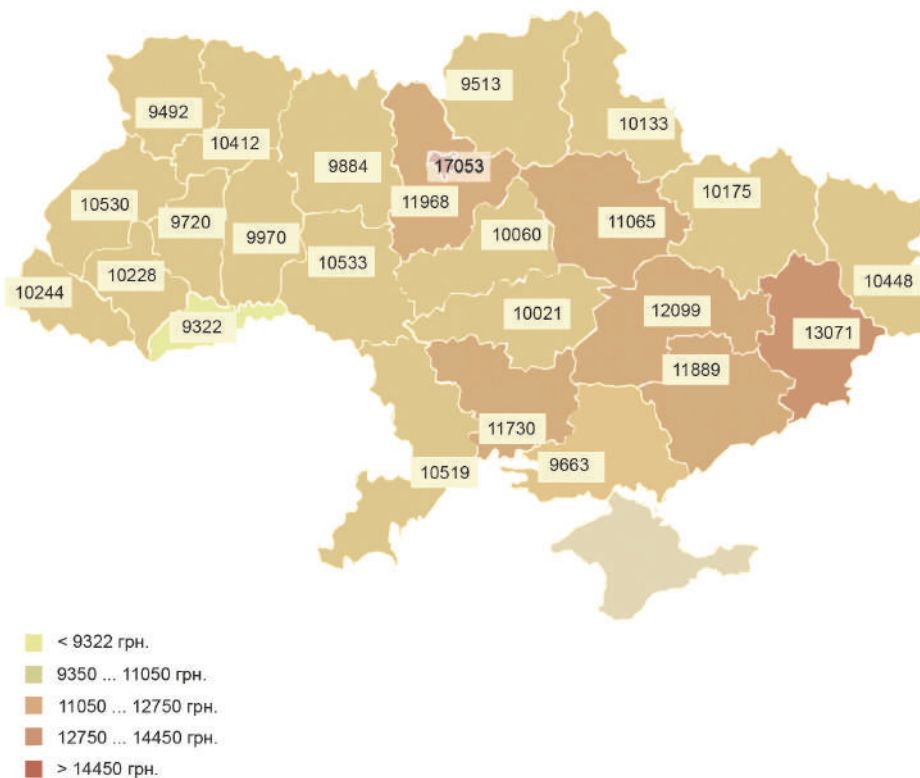

Цікаві завдання.

Завдання 1. Яку їжу можна купити за \$1 по всьому світі? В Угорщині за долар можна придбати пляшку вина, а от у Гонконзі — лише скибочку хліба. На \$1 у Норвегії люди можуть собі дозволити з'їсти тільки пачку локшини рамен, тоді як в Індії за таку ціну ви зможете випити шість чашок чаю. Витративши один долар у Єгипті, ви покуштуєте шаурму, а в Італії — чашку еспресо або капучино. У Чехії та Україні за \$1 можна дозволити собі 1,5 пляшки пива, а в магазині в Малайзії зможете купити десяток яєць. У Франції на цю суму туристи можуть придбати один багет, а в Гондурасі — 11 бананів. Поміркуйте над цими цифрами. Що ви можете сказати про купівельну спроможність \$1 в кожній з країн? Як такі ціни узгоджуються з рівнем зарплат?

Завдання 2. Розгляньте карту середніх зарплат за регіонами України в липні 2020 р. Що ви можете сказати, дивлячись на неї, про рівень життя людей у різних куточках України?

1. Жолудь О. Мінімальна зарплата: історія благородної ідеї та її неоднозначне сьогодення [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://voxukraine.org/uk/minimal-wages-ua>.
2. Криховець-Хом'як Л. Я., Длугопольський О. В., Вірковська А. А. Економіка (профільний рівень): підручник для 11 класу закладів загальної середньої освіти. — Тернопіль: Астон, 2019. — 296 с.
3. Середня зарплата в Україні та інших країнах світу [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.slovoidilo.ua/2020/05/29/infografika/suspilstvo>.

Розділ 10. Безробіття та бідність

Бідний не той, у кого немає грошей, а той, у кого немає мрії.

Сократ

Ефективне функціонування економіки пов'язане із забезпеченням повної зайнятості наявних трудових ресурсів. За повної зайнятості обсяг виробництва є максимально можливим (потенційним). В умовах неповної зайнятості фактичний обсяг виробництва є меншим від потенційного. За таких обставин певна частина працездатного населення змушена не працювати, тому що виникає вимушене безробіття.

Безробіття — це соціально-економічне явище, за якого частина осіб не має змоги реалізувати своє право на працю та отримання заробітної плати (винагороди) як джерела існування. Безробіття в економіці — це такий стан ринку робочої сили, коли пропозиція робочої сили (формується працівниками) перевищує попит на неї (формується власниками бізнесу).

Рівень безробіття в країні розраховують шляхом ділення кількості усього безробітного населення на кількість економічно активного населення (зайняте і безробітне). Динаміка рівня безробіття в Україні відображена в табл. 9.1.

На рис. 10.1 подано інформацію про рівень безробіття в європейських країнах та Україні у 2019 р.

**Рівень безробіття в Україні протягом 2000-2020 рр.
(кількість населення в тис.)**

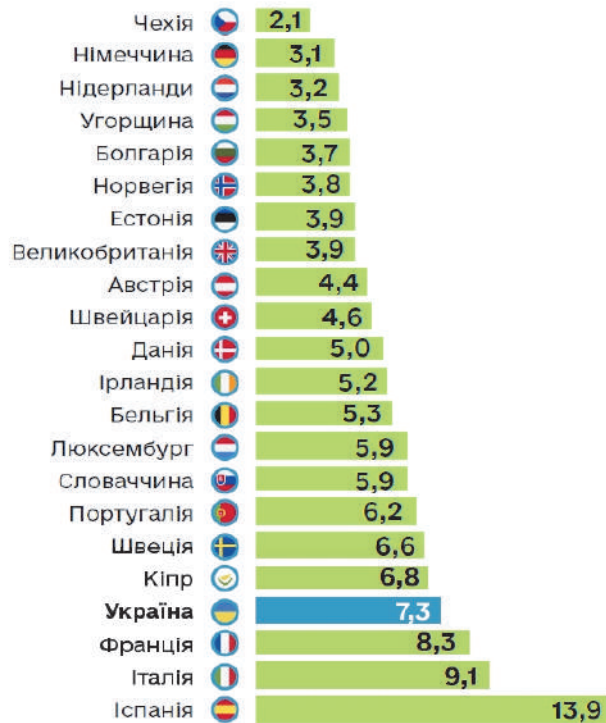
Роки	Всього населення	Економічно активне населення	Зайняте населення	Безробітне населення	Рівень безробіття	Зареєстрованих безробітних
2000	48923,2	21150,7	18520,7	2630,0	12,4%	1178,7
2001	48457,1	20893,6	18453,3	2440,3	11,7%	1063,2
2002	48003,5	20669,5	18540,9	2128,6	10,3%	1028,1
2003	47622,4	20618,1	18624,1	1994,0	9,7%	1024,2
2004	47280,8	20582,5	18694,3	1888,2	9,2%	975,5
2005	46929,5	20481,7	18886,5	1595,2	7,8%	891,9
2006	46646,0	20545,9	19032,2	1513,7	7,4%	784,5
2007	46372,7	20606,2	19189,5	1416,7	6,9%	673,1
2008	46143,7	20675,7	19251,7	1424,0	6,9%	596,0
2009	45962,9	20321,6	18365,0	1956,6	9,6%	693,1
2010	45778,5	20220,7	18436,5	1784,2	8,8%	452,1
2011	45633,6	20247,9	18516,2	1731,7	8,6%	505,3
2012	45553,0	20393,5	18736,9	1656,6	8,1%	467,7
2013	45426,2	20478,2	18901,8	1576,4	7,7%	487,6
2014	42928,9	19035,2	17188,1	1847,1	9,7%	458,6
2015	42760,5	17369,0	15742,0	1654,0	9,5%	461,1
2016	42584,5	17303,6	15626,1	1677,5	9,7%	407,2
2017	42386,4	17193,2	15495,9	1697,3	9,9%	352,5
2018	42153,2	17296,2	15718,6	1577,6	9,1%	341,7
2019	41902,4	17381,8	15894,9	1486,9	8,9%	338,2

З 2014 р. — без урахування окупованих територій (Криму, Севастополя, частини Донбасу)

Залежно від причин, що зумовлюють безробіття, його поділяють на види:

1) *добровільне безробіття* — стосується тих осіб, які не працюють у зв'язку з добровільною зміною місця роботи (працівники шукають роботу або чекають на отримання роботи в найближчому майбутньому);

2) *інституціональне безробіття* — пов'язане з тим, що іноді надмірні соціальні виплати, запровадження гарантованого мінімуму оплати праці, недосконалість податкової системи призводять до того, що деяка частина працездатного населення не поспішає працевлаштовуватись, збільшуючи тим самим загальну кількість безробітних;

Рис. 10.1. Рівень безробіття в країнах ЄС та Україні, %, 2019 р.

3) *сезонне безробіття* — виникає в результаті сезонних коливань попиту і пропозиції на ринку праці. Збільшення попиту на працю викликає сезонні зміни в рівні виробництва і зайнятості, а також часто асоціюється з кліматичними коливаннями, будівництвом, туристичними сезонами. Рівень пропозиції праці може змінюватись у зв'язку з «припливом» випускників шкіл і вузів у літні місяці, що безпосередньо викликає збільшення безробіття;

4) *структурне безробіття* — виникає під впливом структурних диспропорцій на ринку праці (невідповідність між попитом і пропозицією робочої сили за професією, кваліфікацією, географічними ознаками). Оскільки в технології та структурі суспільного виробництва постійно відбуваються зміни, вони також впливають і на зміну попиту на ті чи інші професії.

5) *циклічне безробіття* — викликане циклічним спадом виробництва і є результатом зниження сукупного попиту на робочу силу (дефіцит попиту). Коли сукупний попит на блага в економіці знижується — зростає безробіття і скорочується зайнятість.

До основних негативних наслідків безробіття належать такі:

- 1) недовикористання і знецінення трудового потенціалу нації;
- 2) погіршення якості життя безробітних та членів їхніх сімей, що нерідко призводить до бідності;
- 3) посилення тиску на рівень заробітної плати зайнятих з боку конкуруючих на ринку праці;
- 4) збільшення затрат суспільства та особи на відновлення чи зміну професійного статусу і рівня продуктивності праці;
- 5) зростання кількості людей, схильних до дій, які суперечать прийнятим суспільним нормам і цінностям.

Доволі часто проблему безробіття пов'язують з бідністю. *Бідність* — неможливість через нестачу коштів підтримувати спосіб життя, притаманний конкретному суспільству в конкретний період часу. Унаслідок матеріальних нестатків бідні верстви населення не можуть харчуватися відповідно до місцевих стандартів, не можуть оплачувати житло та комунальні послуги, виходячи зі своїх потреб, не можуть лікуватися та відпочивати, забезпечуючи відновлення втраченого через хворобу або перенавантаження здоров'я, не можуть забезпечити оплату освіти собі та своїм дітям. Бідність більш поширена в країнах із вищим рівнем безробіття, яке викликає зменшення припливу доходів.

Якщо раніше переважною причиною бідності вважали нездатність до роботи (хвороба або похилий вік), то тепер новими бідними є особи, які здатні до роботи, але не мають її тривалий час. Бідність сьогодні охоплює як молодих, так і літніх. Бідність у старості відносно більш згубна, оскільки:

- 1) люди похилого віку менш придатні до участі в конкуренції на ринку праці, їм нерідко доводиться покладатися на щедрість родичів або пенсійну систему (систему соціального захисту), що робить їх більш вразливими до бідності;
- 2) існує підвищений ризик неможливості людей похилого віку задовольнити медичні потреби. Безробіття ж у молодому віці може спричинити згубний вплив на бідність у старості: 1) молоді люди можуть мати гірший доступ до ресурсів для запобігання наслідкам безробіття (брак знань та вмінь, недостатність страхового стажу, внесків); 2) безробіття в роки формування особистості може призвести до розвитку поганих звичок та соціалізації в маргінальних колах.

У деяких країнах ЄС вважають бідною людину ту, яка не має трьох предметів зі списку: телефона, кольорового телевізора, авто, можливості відпочивати тощо. Більше враховують не стільки гроші, скільки відсутність певних благ у житті. І якщо в людини немає 3 і більше пунктів, її вважають злиденною.

ЄС: Відсутні три позиції з наступних

- Наявність телефона.
- Наявність кольорового телевізора.
- Наявність пральної машинки.
- Наявність автомобіля.
- Грошей вистачає для відпочинку поза домом щонайменше тиждень на рік.
- Грошей вистачає на страви з м'яса, риби через день.
- Є можливість дозволяти собі непередбачені, але необхідні витрати.
- Грошей вистачає на підтримку досить теплої температури в своїх оселях.
- Грошей повною мірою вистачає на оплату орендних/іпотечних і комунальних платежів.

Проте серед безробітних не обов'язково всі бідні. Це пояснюється кількома причинами:

1. Підтримка сім'ї (члени сім'ї, які працюють, забезпечують гідний рівень життя члену родини, який тимчасово безробітний).

2. Культурні відмінності в заощадженнях (у деяких країнах світу люди з високими доходами можуть тривалий час заощаджувати і певний період бути безробітними, не відчуваючи погіршення свого рівня життя).

3. Система соціального захисту (державні програми підтримки безробітних дозволяють від 6 міс. до року отримувати виплати, які забезпечують певний рівень добробуту).

Коли бідність не є виключно проблемою низького рівня доходу, а супроводжується такими чинниками, як поганий стан здоров'я, житлових умов, освіти й професійної підготовки, фінансова допомога бідним має передбачати надання відповідних соціальних послуг.

Серед цілей розвитку тисячоліття боротьба з бідністю по всьому світі посідає головне місце (рис. 10.2).

UNITED NATIONS
UKRAINE

ГЛОБАЛЬНІ
ЦІЛІ
СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Рис. 10.2. Цілі розвитку тисячоліття

Це цікаво!

У 2006 р. Нобелівську премію миру за успішну боротьбу з бідністю отримав М. Юнус та заснований ним «Grameen Bank». Реалізована банкіром ідея була проста: надавати дешеві мікрокредити малозабезпеченим сім'ям, яким закритий доступ до звичайного банківського кредитування (не допомога чи субсидія, а саме позичка).

Поле діяльності став Бангладеш 1970-х рр. Там М. Юнус взяв позичку в державному банку і роздав її бідним — почав надавати маленькі суми під дуже низькі відсотки, причому зовсім без застави. Умова була одна: гроші давалися на відкриття сімейного бізнесу або його розширення.

У 1980-х рр. Юнус створив банк, заснований на моделі кредитування незаможних. За його словами, за 30 років відсоток неповернення становив менше 10% (частка прострочених більш ніж на три місяці позичок у банківській системі України — 54%).

Після успіху «Grameen Bank» ідею з мікрокредитуванням взяли на озброєння уряди багатьох країн. На подібний експеримент за підтримки Світового банку пішло й Міністерство соціальної політики України. Експеримент був закріплений у Постанові Кабміну № 1154 «Про залучення до роботи членів малозабезпечених сімей і внутрішньо переміщених осіб» і реалізується у вигляді пілотного проекту «Рука допомоги». Проект діє в Харківській, Львівській і Полтавській областях. Учасники можуть отримати до 70 тис грн. Для порівняння: середня сума державного мікрокредиту на відкриття бізнесу у Великобританії становила в 2017 р. 6 тис. фунтів, що з урахуванням купівельної спроможності фунта не набагато більше, ніж дає

Мінсоцполітики. Однак для англійців позика коштує 6% річних, податкові преференції відсутні, а консультаційний супровід триває лише перший рік.

На відміну від кредитів М. Юнуса, які часом витрачалися на весілля, Мінсоцполітики не дає готівкових грошей, а лише фінансує придбання устаткування і матеріалів для запуску своєї справи, вимагаючи повернення грошей протягом трьох років. При цьому сума повернення зменшується на суму сплачених податків. У разі працевлаштування двох малозабезпечених осіб на термін не менше двох років кошти повертати не потрібно. Щоб впровадити цю практику по всій країні, потрібно ухвалити закон, а щоб був ефект, слід вивести малозабезпечених зі стану неробства.

Нобелівські лауреати з економіки 2019 р. А. Банерджі, Е. Дюфло, М. Кремер запропонували експериментальний підхід до розв'язання проблеми бідності. М. Кремер проводив експерименти в школах країн Африки, а його колеги Е. Дюфло та А. Банерджі — у школах Індії, однак їхні результати були багато в чому схожими.

Діти приходять до школи, кажуть, що голодні, бо не мають достатньо їжі вдома. Тому не можуть вчитися і кажуть, що немає підручників.

Учені обрали контрольні групи, в яких нічого не змінювали. І організували ще три експериментальні групи.

У першій групі дітям давали в школах підручники, в другій групі роздавали їжу, а в третій групі запропонували трохи більше займатися з дітьми, які відстають. Був проведений ретельний підрахунок результатів до і після, порівнюваний з контрольними групами.

З'ясували, що підручники фактично не впливають на результати навчання. Це впливає тільки на найбільш вмотивованих учнів (якщо дитина не хоче вчитися, додатковий підручник не допоможе). Ефекту їжі теж не знайшли. Тому багато писали, що експеримент М. Кремера не спрацював. Але експеримент виявив, що на дітей впливає більша залученість учителів. Дослідження показало, що вчителі часто не виконують своїх обов'язків. Вони могли не приходити на уроки, не хотіли займатися з дітьми додатково або поводитися неадекватно.

Стало зрозуміло: якщо вчителі займатимуться з дітьми більше, якщо працювати з адміністраціями шкіл, щоб вони більше дисциплінували своїх вчителів — результати будуть набагато кращими.

Результати цих експериментів учених зараз допомагають більш ніж 40 мільйонам школярів в Індії та країнах Африки.

Питання для обговорення.

---

1. Що таке безробіття? Які його види вам відомі?
  2. Які наслідки безробіття для економіки загалом та людини зокрема?
  3. Що таке бідність і які її основні прояви?
  4. Чи завжди безробіття призводить до бідності?
  5. У чому причина такої пильної уваги до проблеми бідності серед економістів по всьому світі?
-

Цікаві завдання.

Завдання 1. Однією із цілей сталого розвитку до 2030 р. є ліквідація крайньої бідності для всіх людей в усьому світі (нині крайня бідність визначається як проживання на суму менш ніж 1,25 дол. США на день). Як ви вважаєте, наскільки реалістичною є ця мета? Скільки ви повинні заробляти в Україні мінімально, щоб не опинитися за межею бідності?

Завдання 2. Перегляньте список поведінкових особливостей бідних людей. Які з них притаманні вам? Що треба робити, щоб їх позбутися?

Чому бідні

Поведінкові особливості, властиві саме бідним

- Обережне ставлення до ризику і прийняття рішень.
- Низький рівень довіри.
- Невміння планувати і відкладати.
- Невміння інвестувати (насамперед час!).
- Невіра у власні сили.
- Зависокі надії на допомогу ззовні (навіть там, де це не потрібно): субсидії, знижки.

Завдання 3. Обміркуйте вислови, які стосуються бідних і багатих людей.
«Бідні люди мають великі телевізори. Багаті люди мають великі бібліотеки».
«Бідні люди роблять припущення. Багаті люди ставлять запитання».
У невеличких групах обговоріть свої припущення щодо цих висловів.

Завдання 4. Чим небезпечно безробіття в молодості? Проаналізуйте картинку.

Завдання 5. Обміркуйте інформацію про розрив у доходах багатих і бідних у світі. Який з фактів справляє найбільше враження і чому?

1. Кількість мільярдерів у світі з часу фінансової кризи (2008 р.) подвоїлася. За 2018 р. їхні сукупні статки збільшилися на \$900 мільярдів, тобто на \$2,5 мільярда щодня.

-
2. Статки чоловіків на 50% перевищують статки жінок.
  3. У таких країнах, як Бразилія та Велика Британія найбідніші 10% платять зі своїх доходів більшу частку податків, ніж найбагатші 10%.
  4. Статки найбагатшої людини світу, власника компанії Amazon Дж. Безоса досягли \$112 мільярдів. Лише 1% цієї суми відповідає усьому бюджету системи охорони здоров'я Ефіопії, де живуть 105 мільйонів людей.
-

Література:

1. Андрейців І. Бідні, але з телевізорами: причини злиднів пояснює Нобель з економіки [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://life.pravda.com.ua/society>.
  2. Банерджі А., Дюфло Е. Економіка бідності. Як звільнити світ від злиднів? / Пер. з англ. — К.: Наш Формат, 2018. — 312 с.
  3. Вілан Ч. Гола економіка. Викриття нудної науки. — Х., 2018. — 320 с.
  4. Криховець-Хом'як Л. Я., Длугопольський О. В., Вірковська А. А. Економіка (профільний рівень): підручник для 11 класу закладів загальної середньої освіти. — Тернопіль: Астон, 2019. — 296 с.
  5. Ха-Юн Ч. Економіка. Інструкція з використання / Пер. з англ. — К.: Наш Формат, 2016. — 400 с.
-

Розділ 11. Гроші та інфляція

Гроші псує людину, а інфляція псує гроші.

Б. Крутієр

Гроші відіграють важливу роль у житті та розвитку суспільства й належать до найдавніших явищ, створених людьми. *Гроші* — спеціальний товар, який слугує для вираження цінності інших товарів та послуг, є носієм купівельної спроможності та приймається в якості оплати.

Гроші виникли через необхідність оцінки вартості товарів при здійсненні обміну. До їх винаходу люди обмінювалися товарами і платили за працю теж товарами, що не завжди було зручно.

З розвитком економічних відносин гроші пройшли шлях від таких, що мають повну власну вартість, до фіатних, які не мають власної цінності (паперові та електронні гроші).

Спочатку гроші були товарними. Тобто в якості грошей виступали окремі товари — зерно, хутро, сіль, мушлі. Поступово в якості грошей почали використовувати цінні метали. Із золота та срібла виготовляли

злитки, пізніше почали карбувати монети, а для найдрібніших номіналів згодом стали використовувати мідь.

Недоліком золотих та срібних монет є їх велика вага та складнощі, пов'язані з транспортуванням і зберіганням. Тому поступово їх замінили іншим видом грошей — паперовими банкнотами, забезпеченими вартістю золота. Пізніше від золотого забезпечення відмовились і почали використовувати так звані фіатні гроші. *Фіатні гроші* — це гроші, які не забезпечені золотом чи іншими товарами. Їх номінальну вартість встановлює і гарантує держава.

Люди готові приймати паперові гроші в обмін за товари та послуги тільки тому, що вони довіряють владі держави, яка їх випускає в обіг. Падіння довіри до уряду підштовхує інфляцію, спричиняє так звану «втечу від грошей», коли населення намагається позбавитися від грошей, витрачаючи їх на товари, які мають реальну цінність.

У всіх країнах світу сьогодні в обігу тільки фіатні гроші. Обмінний курс грошових одиниць однієї країни у відношенні до валюти іншої країни залежить від кількості товарів, які можна за них придбати.

Сутність грошей найпростіше передати через їх функції в економіці. Незалежно від їх форми вони виконують три основні функції (табл. 11.1): 1) засіб обміну; 2) одиниця рахунку; 3) засіб накопичення.

Таблиця 11.1

Основні функції грошей

№	Функція	Зміст
1.	Засіб обміну	Бути засобом для обміну — це головна функція грошей, яка виділяє їх серед інших активів. Усі взаєморозрахунки завдяки грошам проходять без зайвих витрат ресурсів, оскільки вони є універсальним посередником в обміні товарів. Оскільки кожен споживач має різний набір потреб, то гроші дозволяють вирішити, які з них найбільш актуально задовольнити саме зараз, проранжувати бажання за терміновістю та можливостями (доходом) тощо.
2.	Одиниця рахунку (міра вартості)	Гроші обслуговують погашення різноманітних боргових зобов'язань між економічними агентами, а різниця в часі між продажем товарів і отриманням за нього грошей сприяє появі кредиту. Ціни, що виражені в грошах, дозволяють порівнювати, наскільки одні товари дорожчі за інші, скільки можливо дозволити собі товарів на певну суму грошей тощо. Досягаються дві цілі: 1) домогосподарства (споживачі) можуть планувати свої витрати в коротко- та довгостроко-

№	Функція	Зміст
		вому періодах; 2) бізнес може здійснювати облік доходів і витрат для визначення власних показників прибутковості та збитковості.
3.	Засіб накопичення (збереження)	Важливою функцією грошей є їх накопичення та збереження з метою використання в майбутньому. Найчастіше в короткостроковій перспективі гроші мають достатню стабільність вартості, щоб слугувати засобом накопичення. Для накопичення та збереження багатства використовують також й інші активи — нерухомість, твори мистецтва, дорогоцінне каміння та метали, ювелірні вироби.

Найважливішою характеристикою грошей є їх абсолютна ліквідність, тому що їх можна одразу використовувати для придбання товарів чи послуг.

Гроші можуть використовувати в чотирьох формах:

- товарні — це товар, вартість якого слугує цінністю грошей. Наприклад, у Японії в якості товарних грошей до VIII століття використовували наконечники стріл, рис, золото. У більшості країн товарні гроші замінили фіатними.

- фіатні (символічні) — це знаки (символи) товару, вартість якого менша за вартість, яку він представляє як гроші. Доларові купюри, гривні та валюти інших країн є прикладом фіатних грошей, оскільки їх вартість у вигляді листків друкованого паперу менша, ніж їх вартість у грошах. Щоб шахраї не змогли підробити банкноти, банки розробляють все більш складні технології захисту (особливі малюнки, водяні знаки, різноманітні надписи).

- безготівкові — записи на банківських рахунках, які можуть бути використані для розрахунків без переведення в готівку;

- електронні — це окремий вид фіатних грошей, які випускаються банками і зберігаються на цифрових носіях, а не на банківських рахунках (гроші на електронних гаманцях або у віртуальних іграх). Електронні гроші не варто плутати з безготівковими, адже електронні гроші не мають матеріального втілення, вони дуже зручні при оплаті за товари і послуги в інтернеті. Електронні гроші добре захищені від крадіжки і підробки, а місце, де вони зберігаються, отримало назву електронний гаманець. Для створення, наприклад, гаманця WebMoney, потрібно перейти на однойменний офіційний сайт, вказати тип реєстрації і дотримувати вказівок меню.

Безготівкові перекази придумали лицарі ордену Тамплієрів приблизно 900 років тому. Щоб захистити товарні гроші від грабіжників, вони почали використовувати паперові чеки з підписом та відбитками пальців. Чек давав право отримати готівку у будь-якому з відділень ордену, які знаходилися в різних регіонах.

Зі зниженням купівельної спроможності грошей пов'язана інфляція. Головними причинами, що пов'язують інфляцію з грошима, є надмірна емісія та переповнення каналів обігу грошовою масою. *Інфляція* (від лат. *inflatio* — здуття) — це помітне і стійке зростання загального рівня цін сьогодні відносно попереднього періоду. Загальний рівень цін стосується середнього рівня цін в економіці. Наприклад, якщо рівень інфляції становить 4%, то цукерки вартістю в \$1 через рік ви зможете купити за \$1,04. Процес, протилежний інфляції (стійке зменшення рівня цін щодо попереднього періоду), називають *дефляцією*.

У 2019 р. трійку країн з найбільшою інфляцією становили: Венесуела (282972,8%), Зімбабве (97,9%) й Аргентина (57,3%). А з найнижчі темпи інфляція були у: Лівії (–6,0%), Буркіна-Фасо (–3,8%) та Чаді (–2,8%).

Інфляція за темпами зростання цін буває трьох видів:

а) *помірна (повзуча)* — річний приріст цін складає не більше 10%. Характеризується нагромадженням грошей в обігу без помітного зростання цін чи з незначним зростанням товарних цін, що спостерігається на початку інфляційного процесу;

б) *галоупуюча (висока)* — річний приріст цін вимірюється десятками-сотнями відсотків. Зростання цін набуває стрибкоподібного характеру, стає важко передбаченим та нерегульованим;

в) *гіперінфляція (дуже висока)* — річний приріст цін вимірюється тисячами відсотків. На цій стадії гроші починають втрачати здатність виконувати свої функції, відіграють дедалі меншу роль в економіці, оскільки відбувається натуралізація господарських зв'язків, поширюються бартерні операції, порушується фінансово-кредитний механізм. Формальний критерій гіперінфляції був введений американським економістом Ф. Кейганом у 1956 р.; він запропонував вважати початком гіперінфляції місяць, у якому зростання цін вперше перевищує 50%, а кінцем — місяць, у якому зростання цін падає нижче 50% і не досягає знову цього рівня принаймні протягом року.

Венесуела в останні роки переживає гостру соціально-економічну кризу, що супроводжується гіперінфляцією і девальвацією національної валюти. З січня по вересень 2019 р. інфляція у Венесуелі перевищила 3320%, тоді як у 2018 р. вона сягнула 130060%.

Рис. 11.1. Девальвація національної валюти Венесуели — болівара

Рис. 11.2. Ціна продуктів харчування у Венесуелі

90% венесуельців не можуть собі дозволити звичну їжу, 8,2 млн людей їдять двічі в день або рідше, у раціоні не вистачає продуктів, багатих на залізо, вітаміни та інші поживні речовини. Зрештою, венесуельці стали харчуватися «їжею бідняків» — юкою або маніоком — дешевим коренеплодом, замінником картоплі (рис. 11.3). У 2015 році мережа фаст-фуду «Макдоналдс» замінила в меню картоплю фрі на юку фрі.

Рис. 11.3. Зміна споживання продуктів харчування у Венесуелі

Гіперінфляція відбулася в Німеччині в 1920 р. на порозі великих соціальних заворушень. Купівельна спроможність грошей впала так низько, що німецька валюта стала дешевшою, ніж дрова. Після Другої світової війни гіперінфляція в Угорщині побила рекорди по найшвидшому щомісячному приросту інфляції за весь час: 41 900 000 000 000 000% у липні 1946 р., це означає, що ціни подвоювалися кожні 13,5 годин.

Історики наводять у приклад галопуючу інфляцію як одну з основних причин падіння Стародавнього Риму.

Інфляція негативно позначається на всіх сторонах суспільного життя. Її соціально-економічні наслідки проявляються в тому, що:

- знижуються реальні доходи населення (поява т. зв. «інфляційного податку», що сплачується покупцем через зростання номінальної ціни товару);
- знецінюються фінансові активи зі сталим доходом;
- порушується нормальний розподіл доходів між дебіторами і кредиторами (від інфляції виграють дебітори, які позичають гроші з вищою купівельною спроможністю, повертають — з нижчою, а програють — кредитори, які надають позики);

- Зростають ціни на товари і послуги, що погіршує рівень життя представників соціальних груп з твердими доходами, загострює соціальну напругу в суспільстві;
- знижується мотивація до праці (втрачається бажання у виробників до створення якісних товарів) та інше.

Це цікаво!

Основним драйвером продовольчої інфляції у ЄС-28 стало зростання споживчих цін на овочі на 11,3%. При цьому у Литві, Польщі, Угорщині та Чехії овочі зросли в ціні більш, ніж на третину.

Зміна споживчих цін на основні групи продовольства в країнах Європейського Союзу (липень 2019 р. до липня 2018 р., %)

	Продукти харчування	Хліб і хлібопродукти	М'ясо	Риба і рибопродукти	Молоко, сир та яйця	Олії та жири	Фрукти	Овочі	Цукор та цукровмісні продукти
ЄС-28	2,6	2,4	2,7	2,0	1,2	-3,0	-2,4	11,3	1,2
Бельгія	0,7	1,2	1,3	-4,7	0,6	0,1	1,6	2,6	0,0
Болгарія	5,2	10,5	6,8	2,8	0,7	-3,3	-3,9	10,4	3,2
Чехія	4,2	3,8	4,5	0,3	1,8	-5,9	-6,7	33,7	-1,2
Данія	2,5	2,9	2,1	2,2	2,7	5,1	1,0	5,4	2,0
Німеччина	2,1	2,8	3,6	4,0	0,7	-8,7	-5,2	11,2	-0,4
Естонія	4,6	6,4	2,0	0,4	0,7	-3,3	-2,8	23,9	2,5
Ірландія	-0,4	-0,8	-1,0	0,3	-0,5	-2,8	-0,7	3,9	-5,1
Греція	-1,5	-2,9	0,6	0,9	-2,1	-5,7	-6,1	4,7	-5,4
Іспанія	0,9	1,2	2,3	1,8	0,4	-13,0	-4,4	6,1	1,6
Франція	3,0	1,4	2,5	2,8	3,0	4,3	-0,4	10,5	1,4
Хорватія	0,2	2,7	-1,6	1,6	0,7	0,0	-7,9	3,7	-0,5
Італія	1,0	0,6	0,8	0,7	0,7	-2,1	-1,5	5,3	-0,7
Кіпр	-1,0	0,1	1,1	-2,3	-1,5	-1,7	0,5	-5,6	-0,6
Латвія	4,6	7,3	4,1	2,0	1,3	-0,6	2,2	16,7	2,6
Литва	5,9	2,1	5,6	2,2	0,4	0,5	2,1	35,4	2,9
Люксембург	1,6	2,3	2,0	2,2	0,6	1,3	-4,8	7,4	0,4
Угорщина	6,4	6,6	6,2	6,0	0,7	2,5	0,4	31,2	2,0
Мальта	3,3	5,7	1,7	-4,4	3,9	0,9	6,6	6,4	2,0
Нідерланди	5,1	4,1	6,5	2,6	5,4	4,5	-3,0	10,6	2,7
Австрія	1,4	1,9	2,0	7,3	2,0	-5,6	-6,2	5,2	1,1
Польща	7,5	7,0	6,6	4,4	0,7	-4,7	0,0	32,8	6,2
Португалія	-0,1	0,8	2,7	-0,3	-1,1	-5,4	-8,1	4,1	-0,8
Румунія	6,4	4,8	4,4	3,5	2,8	1,4	-0,9	23,5	1,3
Словенія	3,3	1,9	3,5	-0,3	1,5	-1,7	8,1	10,6	-1,7
Словаччина	5,2	6,5	5,9	4,7	2,7	-3,0	-4,4	25,2	1,1
Фінляндія	0,7	2,4	5,3	-0,5	2,2	3,8	-4,5	-6,8	0,2
Швеція	4,1	5,3	3,2	6,7	1,8	3,8	-5,2	13,3	3,8
Великобританія	1,3	1,3	-0,6	4,0	-0,9	4,1	2,0	5,9	0,6
Довідково:									
Україна	10,3	15,0	8,5	8,8	4,1	6,1	11,3	30,7	6,5

Питання для обговорення.

1. Що таке гроші та які їхні основні види?
2. Які основні функції грошей?
3. У яких формах функціонують сучасні гроші?
4. Що таке інфляція і як вона пов'язана із грошима?
5. Які існують основні види інфляції?
6. Якими є наслідки інфляції для економіки?

Цікаві завдання.

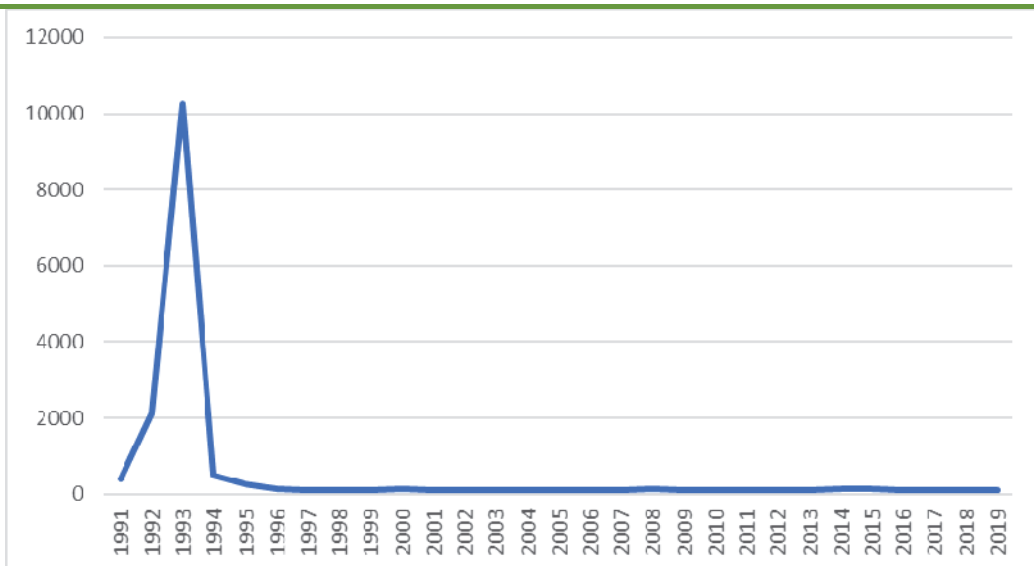
Завдання 1. Перегляньте основні правила використання грошей. Яким з них ви слідуєте у власному житті? Яким ні? Поясніть свою відповідь.

Правила використання грошей

- Перевіряйте банкноти на наявність водяних знаків та інших засобів захисту.
- Перераховуйте гроші, не відходячи від каси чи банкомату.
- Не зберігайте значні кошти готівкою, носіть з собою тільки необхідну суму.
- Зберігайте основні гроші на банківських рахунках — користуйтеся платіжною картою.
- Розраховуючись за товари і послуги, завжди просіть чек.
- Віддавайте перевагу безготівковим розрахункам, їх простіше контролювати.
- Плануйте власні витрати, уникайте покупок під впливом емоцій.
- Заощаджуйте частину доходу, щоб мати «фінансову подушку».
- Заощаджені гроші вкладайте в різні активи, не зберігайте більшу частину в готівці.

Завдання 2. У таблиці подані дані про річні темпи інфляції (дефляції) в Україні за 2010–2019 рр., у %. Поясніть, у якому році відбувалася дефляція, а в якому — найвища інфляція. Також на основі запропонованого далі графіка проаналізуйте інфляційні процеси у 1991-2019 роках в контексті помірної, галопуючої та гіперінфляції.

Роки	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Темп інфляції, %	109,1	104,6	99,8	100,5	124,9	143,3	112,4	113,7	109,8	104,1

Завдання 3. Грошей для гри в «Монополію» випускають більше, ніж справжніх грошей. Хоч це більше схоже на вигадку, даний факт є абсолютною правдою. Виробники гри заявили, що кожен рік для гри друкують купюр на суму \$30 млрд. Бюро друку та гравірування випустило реальних грошей на суму \$974 млн. Поясність, у чому секрет популярності цієї гри серед дітей та дорослих.

Завдання 4. Купюра з найбільшою кількістю нулів в історії походить із Зімбабве — це банкнота номіналом 100 трильйонів місцевих доларів. Вона була запроваджена 2009 р. Її наслідком стало те, що одна хлібина, приміром, коштувала 300 мільярдів зімбабвійських доларів. Банкнота-рекордсмен із Зімбабве містила одиницю з 14-ти нулями, тоді як багато інших країн взагалі не мають великих купюр. Відповіддю на який тип інфляції було запровадження такої купюри в Зімбабве?

Завдання 5. Чому змінюється купівельна спроможність грошей? Порівняйте, що ви могли придбати на 200 грн п'ять років тому і тепер. Що стало коштувати дорожче (дешевше)?

1. Годовая инфляция в Венесуэле составила 50100% [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.rbc.ua/rus/news>.
2. Гроші — чи все ви про них знаєте? [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://financer.com/ua/finansovi-porady>.
3. Кеннеді М. Гроші без відсотків та інфляції. Як створити засіб обміну, корисний для кожного? — К.: МАУП, 2006. — 80 с.
4. Криховець-Хом'як Л. Я., Длугопольський О. В., Вірковська А. А. Економіка (профільний рівень): підручник для 11 класу закладів загальної середньої освіти. — Тернопіль: Астон, 2019. — 296 с.
5. Наскільки все погано у Венесуелі? Пояснюємо у графіках [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-47108929>.
6. Продовольча інфляція в Україні та Європі. Актуальні цифри [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://edclub.com.ua/analitika>.

Розділ 12. Природні ресурси і рента

Природа — єдина книга, що вкладає глибокий зміст на всіх своїх сторінках.
Й. Гете

Природні ресурси — це компоненти природи, які використовуються (актуальні) або можуть бути використані (потенційні) як засоби виробництва і предмети споживання. До природних ресурсів належать: сприятливі кліматичні умови (енергія Сонця, вітру, води), ґрунти, рослини, тварини, мінеральна сировина тощо.

Розрізняють вичерпні і невичерпні природні ресурси.

Вичерпні ресурси поділяють на відновлювані та невідновлювані.

До відновлюваних природних ресурсів належать родючі ґрунти, рослинний і тваринний світ. Під час використання вони безперервно відновлюються самою природою, однак відновлення родючості ґрунтів, деревної й трав'яної маси, кількості тварин часто не збігається з темпами їх використання. Втрати відновлюваних ресурсів (вирубання лісу, вилов риби тощо) часто починають перевищувати розміри їх природного відтворення. Для уникнення цього потрібно:

- а) раціональніше видобувати й обробляти природні ресурси;
- б) завчасно залучати нові невиснажені ресурси і завдяки цьому послабити використання виснажених;
- в) штучно відновлювати ресурси, що можна робити набагато інтенсивніше, ніж це робить природа;
- г) відшукувати штучні замітники.

До невідновлюваних ресурсів належить більша частина корисних копалин, оскільки їх використання призводить до поступового вичерпання запасів. Тому, щоб їх не втратити, треба розшукувати нові родовища та технічно правильно експлуатувати вже знайдені, тобто максимально вилучати цінні речовини з родовищ.

До невичерпних природних ресурсів належать водні та кліматичні. Водні ресурси — води, що використовуються як джерело водопостачання населення, промисловості та сільського господарства, а також як джерело енергії. Кліматичні ресурси — сонячна радіація як джерело світла, тепла та енергії, енергія вітру. Атмосферні опади можна відносити як до водних, так і до кліматичних ресурсів. Використання невичерпних природних ресурсів не приводить до загального зменшення їх запасів на Землі. Тільки забруднення вод та атмосфери може стати серйозною перешкодою для подальшого розвитку виробництва, призвести до погіршення умов життєдіяльності населення.

Це цікаво!

Категорія «прокляття ресурсів» або «парадокс надлишку» з'явилася на початку 1990-х рр. і була введена в науковий обіг Р. Ауті, який, згідно зі спостереженнями за темпами росту країн-експортерів нафти, відзначив зниження динаміки ВВП на особу протягом двох десятиліть після початку нафтової кризи 1970-х рр. Пізніше багатьма дослідниками дійсно було підтверджено, що надлишок природних ресурсів нерідко стає радше проблемою, аніж вигодою для держав. Ресурсне прокляття пов'язується із недостатнім розвитком інститутів громадянського суспільства, домінуванням неформальних правил і процедур при ухваленні управлінських рішень, падінням якості життя переважної більшості населення, узурпацією держави в інтересах правлячих кіл тощо.

Існує інший поділ природних ресурсів: мінеральні, енергетичні, водні, земельні, біологічні (рослинні, тваринні), кліматичні та рекреаційні.

Мінеральні ресурси — природні речовини мінерального походження, які використовують у господарстві як сировину або джерело енергії. Їх є безліч видів (табл. 12.1).

Таблиця 12.1

Види мінеральних ресурсів

№	Види	Характеристика
1.	Енергохімічні	вугілля, нафта, природний газ, уран, торій, горючі сланці, торф тощо
2.	Рудні	руди чорних, кольорових, рідкісних, розсіяних, благородних металів
3.	Нерудні металургійні	флюси, вогнетриви
4.	Гірничохімічні	апатити, нефеліни, кам'яна, калійна солі, сірка, сірчаний колчедан, барій, фосфорити
5.	Технічні	алмаз, корунд, азбест, тальк, каолін, графіт, слюда
6.	Будівельні	глина, гіпс, природний камінь
7.	Гідротермальні	прісні та мінеральні природні підземні та поверхневі води

Мінеральних ресурсів налічується понад 200 видів, які є головним джерелом матеріального виробництва суспільства.

Особливо активно людство почало використовувати мінеральні ресурси в другій половині ХХ ст. Прогнози про можливі запаси мінеральної сировини оцінюються фахівцями доволі неоднозначно. Наприклад, для розвинутих країн і країн, що розвиваються, починаючи з 2000 р., запасів вугілля, залізної, марганцевої та хромової руд, фосфатної сировини та калійних солей за умови споживання на сучасному рівні має вистачити ще на 100–300 років. Запасів поліметалічних руд, що містять нікель, кобальт, вольфрам, молібден, мідь, свинець, цинк, олово, а також азбесту, самородної сірки залишається тільки на 30–60 років.

Родовища корисних копалин, як і природні ресурси загалом, розміщені нерівномірно. Так, США, Канада, Австралія, Китай, Росія володіють найбільшими запасами металевих корисних копалин. У країнах Близького та Середнього Сходу зосереджено понад 1/2 запасів нафти світу. У надрах країн, що розвиваються, знаходиться 90% кобальту, близько 90% олова, 75% бокситів, 60% міді. Багато країн має запаси світового значення одного або кількох видів корисних копалин.

Використання та переробка мінеральних ресурсів призводять до утворення відходів, які забруднюють навколишнє середовище, знижують цінність ще не використаних ресурсів. Раціональне використання

мінеральних ресурсів передбачає їх комплексне освоєння, застосування у виробництві енерго- та ресурсозберігальних технологій, активне впровадження оборотного (або повторного) використання ресурсів. У багатьох економічно розвинутих країнах послідовно реалізується саме така політика. Найглибшій утилізації (вторинному використанню) підлягають промислові та побутові відходи в Японії, країнах Західної Європи та США. Виробництво з використанням повторних ресурсів чорних та кольорових металів, паперово-картонних виробів, будівельних матеріалів, скла тощо дає значну економію мінеральних, біологічних ресурсів та енергії.

Водні ресурси — це води суходолу (річок, озер, льодовиків, штучних водойм, боліт, підземних вод, ґрунтової вологи, снігового покриву), морів, океанів. Вода — одна з найпоширеніших речовин у природі. На Світовий океан припадає 361 млн км², або 71% загальної площі поверхні Землі. Площа всіх внутрішніх водойм суходолу становить близько 3% площі земної кулі. Майже 10% суходолу вкрито льодовиками.

Із загальних запасів води на Землі (1386 млн км³) 96,5% припадає на води Світового океану. Об'єм підземних вод становить понад 23 400 тис. км³, у льодовиках міститься 24 064 тис. км³, в озерах — 176 тис. км³, у болотах — 11,5 тис. км³, у річках — 2,12 тис. км³. Але прісної води тільки 2,5% від усієї води на Землі, до того ж понад 2/3 її законсервовано в льодовиках та природних сніжниках. Використовується ж тільки 0,0002% загальних запасів прісних вод.

Проблема нестачі води в густозаселених регіонах Землі пов'язана також зі значним забрудненням вод річок та озер у результаті господарської діяльності. Брудна вода стає непридатною для пиття, використання в побуті, зрошення сільськогосподарських земель та використання в промисловості. Процес забруднення вод особливо інтенсивно розвивається в останні 20-30 років. До цього проблеми, пов'язані з забрудненням вод, мали локальний характер. Можна сказати, що на очах одного покоління виникла одна з найбільших проблем людства — проблема води.

Це цікаво!

Нині доступу до чистої води позбавлено 783 мільйони мешканців планети. Більше 1,7 мільярда людей, які проживають на території річкових басейнів, потребують додаткових джерел прісної води. Уже більше 40% світового населення відчувають нестачу води! Ця цифра має тенденцію до збільшення. Наприклад, Індія може опинитися без води за 20 років!

За даними ВООЗ, щодня у світі помирає близько 42 тисячі людей від хвороб, що пов'язані з неякісною водою. Найбільше ця проблема стосується країн Африки і Південної Азії. У деяких країнах Сходу питна вода коштує у три рази більше, ніж сира нафта.

До середини XXI ст., за оцінками ООН, питної чистої води бракуватиме близько 7 млрд осіб, тоді як чисельність населення у 2100 р. сягне 11 млрд. осіб. Велика ймовірність того, що війни будуть спалахувати не за право контролювати нафту або газ, а насамперед за прісну воду!

Земельні ресурси — землі, що використовуються або можуть бути використані в різних галузях національної економіки; вид відновлюваних природних ресурсів, що характеризується територією, якістю ґрунтів, кліматом, рельєфом, гідрологічним режимом, рослинністю тощо. Земельні ресурси — основа розміщення господарських об'єктів, головний засіб виробництва в сільському, лісовому та інших господарствах, де має значення родючість ґрунтів.

Земельний фонд становить 133,9 млн. км², або 26,3% загальної площі планети Земля. Сільськогосподарськими землями (включаючи рілля, луки, пасовища, сади, плантації) зайнято близько 35%, лісами та чагарниками — понад 30%, населеними пунктами, промисловістю та транспортом — 3% земельного фонду світу. У світі нині розорано та обробляється 10,8% загальної площі земельних ресурсів, зайнято луками та пасовищами 23,2%, загальна площа сільськогосподарських угідь становить 34%. Тенденція зростання кількості населення і зниження землезабезпеченості загострює необхідність розширення загальної площі сільськогосподарських земель. За останнє десятиліття їх площа зросла в світі на 360 млн га.

Сучасний розподіл земельних ресурсів планети наведений на рис. 12.1.

Рис. 12.1. Структура земельного фонду планети на початок XXI ст., %

Кліматичні ресурси — невичерпні природні ресурси, тобто сонячна енергія, волога та енергія вітру. Кліматичні ресурси не споживаються безпосередньо в матеріальній та нематеріальній діяльності людей, не знищуються в процесі використання, але можуть погіршуватися (забруднюватись) або покращуватися (за умов цілеспрямованої діяльності).

Це цікаво!

Усім відомо, що Україна володіє значними запасами природних ресурсів. Займаючи 0,4% суші, наша країна, за оцінками багатьох експертів, має 5% світових запасів корисних копалин. Значна кількість природних ресурсів території України має неперевершені економічні та природні якісні характеристики.

Насамперед йдеться про унікальний масив чорноземних ґрунтів (більш як 20% світових ресурсів), запаси залізних, марганцевих, уранових руд, облицювального каменю, мінеральні води та численні інші природні ресурси. При цьому запаси залізних руд становлять понад 14% загальносвітових, марганцевих — більше 43%. Україна займає також провідні місця за запасами титану, цирконію, літію, графіту, каоліну, вогнетривких глин, сірки, калійних солей.

За новітніми даними Національного інституту стратегічних досліджень, мінерально-сировинна база України включає близько 20 010 родовищ і проявів 113 корисних копалин, із яких 7 829 родовищ 97 видів мінеральної сировини мають промислове значення. У вартісному виразі розвідані протягом другої половини ХХ століття запаси родовищ корисних копалин оцінюються в \$7–7,5 трлн.

Сьогодні до промислового освоєння залучено від 40% до 75% розвіданих запасів основних видів корисних копалин. Створений на основі ресурсної бази мінерально-сировинний комплекс нашої країни став однією з найвагоміших складових національної економіки. В Україні виробляють близько 5% світового обсягу мінерально-сировинних ресурсів, а щороку гірничодобувна промисловість випускає продукції на \$25–28 млрд (у цінах світового ринку). Отже, без жодного сумніву, природні ресурси України — наше найцінніше національне багатство, наша гордість і наш головний спадок нащадкам!

Природні ресурси (земля) в ринковій економіці стають товаром, оскільки продаються і купуються. Утворюється ринок природних ресурсів, основним компонентом якого є ринок землі. *Ринок землі* — сукупність суспільних відносин щодо відчуження та набуття земельних ділянок. У процесі їх ринкового обігу відбувається конкурентна зміна землевласників або землекористувачів. Ціна землі визначається орендною платою, або рентою.

Рента — це дохід з капіталу, землі або майна, який власники отримують регулярно, не займаючись підприємницькою діяльністю.

У широкому економічному розумінні рента є результатом власності та її економічної реалізації. У науковій літературі найглибше розглянуті питання земельної ренти. Це цілком природно, оскільки:

- земля є невідтворюваний фактор виробництва, адже у разі втрати частини земельного багатства неможливо його штучно відтворити;
- земля обмежена поверхнею суходолу на планеті, тому має також відносну обмеженість як об'єкт сільськогосподарської діяльності;
- на відміну від інших засобів виробництва, земля в процесі експлуатації не втрачає свої корисні властивості.

Таким чином, земля — це специфічний сільськогосподарський ресурс, цінність якого з часом непинно зростає. 31 березня 2020 р. депутати Верховної Ради України ухвалили законопроект № 2178-10, який запроваджує ринок землі.

Залежно від джерел виникнення додаткового доходу, виділяють декілька видів ренти (табл. 12.2): диференційну та монопольну.

Таблиця 12.2

Види земельної ренти

№	Види	Характеристика
1.	Диференційна	Додатковий дохід землевласників, фермерів і орендарів від використання землі з більшою економічною віддачею (наприклад, утворюється за рахунок доступності ділянок, освоєності території, ефективності капіталовкладень)
а)	диференційна рента I	додатковий дохід від земель кращої і середньої якості та місцеположення до ринків збуту
б)	диференційна рента II	додатковий дохід від інтенсивності ведення господарства на землі
в)	диференційна рента III	додатковий дохід від міжпродуктового та міжгалузевого характеру використання земель
2.	Монопольна	Дохід землевласника від земель з рідкісними природно-кліматичними умовами та з особливою якістю, що невідновні та обмежені (наприклад, для вирощування особливих сортів винограду та вина із нього, чаю, прянощів, тютюну, трояндової олії тощо)

Виділяють також поняття економічної ренти, що являє собою різницю між доходом, отриманим від використання фактора виробництва, і мінімальними витратами на його використання (утримуючим доходом). Утримуючий дохід — це найменша плата за фактор, яка є достатньою, щоб утримати його в даній сфері застосування і запобігти переміщенню до іншої.

Це цікаво!

Що їдять корови? Більше 40% зернових культур, які вирощуються у світі, йдуть на корм домашнім тваринам. Для того щоб дати одну калорію м'яса, корова повинна з'їсти 10 калорій зерна.

Які зернові культури садять у світі найчастіше? Найзначнішими зерновими культурами в раціоні всіх людей планети є рис і пшениця.

Що називають основними продуктами харчування? Основними продуктами харчування називають ті, які найчастіше вживають у їжу. Для жителів Азії це рис, Європи, Північної Америки — картопля, макаронні вироби і хліб.

Жителі якої країни їдять найбільше? У США в середньому щорічно одна людина з'їдає приблизно 110 кг м'яса. А ось житель Індії — всього 1,1 кг.

Скільки автомобілів випускають на планеті за рік? Автомобілебудування є однією з основних промислових галузей. Щороку в світі виготовляють близько 45 млн нових автомобілів. З них 15 млн виробляють в Європі, 14 млн — в Азії (здебільшого в Японії), 12 млн — у США і Канаді.

Де найбільше побудовано доріг? Велика площа землі в сучасному світі зайнята дорогами й автострадами. Так, зокрема, в США близько 85 тис. км автострад. У Німеччині їх приблизно 11000 км. У Бельгії 4 км доріг припадає на кожен квадратний кілометр землі.

Де знаходиться найдовша дорога? Найдовшою дорогою у світі вважають Панамериканське швидкісне шосе, протяжність його від штату Аляска в США до столиці Бразилії дорівнює 24000 км.

Питання для обговорення.

1. Охарактеризуйте поняття «природні ресурси». Як їх поділяють?
2. Що таке ринок землі?
3. Як ви розумієте поняття «рента»? Які є види ренти?
4. Охарактеризуйте поняття «економічна рента».

Цікаві завдання.

Завдання 1.

Острів Пасхи розташований у Тихому океані на відстані близько 3200 км на захід від Південної Америки. Першими поселенцями, які прибули на острів приблизно 15 століть тому, були полінезійці. Острів має напівпосушливий клімат, який пом'якшувався зеленим лісом, що затримував і зберігав вологу. Жителі острова (7 тис. осіб) вирощували зернові культури, розводили курей, ловили рибу та мешкали у невеликих селах. Місцеве населення острова Пасхи залишило

спадщину — масивні восьмиметрові статуї з обсидіану (вулканічного скла). Вважається, що по всьому острову їх розставили за допомогою дерев'яних колод. Коли європейські переселенці досягли острова Пасхи у XVII столітті, ці кам'яні статуї, відомі як моаї, залишились єдиними свідками колись розвиненої цивілізації, яка була знищена за кілька десятиліть до цього. Її крах був спричинений виснаженням обмеженої ресурсної бази острова. Оскільки чисельність населення острова Пасхи зростала, його жителі почали рубати ліси, щоб мати більше землі для сільського господарства. Деревя використовували для опалення, спорудження будинків і човнів, а також у релігійних цілях (транспортування статуй моаї). Настав момент, коли на острові зникло останнє дерево. Більше не можна було будувати риболовні човни, і, відповідно, люди відчували нестачу їжі. Знищення лісів призвело до ерозії ґрунтів, що ще більше обмежило запаси їжі. Поступово люди почали переселятися до печер. Згодом стали виникати збройні конфлікти, відновилося рабство. Щоб вижити, деякі люди навіть стали людодідами.

1. Що дає змогу природі самовідновлюватися? Що спричиняє незворотні зміни в екосистемах?
2. Прочитайте та обговоріть текст «Острів Пасхи». Вкажіть причини руйнування екосистеми острова.
3. Проведіть паралелі між островом Пасхи та глобальним довкіллям на сьогоднішньому етапі соціально-економічного розвитку суспільства.

Завдання 2. Проаналізуйте природно-ресурсний потенціал вашої місцевості (регіону, області) за такими елементами:

- клімат;
- земельні ресурси;
- водні ресурси;
- лісові ресурси;
- корисні копалини.

Завдання 3. Розгляньте ситуацію «Трагедія спільного».

У сільській громаді є одне спільне пасовище, на якому всі члени громади можуть випасати худобу скільки завгодно. Оскільки немає обмежень щодо випасання корів та іншої худоби, окремі члени громади почали неконтрольовано збільшувати її поголів'я заради того, щоб отримати якнайбільшу вигоду. Згодом інші мешканці спільноти, щоб не відставати від своїх сусідів, теж почали збільшувати кількість корів та інших травоядних тварин у господарстві.

Як наслідок, пасовище почало швидко виснажуватися, не вистачало трави для випасання усієї худоби. Селянам довелося її продавати або купувати корми, унаслідок чого вони не отримали доходів, на які сподівалися, чи взагалі — зазнали збитків.

1. Які висновки щодо мотивації користувачів спільного блага, яким є пасовище, можна зробити з описаної ситуації?
  2. Як можна уникнути цієї «трагедії»?
  3. Чи можна ефективно керувати спільними ресурсами?
-

---

4. В яких іще сферах суспільного життя, окрім сільського господарства, може виникати «трагедія спільного»?

Література:

---

1. Гаража О. Рентна інституціональність управління земельними ресурсами України // Землевпорядний вісник. — 2015. — № 2. — С. 21–24.
  2. Географія світових природних ресурсів [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zno.academia.in.ua/mod/book/tool/print>.
  3. Козюк В., Длугопольський О. Ресурсне прокляття: роль слабких інститутів та кроні-секторів // Ideology and Politics Journal (Post-Soviet Transit and Demodernization). — 2018. — № 1(9). — С. 68–102.
  4. Мікроекономіка: підручник / За ред. А. П. Наливайка. — К.: КНЕУ, 2011. — 446 с.
  5. Осадча Т. С. Еволюція підходів до трактування поняття ренти // Ефективна економіка. — 2015. — № 6.
  6. Природні ресурси України: курс лекцій з дисципліни для студентів напряму підготовки 6.040106 «Екологія, охорона навколишнього середовища та збалансоване природокористування». — Умань: УНСУ, 2010. — 34 с.
-

Розділ 13. Екологія та економіка

Думай глобально, дій локально.

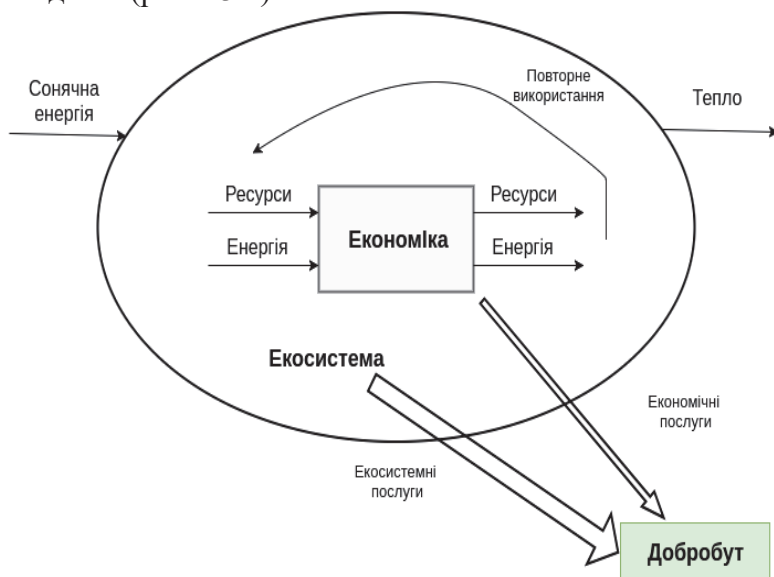
Greenpeace

Екологія — це наука, що вивчає закономірності взаємозв'язків організмів з довкіллям, а також організацію і діяльність надорганізованих систем (популяцій, видів, біосфери). Останніми десятиріччями ця наука почала швидко розвиватися. Цьому сприяла необхідність Розв'язання таких важливих проблем сучасності, як раціональне використання природних ресурсів, профілактика забруднення середовища промисловими відходами та транспортом, запобігання знищенню природних угруповань, збереження генофонду рослинного і тваринного світу. Екологія дає уявлення про те, яким чином досягти симбіозу техніки, виробництва і природи.

Ключовими елементами циклу природокористування є «економіка — екологія — людина». Кожна ланка важлива, проте тільки екологія забезпечує ресурсами, інші їх споживають. Між цими точками активності існують

двосторонні інформаційні потоки і взаємодії. Саме екологічна сфера перебуває під подвійним тиском — людини й економіки. Для сучасної людини знання основ екології не менш важливе, ніж основ фізики, хімії, біології, математики. Екологізація виробництва — один з провідних напрямів науково-технічного прогресу, покликаний не тільки забезпечити узгоджене функціонування природних і технічних систем, а й значно підвищити їх ефективність.

Сьогодні екологію, в широкому значенні, визначають як комплексну інтегральну науку, яка досліджує навколишнє середовище (екосферу планети), його вплив на суспільство та зворотну реакцію природи на діяльність людства (рис. 13.1).

Рис. 13.1. Основні елементи циклу природокористування «економіка — екологія — людина»

Уже протягом багатьох десятиків років учені з різних галузей хвилюються через стан природи. Усе частіше передбачають можливу екологічну катастрофу, у зв'язку з серйозними кліматичними змінами й антропогенним впливом людини. Деякі країни починають закуповувати воду, а в Китаї з'явилася тенденція до масової закупівлі балонів з консервованим чистим повітрям. Люди починають усвідомлювати небезпеку екологічної катастрофи, завдяки чому все більшої популярності набувають різні екологічні заходи щодо збереження природи та скорочення споживання.

Основними видами забруднення є:

1. Забруднення води. У водне середовище потрапляють такі шкідливі речовини, як нафта і продукти її розпаду, хімічні елементи з властивостями металів, радіоактивні ізотопи, сміття з каналізаційних систем і різні мінеральні солі для добрива. Хімічні речовини у воді сприяють утворенню ксенобіотиків, які небезпечні для людського і тваринного організму.

2. Забруднення ґрунту. За підрахунками вчених, 27% ґрунту схильні до процесу ерозії. Під час потрапляння в землю токсичних речовин і великої кількості сміття кругообіг ґрунтових систем зазнає перешкод. На стан ґрунту впливають забудови будинків і промислових підприємств, будівництво доріг, сільське господарство, а найнебезпечнішою є атомна енергетика.

3. Забруднення атмосфери. Повітряна оболонка Землі безпосередньо впливає на стан поверхні ґрунту, оскільки вона є фільтром, який перешкоджає впливу космічної радіації. Наприклад, кислотні дощі відбуваються через велику концентрацію оксиду сірки та азоту, які викидають хімічні заводи.

Усі перераховані вище види забруднення можуть впливати на біосферу як окремо, так і в комплексі.

Основними наслідками забруднення є:

- Здоров'я людини. Велика кількість людей страждає на такі захворювання, як астма, а в гіршому випадку відбувається розвиток онкології легенів. Усі ці захворювання безпосередньо пов'язані з якістю повітря. Забруднена вода, потрапляючи на шкіру спричиняє різні висипи і подразнення. Шумове забруднення може стати причиною втрати слуху, розвитку стресу і порушення нормального сну.

- Глобальне потепління. Головна причина глобального потепління полягає в парниковому ефекті. Зростання кількості вуглекислого газу в атмосфері відбувається за рахунок створення нових галузей промисловості, а також появи великої кількості автомобілів, вирубки лісів і забудови нових житлових комплексів на їхньому місці. Парниковий ефект призводить до танення льодовиків, що сприяє підняттю рівня моря, а потім — до сильних потопів.

- Виснаження озонового шару. Сам по собі озоновий шар є тонким щитом, розташованим високо в атмосфері, який перешкоджає проникненню шкідливого ультрафіолету на поверхню Землі. Хімічні речовини, що потрапляють в атмосферу, призводять до виснаження природного фільтра під назвою озоновий шар.

- **Неродючість землі.** Розпилення різних пестицидів та інсектицидів у ґрунт призводить до виснаження землі, через що вона втрачає свої поживні речовини і стає непридатною для подальшого використання. Навіть забруднення води хімічними речовинами погіршує якість ґрунту.

Це цікаво!

Несправний кран за добу може «накапати» від 30 до 200 літрів!

Здана в макулатуру 1 т паперу економить: 4000 кВт·год електроенергії, 29000 л води, 30 кг забруднення в атмосферному повітрі. 60 кг макулатури рятує ціле дерево!

Зарядки для мобільних телефонів споживають близько 5 Вт, а в «холостому режимі» (якщо телефон заряджено або відключено) — близько 300 мВт.

Не вимкнений комп'ютер за ніч споживає енергію, достатню для друку 800 сторінок на лазерному принтері!

Одна викинута на смітник батарейка забруднює важкими металами 20 квадратних метрів землі!

Наша планета велика, але через постійне зростання чисельності населення та потреб можливості Землі стають дедалі обмеженішими. Вичерпуються ресурси, завдяки яким може існувати людство.

Планета Земля:

- 67% — океан, який не використовує людина;
- 4% — водні простори, які людина інтенсивно використовує;
- 11% — скелі, піски, льодовики, землі, що неможливо використовувати;
- 18% — продуктивна земля, на якій живе людство.

Протягом життя людина повинна їсти, пити, вдягатися й мати житло. Щоб задовольнити ці потреби, необхідні вода, енергія, будівельні матеріали, тканини, продукти харчування тощо. Частину цього добувають, а частину необхідно виготовляти. Тому потрібна певна територія, з якої людина черпає необхідні для її життя ресурси. Цю територію науковці назвали екологічним слідом. У 1992 р. В. Різ запропонував у науковий обіг термін «екологічний слід», яким він позначив площу ділянки суші та води, що необхідна людині або групі людей для постачання природних ресурсів та поглинання відходів, залежно від потреб людини в їжі, товарах, послугах, енергії. Екологічний слід виражається у «глобальних гектарах» - стандартизованих одиницях із врахуванням біопродуктивності різних екосистем.

На Землі на одну людину припадає 2,1 гектари. Якщо всі мешканці світу використовували би більше — нам би знадобилася ще одна планета. Кожна держава має свій екологічний слід, індустріально розвинуті — більший, відповідно більшим є й негативний вплив на довкілля. Мешканець США використовує приблизно 12,2 га, європеєць — 6,3 га, канадієць — 6 га, австралієць — 5 га, а житель Бурунді чи Шрі-Ланки — лише 1–1,5 га. До десятки країн з найбільшим екологічним слідом належать Катар, Кувейт, Об'єднані Арабські Емірати, Данія, США, Бельгія, Австралія, Канада, Нідерланди та Ірландія.

Екологічний слід в Україні становить 3,19 га на особу. З них — 1,14 га орних земель, 0,03 га пасовищ, 0,17 лісів, 0,11 місць для риболовлі, 0,07 га землі для будинку. Таким чином, Україна опинилась на 51-му місці серед 149 країн за площею, яку використовує для споживання ресурсів одна людина.

Аналіз усіх наслідків забруднень, виявлення способів захисту землі та запобігання антропогенного впливу людини є одним з найважливіших питань, які повинні вирішувати всі країни світу.

Передусім необхідно визначити низку заходів раціональної експлуатації природних ресурсів, оскільки від цього залежить наш подальший добробут. Важливою ланкою в покращенні стану біосфери є створення нових споруд з очищення сміття та впровадження у виробництво пристроїв, що скорочують викиди хімічних реагентів в атмосферу. У побутовому житті кожної людини має з'явитися правило роздільного збору відходів. Утилізація сміття, впровадження нових пристроїв для очищення відходів промислових підприємств і використання органічних добрив сприяє покращенню стану навколишнього середовища. Необхідно також, щоб підприємства-забруднювачі платили в бюджет штрафи й ренту за використання природних ресурсів і забруднення довкілля. У такому випадку шкоду природному середовищу можна зменшити.

Передумови для такої моделі поведінки тяжіють до концепції сталого розвитку як одного із найбільш адекватних наукових напрямів, які формують передумови досягнення екологічно збалансованого розвитку та позитивних економічних результатів. Серед можливих інструментів концепції сталого розвитку актуальною є т. зв. «зелена економіка», яка концентрує значні перспективи збільшення економічних показників з одночасною мінімізацією екологічних наслідків (рис. 13.2). Західні країни вже давно використовують її можливості в процесі генерування енергії, пошуку альтернативних видів пального для автомобілів, зведення будинків. Можна стверджувати, що технології зеленої економіки прийшли в домівки населення із розвинених країн.

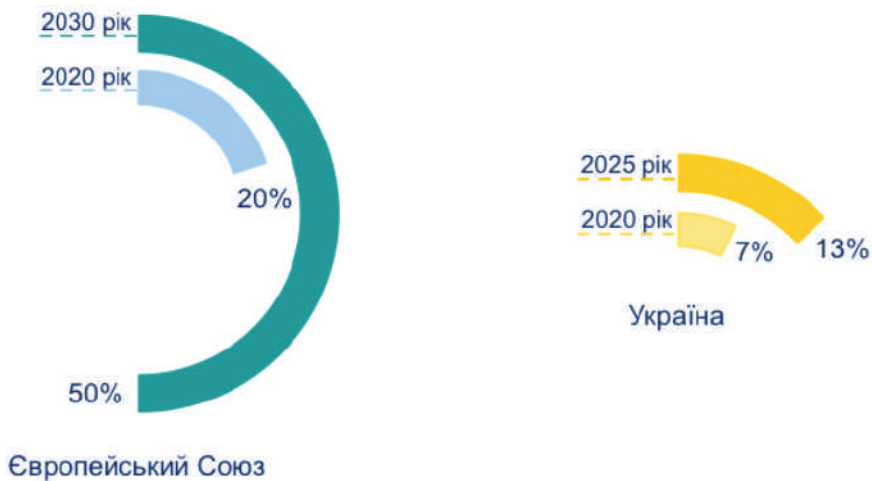

Рис. 13.2. Завдання зеленої економіки

Альтернативну енергетику розглядають як ядро зеленої економіки. Нині простежуються позитивні тенденції в цій сфері, зокрема чимале збільшення частки таких джерел енергії, як сонячна, вітрова, термальна в загальній структурі, та зростання динаміки генерування ними електроенергії. За оцінками Європейської комісії, до 2020 р. в індустрії відновлюваної енергетики країн ЄС очікується створення 2,8 млн робочих місць. Крім того, вона формуватиме 1,1% ВВП.

Як свідчить досвід західних країн, альтернативні джерела енергії вже не сприймаються як інновація. Показовий у цьому плані приклад Швеції, де до 2020 р. планувалося повністю перейти на відновлювані енергетичні джерела, а також Німеччини, де частка вітрової енергетики становить близько 27% від загального обсягу. Відповідно до Енергетичної стратегії на період до 2035 р., частка відновлюваних джерел у генерації електроенергії у 2020 р. в Україні має складати 7%, а в 2025 р. — понад 13%, тоді як в країнах ЄС — до 50% (рис. 13.3).

Тяжіння до чистої, з погляду екології, продукції лише стимулює розвиток екологічної діяльності в бізнесі. Перспективне також використання альтернативних видів енергії для автотранспорту, що стосується насамперед електромобілів.

Рис. 13.3. Частка альтернативних джерел енергії в структурі виробництва електроенергії, %

Це цікаво!

Такий екологічний транспорт, як електромобіль, уже давно здобув популярність у світі. Керівництво розвинених країн у різний спосіб заохочує громадян купувати їх. Для покупців створюються різноманітні преференції: податкові пільги, компенсації вартості авто, безкоштовні паркінги тощо.

Перевагами використання електромобілів в Україні можуть бути такі:

1. Електрокари знижують залежність країни від імпорتنих нафтопродуктів. У той час як 85% палива завозять з-за кордону, електроенергію Україна виробляє сама. На додачу, знизиться попит на іноземну валюту для розрахунків за паливо, що позитивно для курсу гривні.

2. Україна отримає не менше \$3 млрд «на екологію». Згідно з Паризькими кліматичними угодами, розвинені країни взяли на себе зобов'язання щороку виплачувати країнам, що розвиваються, \$100 млрд на екологічні проекти. Тому якщо Україна скоротить викиди парникових газів, то матиме шанс отримати не менше \$3 млрд.

3. Масове використання електрокарів дасть можливість Україні краще збалансувати споживання струму. Зараз в Україні є величезна проблема: вночі витрачається менше струму, ніж удень. Електромобілі ж заряджаються переважно вночі, а це дозволить вирівняти графіки навантаження на енергосистему, так що можна буде більшою мірою задіяти АЕС.

4. Розвиватиметься підприємництво. Для створення інфраструктури з обслуговування електрокарів з'являться нові робочі місця. Екотаксі вже є в Києві, Харкові, Львові, Одесі. Вони вигідні не лише як власне авто, але й як таксі, для служб доставки.

---

5. Стимулюватиметься власне високотехнологічне виробництво. У більш віддаленій перспективі в Україні може бути організоване виробництво електрокарів.

6. Електрокари збережуть здоров'я і гроші на медицину. Жителі міст будуть дихати чистішим повітрям, а це у свою чергу зміцнить здоров'я населення.

Функція природних об'єктів зводиться не тільки до забезпечення ресурсами, а й до регулювання клімату, підтримки цілісності екосистем та екологічних зв'язків. Із цим процесом пов'язана можливість економії природних ресурсів як інструменту покращення характеристик природокористування. Контрольовані параметри економії дають змогу як зберегти ресурс, так і забезпечити задоволення зростаючих потреб суспільства.

У країнах із високим рівнем розвитку, крім споживчого інтересу, природні ресурси розглядають як важливий елемент ринкової економіки. При цьому вони характеризуються набором функцій, що дають можливість ресурсам інтегруватись у сферу фінансів та економіки. Слід зазначити, що тут важлива підтримка держави, яка формує необхідні умови.

Для країн Заходу звичайними стали котирування водних акцій на Нью-Йоркській фондовій біржі (які нічим не відрізняються від позицій, наприклад, акцій Microsoft чи Apple), лісові індекси. У цьому випадку природний ресурс розглядають у ширшому аспекті.

Велике значення має вартість ресурсу, на яку орієнтовані бізнес-гравці, адже, не знаючи її, складно визначити можливі шляхи ресурсокористування. Оперуючи поняттям вартості, слід акцентувати увагу на використанні інноваційних підходів до її визначення. Крім того, слід узяти до уваги приховані особливості природних ресурсів, які можуть проявитися за певних умов.

Ірраціональне природокористування та масове забруднення природи призвело до розвитку руху громадськості щодо захисту стану біосфери. Розвинені країни і частина країн, що розвиваються, проводять ефективну державну екологічну політику. З упровадженням цієї політики були схвалені природоохоронні закони, які створюють спеціалізовані органи з охорони навколишнього середовища. Однак для проведення максимально ефективної екологічної політики цих країн недостатньо, необхідні зусилля всього світового співтовариства.

Дослідження, проведені в США на початку ХХ ст., довели, що за відсутності жорстких державних регулюючих норм, пов'язаних із забрудненням довкілля (повітря, води, ґрунтів), бізнес слідує шляхом найменшого опору, розміщуючи потенційні об'єкти-забруднювачі в тих громадах, де проживає кольорове населення, або поблизу них. Цьому сприяє кілька факторів:

- 1) земля там є дешевшою, ніж у громадах, де проживає біле населення;
- 2) мешканці цих громад є біднішими і схильні брати на себе ризики, пов'язані із забрудненням, в обмін на робочі місця, що створюються на підприємствах-забруднювачах;
- 3) люди в цих громадах є менш організованими, щоб узяти участь у протестах та рухах опору.

У результаті цього якість та тривалість життя мешканців таких громад є низькою, оскільки вони споживають забруднену воду, дихають брудним повітрям та вирощують їжу на забруднених ґрунтах, що не може не призводити до зростання рівня захворюваності та смертності серед кольорового населення. Дослідники з екологічних проблем зауважують: «Передмістя, де проживають білі та заможні, зазнають наполовину меншої небезпеки в сенсі екологічних криз та проблем із охороною здоров'я, ніж території в місті та поза ним, де мешкає кольорове й бідне населення. Саме воно найбільш страждає від т. зв. «хвороби адаптації», пов'язаної із хронічними стресами, хворобами через тривале проживання в районах із поганим повітрям та забрудненою водою».

Таку ситуацію американський громадський активіст Б. Чавес назвав екологічним расизмом — терміном, яким сьогодні позначають нерівність у зовнішніх умовах навколишнього середовища, що, як наслідок, призводить до погіршення стану здоров'я людей, які належать до різних рас. Екологічний расизм вважають однією з форм расової дискримінації в суспільстві.

Згодом у США виникла коаліція між екологічними рухами та рухами за громадянські права, що отримала назву «Рух за екологічну справедливість». Лідери руху усвідомлювали, що наслідки подальшого споживання антиблага «погане довкілля» стають катастрофічними для кольорового населення країни. Тому «Рух за екологічну справедливість» як мобілізував локальні групи всередині країни, так і апелював до міжнародних екологічних організацій, створюючи запит на більш справедливий розподіл ризиків від екологічного забруднення.

Питання для обговорення.

1. Чи існує зв'язок між екологією та економікою? Обґрунтуйте вашу відповідь.
2. Які основні елементи циклу природокористування «економіка — екологія — людина»?
3. Які основні джерела та види забруднень?

-
4. Як ви розумієте поняття «екологізація економіки»?
  5. Назвіть основні альтернативні джерела енергії. Яку роль вони відіграють для збереження природи?
  6. Які екологічні заходи щодо збереження природи здійснюють високорозвинені країни?
-

Цікаві завдання.

Завдання 1. Складіть екологічний проєкт на тему: «Розв'язання регіональних екологічних проблем».

Назва проєкту _____

Опис вашої ідеї _____

Мета _____

Новаторські ідеї _____

Практичне значення _____

Форми та методи проєкту _____

Перспектива подальшого впровадження _____

Завдання 2. Обговоріть значення «екологічного сліду». Які саме дії людей найбільше впливають на збільшення його площі? Які звички могли б змінити його, а які — ні? Що можна зробити на рівні держави та особистому рівні для зменшення екологічного сліду? До чого варто ставитися обачніше та економніше?

Завдання 3. Спрогнозуйте майбутнє у 2050 р. з т. зв. екології та економіки. Скільки вам буде років і чим ви плануєте займатися в цьому віці? Який матиме вигляд ваше місто та країна? На чому будуть пересуватися люди? Якими будуть ваші помешкання? Як буде облаштована сільська місцевість у 2050 р.? Як зміняться місця вашого відпочинку?

Література:

---

1. Blum V. *Cities: an Environmental Wilderness*. — Washington D.C., 1978.
  2. Chavis B. F. *Unequal Protection: Environmental Justice and Communities of Color*. — San Francisco: Sierra Club Books, 1994.
  3. Благівісний С. Бум «зелених» машин: 10 головних перемог електрокарів в Україні. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.epravda.com.ua/publications>.
  4. Длугопольський О.В. Екологічний расизм та рух за екологічну справедливість // Управління соціально-економічним розвитком держави та регіонів: Збірник матеріалів XII Міжнародної науково-практичної конференції (26–27.04.2018) / За ред. А. В. Череп. — Запоріжжя: Видавництво ЗНУ, 2018. — С. 91–93.
  5. Козюк В., Длугопольський О., Гайда Ю., Шиманська О., Івашук Ю., Возьний К., Длугопольська Т. Екологічний вимір держави добробуту: монографія / За наук. ред. В. В. Козюка. — Київ: Ліра-К, 2019. — 224 с.
  6. Майбутнє вже тут: електромобілі в Україні. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://www.ukrinform.ua/rubric-other_news.
  7. Українська альтернативна енергетика: повільно, але стабільно. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://bakertilly.ua/news/id44270>.
  8. Халаїм О., Мірошніченко К., Пруцакова О., Балабух В. Граючи, змінимо світ: посібник екологічних ігор з тематики змін клімату. — К., 2016. — 42 с.
  9. Екологічні проблеми України та Світу – глобальні проблеми сучасності. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://nrv.org.ua/ekologichni-problemy/>.
-

Розділ 14. Цифрові навички у XXI ст.

У XXI столітті неграмотні не ті, хто не вміє читати і писати, а ті, хто не вміє вчитися, а ще — забувати те, чого навчився, й перевчатися.

Е. Тоффлер

Цифрова економіка є новим етапом розвитку світової економіки, коли технологічні зміни оптимізують цілі галузі і сфери соціально-економічного життя. Для неї характерні:

- поява цифрових платформ в економіці;
- поява платформних рішень у соціальній сфері, сфері держуправління;
- нова якість взаємодії в індустрії або соціальній сфері;
- різке зниження трансакційних витрат за рахунок автоматизованих інформаційних систем управління;
- поява нових продуктів, вбудованих у нові процеси.

Це цікаво!

Одним з найбільш успішних прикладів цифрових платформ є китайський торговий онлайн-майданчик «Alibaba». З 2009 р. він розвивається в логіці цифрової екосистеми, інтегруючи і нарощуючи цифрові платформи. Екосистема об'єднує потреби бізнесу до вимог державних органів, сприяючи отриманню підприємцями державних субсидій і забезпечуючи доступний і швидкий вихід на внутрішній і міжнародний ринок мільйонам китайців. Alibaba Group реалізувала проєкт «Села Таобао»: привернула жителів маленьких віддалених сіл до виробництва акторських і танцювальних костюмів, які потім продаються через інтернет-магазин Таобао. Проєкт швидко став прибутковим, сприяючи скороченню відтоку молоді в міста і підвищенню рівня життя бідних районів. У результаті, даний проєкт був підтриманий урядом КНР і став пріоритетом національної політики.

Цифровізація породила штучний інтелект, робототехніку, блокчейн, інтернет речей, великі дані, цифрові платформи, які в сукупності утворюють цифрову економіку. *Цифрова економіка* — господарська діяльність, у якій ключовим фактором виробництва є дані в цифровому вигляді, обробка великих обсягів і використання результатів аналізу яких порівняно з традиційними формами господарювання дають змогу істотно підвищити ефективність різних видів виробництва, технологій, обладнання, зберігання, продажу, доставки товарів і послуг.

Цифрові тренди — це напрями розвитку цифрових технологій. Основними ключовими цифровими трендами є:

- цифрові трансформації як окремих бізнесів, так і цілих секторів економіки. Цифрові технології стали базою для створення нових продуктів, цінностей, властивостей та основою отримання конкурентних переваг на більшості ринків. Для невеликих компаній та проєктних команд це є можливістю створювати нові продукти та швидко виводити їх на ринок нарівні із присутніми там великими компаніями. Цифрова трансформація зумовлює появу нових унікальних систем і процесів, що складають їх нову ціннісну сутність (наприклад, Uber, Airbnb, цифровий банкінг тощо);

- розвиток сфери інтернету речей (Internet of things, IoT) — мережі, що складається із взаємопов'язаних фізичних об'єктів (речей) або пристроїв, які мають вбудовані датчики та сенсори, а також програмне забезпечення, що дає можливість здійснювати взаємодію фізичних речей із комп'ютерними системами та мережами;

- економіка спільного користування (sharing economy), до якої належать спільне мешкання (колівінг), спільне використання автомобілів (каршеринг), офісів (коворкінг), гаджетів, одягу і навіть їжі (фудшеринг — «порятунок» продуктів, призначених на викидання, в інтересах нужденних);

- дані (Big Data), які стають головним джерелом конкурентоспроможності. Збір, опис, зберігання та опрацювання даних дають змогу отримувати цінну інформацію для використання в ділових процесах, суспільному житті. Уміння працювати з даними та їх аналізувати — це можливість першим отримувати цінні ринкові «інсайти», тобто бути конкурентоздатнішим на ринку;

- штучний інтелект (Artificial Intelligence, AI). Зростає кількість компаній, що використовують переваги штучного інтелекту. Сьогодні AI об'єднує багато технологій, основними з яких є такі: машинне навчання (machine learning), комп'ютерний зір (computer vision), глибоке навчання (deep learning) та опрацювання природної мови (NLP);

- цифрові платформи. Основне завдання платформи — об'єднання користувачів і полегшення обміну продуктами між ними, що сприяє створенню цінності для всіх учасників. Платформи використовують ресурси користувачів замість власних ресурсів (наприклад, Airbnb, на відміну від Hilton, використовує для створення цінності не власний житловий фонд). Кожен додатковий користувач платформи створює користь для інших учасників, що в підсумку перетворюється на ресурс для саморозвитку, тобто проявляється т.з. мережевий ефект;

- віртуалізація фізичних інфраструктурних ІТ-систем. Використання хмарних технологій та програмно-визначеної архітектури, де користувач має можливість швидкого доступу до сервісу та оренди на необхідний час потрібних потужностей на захищених технологічних платформах.

Це цікаво!

Прикладом успішної взаємодії держави і бізнесу може слугувати швидке зростання цифрової економіки в Китаї за активної участі уряду Китайської Республіки. Уряд КНР розвиває в країні інфраструктуру світового рівня, надає цифровізації підтримку як інвестор, розробник і споживач. Унаслідок цього Китай має найбільший у світі ринок електронної комерції та одну з найактивніших цифрових інноваційних систем у світі. Населення Китаю — найактивніші користувачі інтернету, державні та приватні компанії Китаю лідирують за обсягом інвестицій у віртуальну реальність, тривимірний друк, робототехніку, дрони і штучний інтелект.

Перспективне майбутнє чекає *цифрових двійників* — віртуальних прототипів реальних продуктів, процесів або цілих галузей. Їх використання дає змогу передбачити властивості нових продуктів, забезпечити кваліфікований супровід технічно складних об'єктів, проаналізувати й оптимізувати бізнес-процеси на моделі. Найбільш істотний ефект від використання цифрових двійників прогнозується в енергетиці, авіабудуванні, медицині. Цифрова економіка пропонує створення цифрового двійника і для людини у вигляді цифрового профілю громадянина.

Цифровий профіль — це сукупність цифрових записів про фізичних і юридичних осіб, які утримуються в державних інформаційних системах з використанням технологічної інфраструктури, що дозволяє використовувати дані користувача за згодою. Цифровий профіль деталізує і зберігає інформацію про особу, забезпечує індивідуальний підхід під час взаємодії громадянина з державою, наприклад, для надання державних і муніципальних послуг. У Китаї цей принцип набув широкого розвитку і проявився в системі соціального кредиту. До 2020 р. кожна компанія і кожен житель Китаю вже повинні мати персональний рейтинг довіри, який буде впливати на доступ до соціальних і економічних благ. Проте така ініціатива може приховувати масу загроз, про що навіть була знята одна із серій («Під укіс», сезон 3) британського науково-фантастичного серіалу «Чорне дзеркало».

Під час визначення китайського рейтингу довіри («Sesame Credit») враховують п'ять факторів:

1. Кредитну історію людини (наприклад, чи вчасно сплачує громадянин рахунки за електроенергію або зв'язок).

2. Старанність (тобто можливість користувача виконувати зобов'язання за контрактом).

3. Персональні дані (підтвердження особистої інформації, наприклад телефонного номера та адреси).

4. Поведінку й переваги. Оцінка людей за тим, що вони купують (наприклад, грає у відеоігри — малорухливий, купує підгузки — батько). Система не просто вивчає поведінку людей — вона її визначає, змушуючи громадян відмовлятися від покупок і дій, небажаних для держави.

5. Стосунки. Що говорить про людину вибір друзів у мережі та її взаємодія з ними? Якщо ви випромінюєте в мережі «позитивну енергію» і пишете про уряд у позитивному ключі, то ваш рейтинг стане вищим. Якщо хтось із ваших знайомих напише в інтернеті негативний коментар, погіршиться не тільки його рейтинг, а й ваш.

Як впливатиме рейтинг на життя людей в Китаї? Наприклад, якщо ваш рейтинг у системі досягне 600, ви можете взяти кредит на 5 тисяч юанів та витратити їх на покупки в магазині Alibaba. Починаючи з рейтингу в 650 балів, можете брати в оренду автомобіль без застави. Громадяни з таким рейтингом також отримують швидку реєстрацію в готелях і VIP-реєстрацію в Міжнародному аеропорту Пекіна. Якщо ваш рейтинг більше 666 балів, ви можете взяти кредит на 50 тисяч юанів. Заробивши понад 700, можна оформити поїздку в Сінгапур без супровідних документів (наприклад, запрошення від роботодавця). З рейтингом у 750 балів для вас прискорять отримання шенгенської візи. Рейтинг людини в системі може вплинути навіть на шанси піти на побачення або укласти шлюб, адже що він вищий, то помітнішим стає ваш профіль у додатку для знайомств Baihe.

Поки що «Sesame Credit» не карає «ненадійних» громадян, намагаючись діяти методом пряника, тобто роздаючи нагороди за «хорошу» поведінку. Але керівниця «Sesame Credit» Х. Тао у 2017 р. попередила, що система влаштована так, що «ненадійні особи не зможуть орендувати автомобіль, взяти кредит і навіть знайти роботу». Вона повідомила, що «Sesame Credit» попросила Китайське бюро освіти надіслати список учнів, які списували на державних іспитах, щоб ті потім поплачували за свою витівку в майбутньому. У людей з низьким рейтингом, наприклад, повільніше працюватиме інтернет, вони не зможуть відвідувати деякі ресторани, клуби та інші заклади. Їм заборонять вільно виїжджати за кордон. Рейтинг буде впливати на можливість взяти що-небудь в оренду, отримати кредит та навіть соціальні пільги. Громадяни з низьким рейтингом не зможуть влаштуватися на певні посади, наприклад, у державних органах, ЗМІ або юриспруденції, де надійність є обов'язковим критерієм.

Завдяки інтернету можна не просто знайти потрібну інформацію, але й значно розширити коло вашого спілкування. Найкращий канал для комфортного входження до будь-якої цільової аудиторії наразі — це Digital. Проте Digital — це не лише соцмережі. На рис. 14.1 подано широке коло цифрових каналів.

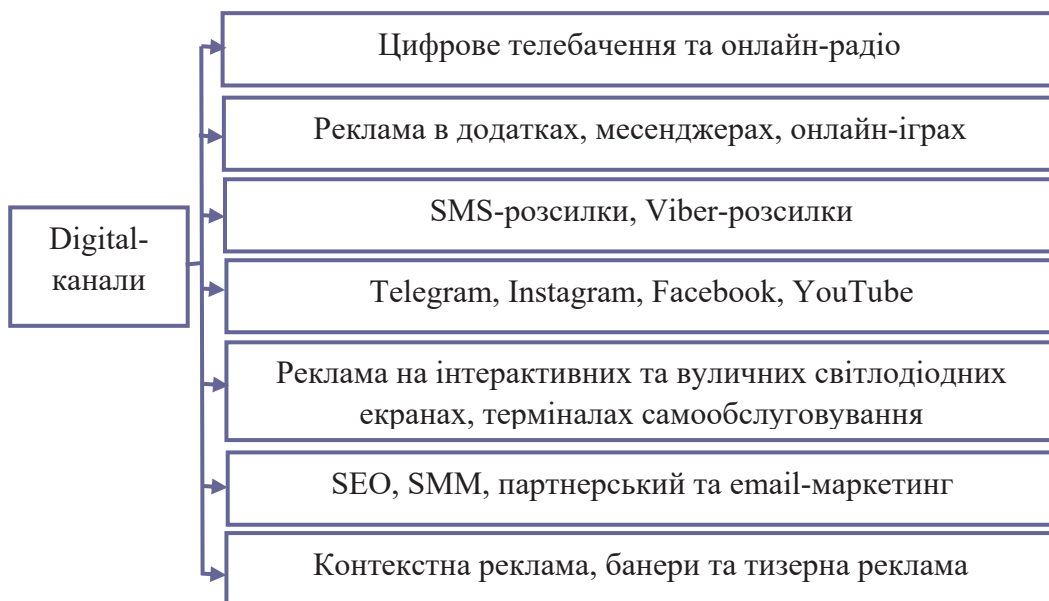

Рис. 14.1. Основні цифрові канали

Найбільш популярними цифровими каналами на сьогодні є мережі «Фейсбук», «Інстаграм», «Телеграм», «Ютуб». Зупинимося коротко на можливостях кожного з них.

Що можна робити у мережі «Facebook»: публікувати вірусний контент, створювати події, публікувати відеоконтент, робити опитування, цікавитися думкою підписників, робити спільні перегляди, хештеги-рубрикатори, «розпалювати» коментарі, розповідати історії, запускати рекламні кампанії.

На що варто звернути увагу?

☞ **Фанати сторінок.** У фейсбуці є багато людей, які все проглядають, але не реагують. Фанати — це ті люди, які активно реагують на вашу сторінку, які відкривають ваші пости. Вони можуть не лайкати, але затриматися на 3 секунди — тобто вони вже проглянули та вважаються фанатами. Як це можна використати? Наприклад, можна робити різні розіграші для фанатів, максимально їх мотивувати, і тоді можуть з’явитися нові фанати.

➤ *Розповіді (stories) підвищують охоплення.* Так, розповіді у Фейсбук ще не настільки популярні, як в Інстаграм, але вони вже починають активно використовуватись та допомагають збільшувати кількість підписників.

➤ *Стріми у Фейсбук «померли».* Якщо раніше всі робили прями трансляції (т.з. стріми) і людям було цікаво це дивитися, то зараз інтерес до них майже зник. Якщо ви їх робите, то варто думати про контент і якість.

➤ *Емодзі (emoji) як особлива мова смайлів, суттєво підвищує залученість для постів.* Загальна порада – ставте сердечка та інші знаки там, де це можливо.

➤ *Хороше охоплення дасть лише вірусний контент.*

➤ *Майте на увазі, що змінюється формат зображень.*

➤ *Себе можна рекламувати у фейсбуці через лідерів думок, платні пабліки та групи, партнерство.*

Якщо стандартні рекламні можливості мережі Фейсбук уже не задовольняють всіх потреб, варто звернути увагу на «Бізнес-менеджер» Фейсбук. Бізнес-менеджер — це безкоштовний сервіс, створений спеціально для рекламодавців у вигляді єдиного інтерфейсу з додатковими налаштуваннями і можливостями (для управління безліччю бізнес-сторінок, рекламних акаунтів, проєктів, можливістю підключення декількох різних форматів і джерел оплати, надання доступу до рекламного акаунту кільком користувачам тощо).

Що можна робити у мережі «Інстаграм»: створювати блог для організації, розповідати історії, використовувати інфлюенсерів, збирати коментарі під постами, публікувати відео, використовувати хештеги-рубрикатори, створювати рекламу.

На що варто звернути увагу?

➤ *Що важливо для вашого Інстаграму?* Хороший дизайн.

➤ *Органічні підписки.* Раніше модним було «накручувати» собі підписників, тоді як зараз найчастіше фейкові акаунти (т.з. боти) видаляються, оскільки люди почали розуміти, що кількість не така важлива, як якість та хороше оформлення.

➤ *Особистий блог.* Якщо у вас в організації є якась цікава особистість, то можна вести блог та описувати роботу проєкту через неї.

➤ *IGTV (Instagram TV) дочекалося свого часу.* У користувачів з'явилася можливість дивитися довгі відео та завантажувати свої на власну Інстаграм-сторінку.

➤ *Популярність Stories.* Коли люди заходять в мережу «Інстаграм», то йдуть одразу у рубрику розповідей.

☞ *Якщо у вас є якась довга інформація (лонгріди), то забудьте про Інстаграм.* Наприклад, у розповідях, при поширенні інформації про якогось героя, зробіть «нарізку» фото героя та додайте лише небагато тексту.

☞ *Лайктайм — час для рекомендацій.* Часто блогери, коучі закликають полайкати фото чи, наприклад, коментар людини, яка перед вами зробила коментар, та підписатися на неї — і люди реально це роблять, вони популяризують сторінку цих блогерів та самі собі набирають підписників.

☞ *Пости піднімаються, якщо збільшується кількість коментарів під ними.* Запитуйте щось у своїх постах — і колись це почне діяти.

☞ *Реклама в мережі «Інстаграм».* Існує кілька типів реклами. Перший — коли людина напряму звертається: будь ласка, купіть ось цей класний і корисний продукт. Другий — коли, наприклад, популярна людина, харизматичний лідер ненав'язливо зазначає: «Ось мені прислали таку чудову річ... Я її спробував, мені сподобалось...». Це теж реклама, за яку заплатили, однак вона подається у вигляді рекомендації, яка ні до чого не зобов'язує.

☞ *В Інстаграм себе можна рекламувати* через: агентів впливу (т.з. інфлюенсерів), блогерів, ADS Manager, партнерство тощо.

Дохід від соціальної мережі може бути отриманий різними способами. Можна заробляти, наприклад, за допомогою свого акаунта Інстаграм або надаючи послуги із ведення чужого акаунта. Найпоширенішим варіантом заробітку в мережі «Інстаграм» є розміщення рекламних постів у профілі. Здебільшого, інвестиції в інстаграмі окуповуються з часом.

Що можна робити в мережі «Телеграм»: використовувати чат-ботів (FatherBot — створює боти, ControllerBot — все контролює, через нього можна робити пости, опитування, рекламу), розміщувати унікальну інформацію, використовувати хештеги-рубрикатори, тегати сторінки, робити пости в робочий час тощо.

На що варто звернути увагу?

☞ *Реклама в «Телеграм»:* платна і безкоштовна реклама у публічних сторінках (т.з. пабліках), взаємне розміщення (на це йдуть новостворені пабліки), реклама у чат-ботах.

Телеграм — один з найпопулярніших на сьогодні месенджерів. Можливості мережі сприяють тому, що її аудиторія щомісяця зростає приблизно на 600 тис. осіб і перевищує вже 200 млн. користувачів. Завдяки швидкому поширенню мережі, сьогодні можна розвинути власний бізнес. Блогери, журналісти, компанії та ЗМІ активно ведуть телеграм-канали і просувають власні проекти. Переваг Телеграм для бізнесу набагато більше,

ніж у будь-якого іншого месенджера. Більшість його користувачів — молодь, а тому він найкраще підійде для компаній з цільовою аудиторією 20-35 років.

Блогерство сьогодні — це цікаво, модно і прибутково. Якщо у вас добре «підвішений язик», а друзі заслуховуються розповідями про улюблені заняття, вам пора ставати блогером на Ютуб (табл. 14.1).

Таблиця 14.1

Сім порад підлітку «Як стати ютуб-блогером»

№	Поради	Зміст
1.	Контент	Вирішіть, про що будете розповідати (і показувати) підписникам і тим, хто потрапив на канал випадково. Це має бути те, в чому ви найкраще орієнтуєтесь. Наприклад, тематика б'юті, авто, спорту, комп'ютерних ігор тощо. Причому контент повинен бути цікавий не тільки вам, але і, звичайно, глядачеві. Дивуйте його нестандартними підходами і новинками. Подумайте над тим, що зацікавило б і вас особисто.
2.	Інтерактив	«Ютуб» — це інтерактивна платформа, тому кількість підписників зростає з кожним лайком і коментарем. Постійно спілкуйтеся з аудиторією, створюйте опитування, мотивуйте ставити лайки і підписуватися, розігруйте призи, влаштовуйте конкурси. З коментарів ви дізнаєтесь, як робити канал цікавішим. І не бійтеся негативної критики — сприймайте її з посмішкою та вдячністю.
3.	Креативність	Придумайте оригінальну назву, опис і оформлення для каналу.
4.	Розвиток	Запишіться в літній блогерський табір для підлітків, навчайтеся блогерству самостійно.
5.	Унікальність	Будьте неповторні, проявіть індивідуальність у відеороликах. Підкресліть зовнішність, створіть вітання і музичний супровід для своїх відео (з урахуванням авторських прав). Платформа «Ютуб» пропонує музику для роликів у різних стилях. Однак краще, якщо ви придумаєте унікальну мелодію.
6.	Професіоналізм	Подбайте про те, щоб справити враження професіонала. Плануйте оповідання, а також підберіть якісну відеокамеру, мікрофон і програму для монтажу. Якість відео — це бонус для залучення нових підписників.
7.	Працелюбність	Якщо ви хочете досягти успіху, завантажуйте відео регулярно, один-два рази на тиждень у визначені дні тижня. Врахуйте: щоб знімати і викладати ролики постійно, потрібен час і бажання.

Оскільки аудиторія відеохостингу давно є більшою за кілька мільярдів, то з розважальної платформи «Ютуб» перетворився в потужне бізнес-середовище з необмеженим потенціалом прибутковості. Існує безліч способів, як заробляти на цьому відеохостингу: від монетизації каналу до надання послуг, пов'язаних з місцем для розміщення відеофайлів.

Спілкування онлайн у чаті, у соцмережах та на деяких інших сайтах поряд з користю може приховувати і суттєву небезпеку для вас, юні читачі.

Спілкуючись в інтернеті, ви, заради своєї безпеки, не повинні ніколи:

- повідомляти своєму віртуальному другу власне прізвище, домашню адресу, номер свого мобільного або домашнього телефону, номер та місцезнаходження своєї школи та інші приватні дані;

- розміщувати фотокартки, на яких ви оголені або в нижній білизні чи піжамі, а також надсилати комусь свої фото електронною або звичайною поштою;

- повідомляти пароль до своєї інтернет-сторінки (пароль — як ключ від квартири, тому нікому його не слід віддавати);

- казати, що ви вдома перебуваєте самі;

- казати, що ви перебуваєте самі перед комп'ютером;

- обговорювати теми, які вам неприємні або яких ви соромитеся;

- показувати віртуальному другу перед вебкамерою своє тіло або якісь його частини, робити те, що вам не до вподоби;

- відповідати на питання, які стосуються особистого життя або вашого тіла;

- розповідати багато про своїх друзів, знайомих та родину, особливо видавати їхні таємниці;

- надсилати поштою або передавати через когось свої особисті речі співрозмовнику по інтернету.

Спілкування в інтернеті не є вашим обов'язком, тому якщо вам особисто це більше не подобається або вас лякають інтернет-друзі, треба лише вимкнути комп'ютер (телефон) і не повертатися більше до спілкування онлайн.

Задля уникнення таких непорозумінь необхідно усвідомити поняття *кібербулінгу* як психологічного насильства в мережі, переслідування з боку однолітків, що проявляється у вигляді знущань, насмішок, залякувань, інших дій, які негативно впливають на ваш психічний стан. Вільне володіння необхідними технологіями дає змогу «агресорам» створювати іменні сайти образливого змісту, поширювати чутки, викладати фото- або відеоматеріали,

що принижують гідність людей, або займатися від їх імені кібертероризмом, що загрожує безпеці.

У вас як дитини може виникнути відчуття безвиході і навіть вдома не залишати відчуття тривоги, ви можете через кібербулінг впасти в депресію. Інформаційна атака може призвести навіть до суїциду. Необхідно розуміти, що знущання в мережі карається чинним законодавством. Варто відразу звернутися в правоохоронні органи з наданням доказів про кібербулінг.

Соціологічні опитування про безпеку дітей-підлітків в інтернет-мережі надають такі дані про коло їх контактів:

- родичі — 43%;
- віртуальні друзі — 21%;
- незнайомі люди — 36%.

Однак віртуальні друзі — теж незнайомці. Таким чином, велику частину свого часу в мережі ви як підліток приділяєте спілкуванню зі сторонніми людьми, ділитеся своїми переживаннями, секретами, планами, що є доволі небезпечним.

Кібермисливці — хороші психологи: установивши контакт на форумі, при обміні миттєвими повідомленнями в чаті, вони досить швидко набувають статусу ваших друзів. Спочатку входять у довіру, оточуючи турботою і розумінням проблем, вислуховують, підтримують. Після цього «друг» поступово вносить до розмови нотки непристойності, відбувається обмін фото та демонстрація матеріалів. Мета кібермисливця — особиста зустріч.

На допомогу в боротьбі з кібермисливцями Міністерство цифрової трансформації України запустило національну онлайн-платформу з цифрової грамотності «Дія. Цифрова освіта», яка наразі доступна в мережі «Інтернет» за посиланням: <https://osvita.diia.gov.ua>. На онлайн-платформі кожен громадянин може безкоштовно опанувати цифрові навички за новим сучасним форматом — освітні серіали. Наразі на платформі доступний новий онлайн-курс «Кіберняні» (<https://osvita.diia.gov.ua/courses/cybernanny>). З цього курсу ви можете дізнатися, як мінімізувати ризики втрати приватної інформації, як попередити кібератаку або кібершахрайство та як швидко відновитися після них, якщо вони все ж таки сталися. Участь у серіалі взяли експерти, а саме компанії з кібербезпеки 10 Guards, Cyberlab, Moneyveo, для яких кібербезпека — це не тільки робота, а й спосіб життя.

Повністю обмежити доступ в кіберпростір неможливо та й не потрібно. Величезну кількість корисної інформації, літератури, музики і просто спілкування за інтересами, зв'язок з родичами і друзями — усе це можна

знайти в інтернеті. Для цього вам лише достатньо засвоїти правила поведінки, щоб подбати про особисту безпеку.

У XXI століття популярним стало використання пластикових карток як дорослими, так і дітьми, для оплати товарів та послуг. Для вас, учнів, уже існують спеціальні дитячі платіжні картки. Адже діти з 6-ти років мають право розпоряджатися кишеньковими грошима, які дають їм батьки.

Юні читачі, перевагаи пластикової картки порівняно з паперовими грошима такі:

1. Пластикова банківська картка замінює готівкові гроші й дає змогу вам більш безпечно ними користуватися. Навіть якщо ви загубили картку, гроші не будуть втрачені. Пластикову картку нескладно заблокувати, а потім замінити, а гроші залишаться в безпеці на рахунку ваших батьків.

2. Банківська картка дає змогу значно економити час. Вам не потрібно буде їхати до мами чи тата на роботу, коли терміново потрібні гроші, достатньо зателефонувати чи надіслати SMS-повідомлення.

3. Батьки можуть контролювати, де й коли ви витрачаєте гроші та як ними розпоряджаєтеся. Користуючись банківською карткою, ви можете навчитися правильно використовувати гроші, планувати власний бюджет і навіть робити заощадження.

4. Ви можете засвоїти багато корисних навичок, без яких не обійтись в сучасному цифровому житті, — навчитися керувати власним банківським рахунком, оплачувати мобільний зв'язок, переказувати гроші, замінювати пін-код, блокувати кредитку.

Проте поряд з перевагами пластикової картки є певні недоліки її використання, про які вам також треба знати:

1. Діти доволі часто гублять картки, які, втім, нескладно замінити.

2. Існує ризик, що діти молодшого віку можуть повідомити пін-код від картки сторонній особі.

3. Діти можуть швидко витратити одразу всі гроші, поки не навчаться контролювати власні фінанси.

Отримати банківську картку для дитини в Україні можна з 6-ти років. Дитина у віці від 6-ти до 14-ти років не може оформити пластикову картку самостійно, без згоди батьків. Банки видають дітям платіжні картки за заявкою батьків як додаткові до основного карткового рахунку дорослих.

Важливим трендом сучасного світу стає орієнтація на людей, пов'язана з новим поняттям — VUCA-світ, що описує глобальні процеси в сучасному світі через:

- volatility — нестабільність,

- uncertainty — невизначеність,
- complexity — складність,
- ambiguity — неоднозначність.

Фактично VUCA-світ — це світ, який швидко й непередбачувано змінюється, вимагаючи людей нового типу — толерантних до невизначеності, що володіють гнучким розумом, креативних, які вміють знайти спільну мову з різними оточенням. Компанії в VUCA-світі повинні проявляти максимум адаптивності до запитів діючих та потенційних клієнтів. Держава в VUCA-світі повинна стати максимально гнучкою і чутливою до потреб громадян і бізнесу.

VUCA-виклики вимагають VUCA-відповідей:

- vision — бачення (розуміння мети руху),
- understanding — розуміння («відкритий розум», постійне відкриття нових ідей і можливостей),
- clarity — ясність (інтуїція і системне мислення),
- agility — рухливість (рішучі дії, швидке навчання і адаптація до нового).

Орієнтація на людей в VUCA-світі вимагає швидкої обробки інформації та перебудови процесів, що повинні забезпечити цифрові технології. Загалом, розвиток цифрової економіки в Україні надасть нам можливість:

- істотно підвищити конкурентоздатність вітчизняної економіки на глобальних ринках;
- збільшити продуктивність праці, створити нові робочі місця та розширити попит на нові актуальні професії;
- здійснити технологічний прорив;
- створити нові бізнес-моделі, нові сегменти та сектори економіки.

Питання для обговорення.

1. Які бувають Digital-канали?
2. Наведіть приклади соціальних мереж. Охарактеризуйте кожну з них.
3. Як стати ютуб-блогером?
4. Як вберегти себе, спілкуючись в інтернеті?
4. Як ви розумієте поняття «кібербулінг», «кібермисливець», «кібератака», «кібербезпека»?
5. Які переваги та недоліки дитячої пластикової картки?
6. Що ви розумієте під терміном «VUCA-світ»? Чи можна пандемію COVID-19 вважати проявом VUCA-світу?

Цікаві завдання.

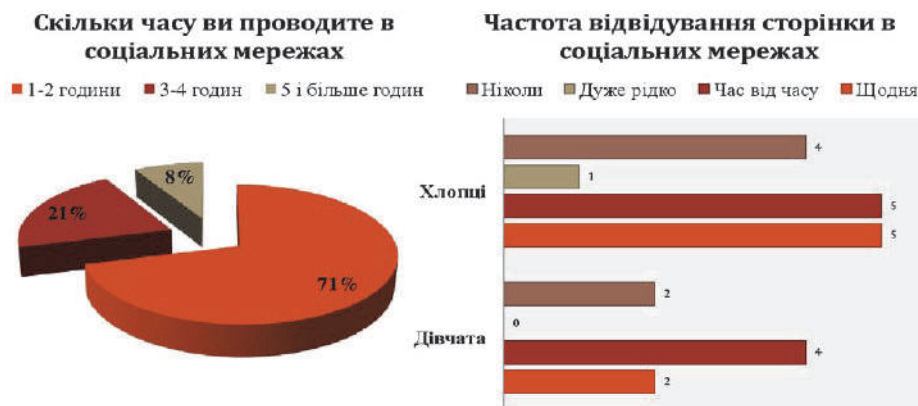
Завдання 1. Які цифрові навички повинен мати сучасний учень? Наведіть приклади.

Завдання 2. Уявіть, що ви блогер. Зніміть відео в соціальних мережах, де ви рекламуєте будь-який товар на ваш вибір.

Завдання 3. Створіть свій ютуб-канал та придумайте цікаві теми для нього.

Завдання 4. На основі поданої інформації проаналізуйте ефективність використання вашого часу. Яка різниця між хлопцями та дівчатами щодо проведення часу в соцмережах?

Діаграма кількості часу, який учні проводять у соцмережах

Література:

1. Банківська картка для дитини [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://financer.com/ua/platizhni-kartky/karta-dlja-ditej>.
2. Безпека дитини в інтернеті [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://vilne.school.org.ua/bezpeka-ditini-v-interneti-16-41-45-25-10-2018>.
3. У Китаї рейтинг замість громадян вирішуватиме, з ким дружити, де працювати. Історія китайської антиутопії [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://espresso.tv/article/2017/11/04>.
4. В Україні запустили освітній серіал «Цифрові гроші» [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/v-ukrayini-zapustili-osvitniy-serial-tsifrovi-groshi>.

-
5. Від Facebook до TikTok: як громадським організаціям здобувати фанатів. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://euprostitir.org.ua/practices/146809>.
  6. Цифрова адженда України – 2020. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://strategy.uifuture.org/kraina-z-rozvinutoyu-cifrovoyu-ekonomikoju.html>.
  7. Як стати YouTube-блогером: 7 порад підліткам [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://gazeta.ua/articles/life/_ak-stati-youtubeblogerom-7-porad-pidlitkam/850895.
-

Розділ 15. У світі глобальних економічних відносин

У глобально взаємозалежному світі кращої фінансової та інвестиційної системи не можна досягти лише одній країні. Так як для економічного розвитку не існує єдиної моделі, без глобальних стандартів і додаткових правил довгострокова перспектива для світової економіки залишиться сірою.

Х. А. Гуррія

Уже близько трьох останніх десятиліть поспіль панівною тенденцією розвитку економіки та суспільства вважається глобалізація, яка демонструє складне переплетення структурної взаємозалежності економік, нарощування відкритості у сфері міжнародної торгівлі та руху капіталу, формування економічної цілісності світу та стирання відмінностей між економічними системами різних країн.

Глобалізація пов'язана з поглибленням суспільного поділу праці, концентрацією і централізацією капіталу на міжнародному рівні, що породжує тенденцію до інтернаціоналізації багатьох інших сторін життя сучасного суспільства. Глобалізація сприяє утворенню моделі світу, де економіки окремих країн функціонують у рамках єдиної, взаємозалежної світової економічної системи. Складові глобалізації такі:

- глобалізація ринків — процес об'єднання історично відокремлених і відмінних між собою національних ринків в один великий ринковий простір;
- глобалізація виробництва — тенденція до виробництва товарів або надання послуг у будь-якій точці планети, де існують сприятливі відмінності в кількісних або якісних факторах виробництва.

Оскільки глобалізація має позитивні та негативні наслідки, існують фактори, які сприяють та протистоять їй (табл. 15.1).

Класифікація факторів, які сприяють та протистоять глобалізації

Фактори, що сприяють глобалізації	Фактори, що протистоять глобалізації
1. Ідея економічного лібералізму, процес міжнародного поділу праці та відносно вільна міграція робочої сили	1. Різниця в рівнях економічного розвитку різних держав
2. Швидкий розвиток інфраструктурних складових сучасного життя (наприклад, системи електронної комунікації, засобів космічного зв'язку, удосконалення поштового зв'язку, нових видів транспорту)	2. Неприйняття народами багатьох країн глобалізаційних процесів, поширення т. зв. антиглобалізаційних рухів
3. Ускладнення і масштабність сучасних економічних і технічних проєктів, що вимагають великих фінансових, матеріальних та інтелектуальних ресурсів, здійснення яких недоступне окремим державам (нафтопроводи, газопроводи, освоєння космосу)	
4. Проблеми і загрози, що зачіпають інтереси суспільства (екологія, глобальний клімат, стихійні лиха, міжнародний тероризм, кримінальна економіка)	

Глобалізації властива сукупність ознак, які взаємодіють, підсилюючи одна одну, а саме:

- формування цілісної економічної системи світу, яка функціонує на ринкових засадах, причому гравітаційні сили тяжіння до точки рівноваги є сильнішими за державні кордони;

- радикальне зростання закордонної діяльності транснаціональних корпорацій (ТНК), унаслідок чого формується мікроекономічний каркас глобальної економіки;

- суттєве нарощування торговельної та фінансової відкритості;

- економічна конвергенція (збіжність) як тенденція до зближення національних економік завдяки тому, що ринки взаємодіють між собою, долаючи державні кордони (на ринках різних країн все більшою мірою з'являються блага, які характеризуються певною однаковістю в глобальному вимірі, більш конкурентні соціально-економічні практики витісняють менш конкурентні).

Попри те що процеси глобалізації розвиваються на об'єктивній основі, вони все ж потребують специфічних стимулів, основними з яких є:

1) суттєве зменшення транспортних витрат. Це зумовлює здешевлення товарів зовнішньої торгівлі, які стають одразу доступними для всіх. Поряд із цим починають діяти непрямі ефекти, оскільки внаслідок падіння транспортних витрат змінюється структура цін у глобальному масштабі, відбувається конкуренція між тими групами товарів, які раніше не були включені в потенційний спектр споживчого вибору;

2) технологічні удосконалення, які є радикальними засобами технологічних зрушень, що уможливають виробництво в масштабах, що є більшими за ринок окремої країни, тим самим кристалізуючи відносні переваги та здешевлюючи одиницю продукції відповідно до ефекту масштабу, а також забезпечують можливість поєднання масового виробництва в глобальних масштабах з гнучкою адаптивністю до потреб споживача. Тобто пропозиція отримує можливості свого поширення в глобальних масштабах;

3) найбільшою мірою процес глобалізації заохочується змінами в економічній політиці шляхом лібералізації торгівлі та скасування обмежень щодо мобільності капіталу, технології, робочої сили.

Глобалізація економіки в умовах сучасного світу стикається з однією серйозною проблемою. Усі лідерські місця у світі вже зайняті державами, які входять у «Велику сімку» (G7): США, Японією, Німеччиною, Великобританією, Францією, Італією, Канадою. Саме на їхню частку припадає не менше 12% усього населення планети і близько 60-70% світового ВВП. Вони відіграють вирішальну роль у таких організаціях, як МВФ і Світовий банк, СОТ й ОЕСР. Країни G7 за тісної співпраці формують епіцентр глобалізаційних процесів, своєрідне ядро світової економіки.

До групи лідерів вдалося долучитися двом десяткам країн, які налагодили з ними плідну і взаємовигідну співпрацю та активно розвиваються. Наслідки глобалізації — це не тільки зіткнення культур й економік, а й їхнє щільне переплетення. Для Заходу, який завжди йшов попереду, процес глобалізації відкриває доволі широкі перспективи й універсальні можливості. Усі інші країни змушені обирати між залежністю, ізоляцією та модернізацією. Існує точка зору, що зі зростанням глобалізаційних процесів зростає і нерівність між державами, що може стати причиною виникнення нових конфліктів. Проте в економічному розвитку країн світу не все так однозначно. Глобалізація, як і будь-яке явище, має низку позитивних та негативних рис.

До позитивних ознак глобалізації належать такі: 1) посилення конкуренції між країнами та концентрація на виробництві тих товарів й послуг, що вдається робити найкраще; 2) розширення ринків збуту продукції,

що проявляється не лише в продажу більшої кількості товарів і отриманні більшої кількості грошей, але й у створенні більшої кількості робочих місць по всьому світі; 3) здешевлення товарів й послуг, що спричиняє суттєві вигоди для кінцевих споживачів.

Проте глобалізаційні вигоди позначаються далеко не на всіх країнах, оскільки для країн з найменшим рівнем розвитку глобалізація може приховувати загрози. Наприклад, навіть якщо високорозвинуті країни світу переміщують свої виробництва в країни з дешевою робочою силою і створюють там нові робочі місця для місцевих жителів, це часто поєднується із забрудненням довкілля та погіршенням умов життя в таких країнах. Паралельно із цим зростає небезпека того, що із використанням інноваційних технологій у світі та запровадженням роботизації зникатиме потреба у великій кількості працівників, що спричинятиме безробіття як у високорозвинутих країнах, так і в тих, що розвиваються. Високотехнологічне обладнання заміщує працівників і в недалекому майбутньому може зникнути потреба в таких фахівцях, як бібліотекар, турагент, таксист, юрист тощо. Наприклад, у Японії та Південній Кореї нерідко в сім'ях використовують роботів як домашніх помічників для догляду за маленькими дітьми чи людьми похилого віку (рис. 15.1). Такі роботи вже сьогодні працюють у піцеріях, магазинах, реєстратурах лікарень, наприклад, у США, Сінгапурі.

Рис. 15.1. Робот Pepper від японської компанії SoftBank Group

До негативних наслідків глобалізації належать такі: 1) посилення нерівномірності розвитку країн світу; 2) загроза безробіття; 3) нераціональна структура господарства, політична та економічна залежність; 4) екологічні загрози; 5) поширення інфекційних хвороб тощо (рис. 15.2).

Рис. 15.2. ТОП-10 глобальних ризиків

Це цікаво!

Пандемія коронавірусу COVID-19, яка за кілька місяців 2020 р. поширилася на всі континенти і зачепила 80% країн світу, — це перевірка людства на здатність протидіяти загальноцивілізаційним загрозам, організуватися для вирішення нагальних проблем і робити правильні висновки.

Ситуація, коли у місця потенційного інфікування ще тривалий час приїжджають люди — у сам Китай, історичні центри Італії чи на австрійські гірсько-лижні курорти, — а потім тисячами повертаються додому, транспортуючи COVID-19 в країни свого проживання, показує велику проблему в колективній протидії пандемії. Невчасно, непродумано або неефективно запроваджений карантин завдає економічних збитків бізнесу і країні загалом, але при цьому не дає необхідного ефекту зменшення темпів поширення інфекційного захворювання. Ефективність карантинних обмежень також залежить і від рівня довіри до влади, і від рівня свідомості кожної людини. Усвідомлення необхідності обмежити власну свободу пересування і спілкування є випробуванням, але любов до своїх близьких, небажання захворіти самому або заразити когось іншого є сильними стимулами.

Для координації діяльності світового співтовариства, вирішення суперечок, боротьби з глобальними і регіональними проблемами створено низку міжнародних організацій.

Міжнародна організація — це об'єднання трьох або більше урядів, міжурядових або громадських співтовариств, спрямоване на вирішення певних спільних питань чи реалізації проєктів. У роботі міжнародних організацій беруть участь уповноважені посланці, які представляють інтереси своєї держави чи співтовариства, дотримуючи поваги, невтручання у внутрішні справи, порядку прийняття рішень та норм міжнародного права.

За предметом діяльності, розрізняють загальнополітичні та спеціальні (економічні, науково-технічні, кредитно-фінансові, військові, з питань розвитку тощо) міжнародні організації. Вони мають установчу міжнародну угоду, постійні органи і штабквартиру.

У табл. 15.2 подано інформацію про ключові міжнародні організації та напрямки їх діяльності.

Таблиця 15.2

Міжнародні організації

Лейбл	Діяльність
	<p>Організація Об'єднаних Націй (ООН) — універсальна організація, яка виконує як загальнополітичні, так і спеціалізовані функції, оскільки включає більш ніж 30 взаємопов'язаних об'єднань. Заснована в 1945 р., нині вона охоплює 192 країни світу і є центром розв'язування проблем, з якими зіштовхується людство.</p>
	<p>Організація Північноатлантичного договору (Північноатлантичний альянс або НАТО) — міжнародна міжурядова організація, військово-політичний союз 30-ти країн Північної Америки і Європи, які прагнуть досягти мети Північноатлантичного договору, що полягає в об'єднанні зусиль для колективної оборони, збереження миру та безпеки в Північноатлантичному регіоні.</p>
	<p>Світова організація торгівлі (СОТ) — міжнародне об'єднання, що встановлює правила торгівлі між країнами, задля того щоб торговельні обміни відбувалися легко, передбачувано і вільно, а також врегульовує торговельні суперечки. Ця організація об'єднує понад 150 членів, які здійснюють 97% світового торговельного обігу.</p>
	<p>Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ) — спеціалізоване об'єднання ООН, головною метою якого є сприяння охороні здоров'я населення всіх країн світу. Організація координує міжнародне співробітництво для розвитку й удосконалення систем охорони здоров'я, викорінення інфекційних захворювань, упровадження загальної імунізації, боротьби з поширенням СНІДу, епідемій і пандемій, координації фармацевтичної галузі.</p>

Лейбл	Діяльність
<p data-bbox="219 268 526 293">COUNCIL OF EUROPE</p> <p data-bbox="219 477 526 502">CONSEIL DE L'EUROPE</p>	<p data-bbox="579 236 1228 542">Рада Європи, яка функціонує з 1949 р., є міжурядовою організацією, завданням якої є захист прав людини та верховенства права. Організація пропагує європейську культурну самобутність та розмаїття європейських культур, розв'язує правові проблеми, які існують в суспільстві. Рада Європи допомагає утвердженню демократії в регіоні, підтримуючи політичні, законотворчі та конституційні реформи.</p>
	<p data-bbox="579 554 1228 822">Європейський Союз (ЄС) — політико-економічне інтеграційне об'єднання 27-ми країн Європи, утворене в 1993 р. ЄС поєднує ознаки міжнародної організації і держави, однак формально не є ні тим, ні іншим. Країни ЄС зобов'язалися проводити спільний зовнішньополітичний курс, узгоджувати основні напрямки економічної, екологічної і соціальної політики.</p>
	<p data-bbox="579 833 1228 1106">Організація країн-експортерів нафти (ОПЕК) — об'єднання основних нафтовидобувних країн, що розвиваються. Заснована ще в 1960 р., нині ОПЕК контролює більше третини світового видобутку нафти. Організація координує нафтову політику (регулювання видобутку, експорту, цін), зростання прибутків, сприяння освоєнню національних запасів нафти в інтересах її членів.</p>
	<p data-bbox="579 1113 1228 1353">Асоціація країн Південно-Східної Азії (АСЕАН) створена відповідно до Бангкокської декларації 1967 р. АСЕАН сформулювала певні пріоритети у виробництві для окремих країн-членів, щоб домогтися найбільш раціонального використання ресурсів при виробництві певних видів промислової продукції.</p>
	<p data-bbox="579 1397 1228 1601">Північноамериканська угода про вільну торгівлю (НАФТА) набрала чинності 1 січня 1994 р. Правила НАФТА розроблені з урахуванням вимог ГАТТ/СОТ. Угода НАФТА має велике значення для всіх, хто займається торгівлею з будь-якою із країн-членів.</p>

Лейбл	Діяльність
	<p>Міжнародна організація праці — спеціалізована установа ООН, що була заснована у 1919 р. урядами різних країн для підтримки міжнародного співробітництва у справі забезпечення миру в усьому світі й зменшення соціальної несправедливості за рахунок поліпшення умов праці. Згодом першочерговими завданнями діяльності МОП стали підтримка демократії і соціального діалогу, боротьба з бідністю і безробіттям, заборона дитячої праці.</p>

Україна також бере активну участь у діяльності міжнародних організацій. У більшості організацій наша держава набула статусу повноправного члена, у деяких — лише спостерігача (табл. 15.3).

Досить важливим вектором зовнішньої політики України є європейська інтеграція. Особливе значення надають співробітництву з Європейським Союзом, яке останнім часом набуває рис стратегічного. Для України європейська інтеграція, кінцевою метою якої є членство в ЄС, — це шлях модернізації економіки, залучення іноземних інвестицій і новітніх технологій, підвищення конкурентоспроможності національного товаровиробника, вихід на ринки європейських країн. Рух до Європи сприятиме наближенню країни до високих стандартів та підвищенню рівня життя і добробуту населення. Європейська інтеграція гарантує зміцнення національної безпеки і демократизацію політичної системи, проте це складний і тривалий процес.

Отож Україна бере активну участь у діяльності багатьох міжнародних організацій. Особливого значення набуває співробітництво з країнами-членами в межах організацій. Наша країна розширює свої міжнародні контакти, що позитивно впливає на її імідж.

Процеси глобалізації сприяють міжнародній конкуренції, від чого виграють споживачі, що одержують товари кращої якості за нижчими цінами. На більш високому рівні глобалізація охоплює цілі континенти, між якими йде конкурентна боротьба за переміщення центру економічного панування.

Статус України в списку міжнародних організацій

Назва організації		Приєднання України	Статус
Організація Об'єднаних Націй		24 жовтня 1945 р.	Членство
Європейська економічна комісія ООН		28 березня 1947 р.	Членство
Співдружність Незалежних Держав		8 грудня 1991 р.	Членство
Європейський банк реконструкції та розвитку		13 квітня 1992 р.	Членство
Міжнародний валютний фонд		3 вересня 1992 р.	Членство
Група Світового банку	Міжнародний банк реконструкції та розвитку	3 вересня 1992 р.	Членство
	Міжнародна фінансова корпорація	1993 р.	Членство
	Багатостороння агенція з гарантій інвестицій	1994 р.	Членство
	Міжнародний центр з урегулювання інвестиційних спорів	7 липня 2000 р.	Членство
	Міжнародна асоціація розвитку	27 травня 2004 р.	Членство
Партнерство заради миру		8 лютого 1994 р.	Членство
Організація з безпеки і співробітництва в Європі		1 січня 1995 р.	Членство
Рада Європи		9 листопада 1995 р.	Членство
Центральноєвропейська ініціатива		31 травня 1996 р.	Членство
Рада євроатлантичного партнерства		29 травня 1997 р.	Членство
ГУАМ — Організація за демократію та економічний розвиток		10 жовтня 1997 р.	Членство
Чорноморський банк торгівлі та розвитку		1998 р.	Членство
Організація чорноморського економічного співробітництва		1 травня 1999 р.	Членство
Чорноморська військово-морська група		2 квітня 2001 р.	Членство
ЄврАзЕС		2002 р.	Спостерігач
Єдиний економічний простір		19 вересня 2003 р.	Членство
Ініціатива Баку		13 листопада 2004 р.	Членство
Спільнота демократичного вибору		2 грудня 2005 р.	Членство
Чорноморський форум за діалог та партнерство		5 липня 2006 р.	Членство
Франкофонія		29 вересня 2006 р.	Спостерігач
Європейське енергетичне співтовариство		17 листопада 2006 р.	Спостерігач
Світова організація торгівлі		16 травня 2008 р.	Членство
Центрально-Азійська співпраця (ЦАС)			Спостерігач
Пакт стабільності у Південно-Східній Європі			Спостерігач
Ініціатива співробітництва в Південно-Східній Європі			Спостерігач
Рада країн Балтійського моря			Спостерігач
Рух неприєднання			Спостерігач

Питання для обговорення.

1. Поясніть зміст поняття «глобалізація».
2. Які причини та наслідки глобалізації?
3. Назвіть переваги та недоліки глобалізації.
4. Як ви розумієте поняття «міжнародна організація»? Які ви знаєте міжнародні організації?
5. Назвіть міжнародні організації, членом або спостерігачем яких є Україна.

Цікаві завдання.

Завдання 1. Дайте відповідь на питання: де ваш мобільний телефон (планшет) був розроблений, виготовлений, зібраний і запакований? Яке це має відношення до глобалізації?

Завдання 2. Який вплив має глобалізація на вашу школу, якість вашого життя?

Завдання 3. Заповніть таблицю, подану нижче. Зробіть відповідні висновки.

Переваги глобалізації	Недоліки глобалізації

Література:

1. Глобалізація світової економіки та місце України у ній [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://ua.112.ua/mnenie/hlobalizatsiia-svitovoi-ekonomiky-ta-mistse-ukrainy-u-nii-428876.html>
2. Криховець-Хом'як Л. Я., Длугопольський О. В., Вірковська А. А. Економіка (профільний рівень): підручник для 11 класу закладів загальної середньої освіти. — Тернопіль: Астон, 2019. — 296 с.
3. Міжнародні організації [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://geomap.com.ua/uk-g11/948.html>.
4. Пандемія коронавірусу: уроки для людства та України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.radiosvoboda.org/a>.
5. Членство України в міжнародних організаціях [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://znoclub.com/istoriya-ukrainy>.
6. Чмерук Т. Глобалізація економіки: як не стати державою-банкрутом? [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.epravda.com.ua/columns/2018/01/19/633175>.

Розділ 16. Міграція населення

Міграція не є одностороннім процесом — це колосальний процес, що відбувається у всіх напрямках протягом тисячі років.

М. Хамід

Міграція — це переміщення людей, яке пов'язане з постійною або тимчасовою зміною місця проживання. Міжнародна міграція — це переміщення населення з однієї країни в іншу з метою пошуку кращих умов життя.

Міжнародну міграцію населення класифікують за такими ознаками:

1. За напрямами руху:

- еміграція — вимушена чи добровільна зміна місця проживання людей (емігрантів, переселенців), переселення зі своєї батьківщини в інші країни з економічних, політичних або релігійних причин;

- імміграція — в'їзд громадян інших держав в країну на довгострокове перебування або постійне проживання. Як правило, зумовлена економічними або політичними причинами;

- рееміграція — повернення емігрантів на батьківщину на постійне проживання.

2. За географічною ознакою:

- інтеграційна — вільне або обмежене законом переміщення робочої сили в межах інтеграційного об'єднання;

- внутрішня — міграційні потоки не перетинають кордонів держави, а лише здійснюються в її окремих регіонах або між ними;

- зовнішня (міждержавна) — міграційні потоки перетинають державні кордони.

3. За часом:

- остаточна — виїзд населення в іншу країну на постійне місце проживання;

- тимчасова — виїзд в іншу країну на певний період часу;

- сезонна — виїзд населення в іншу країну в певну пору року і на певний період часу (наприклад проведення сільськогосподарських робіт);

- маятникова — характерна для прикордонних районів країн, так як працівники живуть в одній країні, а працюють постійно чи тимчасово в іншій;

- епізодична — це ділові, рекреаційні та інші поїздки, що відбуваються не тільки нерегулярно в часі, але й у різних напрямках.

4. За формою:

- трудова міграція — це пересування працездатного населення з метою отримання тимчасового або постійного місця роботи;

- сімейна міграція — має в основному моральний і етичний характер та пов'язана з об'єднанням сімей;

- рекреаційна міграція пов'язана з відпочинком або з приводу стажування, науково-дослідної роботи, роботи, пов'язаної з переданням досвіду тощо;

- туристична міграція перш за все характеризується задоволенням певних інтересів людей, подекуди з можливим відпочинком, обміном туристичними групами тощо. Це, зазвичай, короткострокове переміщення окремих верств населення;

- освітня міграція — тимчасове переселення, що триває від кількох місяців до кількох років та має на меті навчання за межами адміністративно-територіальної одиниці постійного проживання.

5. За характеристикою правового статусу:

- легальна міграція — це перетин міжнародних кордонів на законних підставах, тобто за наявності в'їзної візи на певний термін або, під час перебування в іншій країні, продовження терміну її дії;

- нелегальна міграція — незаконне перетинання національних кордонів у пошуках джерел праці й життя;

- напівлегальна міграція — це в'їзд до певної країни на законних підставах, але якщо особа з різних причин відмовляється повернутися на батьківщину і залишається після завершення терміну, обумовленого в'їзною візою, або прибуває до якоїсь країни легально, а згодом влаштовується на роботу, маючи при цьому туристичну візу.

6. За якісним складом:

- міграція робочої сили низької кваліфікації;

- міграція робочої сили високої кваліфікації;

- міграція вчених («відплив інтелекту»). Може відбуватися як у явній формі, коли спеціаліст переселяється в іншу країну або ж залишається в ній після завершення навчання, так і в прихованій формі, коли спеціаліст нікуди не переселяється, але влаштовується на роботу на підприємство, що належить іноземного капіталу.

7. За професійним складом:

- міграція робітників;

- міграція спеціалістів;

- міграція представників гуманітарних професій.

Згідно з класифікацією міжнародної міграції ООН, визначають п'ять її основних різновидів:

- іноземці, що приїжджають у країну для навчання;
- мігранти, що приїжджають на роботу;
- мігранти, що приїжджають для об'єднання або створення нових сімей;
- мігранти, що приїжджають для постійного поселення;
- іноземці, яких допускають у країну з гуманітарних міркувань (біженці, особи, що шукають притулку тощо).

На сучасному етапі сформувалися такі напрямки міжнародної трудової міграції (рис. 16.1):

- міграція з країн, що розвиваються, до промислово розвинених країн;
- міграція в межах промислово розвинених країн;
- трудова міграція між країнами, що розвиваються;
- міграція вчених та кваліфікованих фахівців з промислово розвинених країн до країн, що розвиваються;
- міграція з колишніх радянських країн до розвинених країн.

Рис. 16.1. Основні регіони тяжіння мігрантів

Це цікаво!

Компанія U.S. News and World Report склала рейтинг найкращих країн для імміграції. В його основу лягли такі фактори, як стабільність економіки, рівність доходів і ринок праці. У підсумку експерти склали рейтинг країн, виходячи з думок понад 21 тис. бізнесменів і представників ділового середовища. Творці рейтингу відзначають, що при аналізі показників міграції вони користувалися статистикою ООН і Світового банку, а також даними про грошові перекази в інші країни.

Пропонуємо вам ознайомитися зі списком 10-ти кращих країн для імміграції:

1. Швеція.	5. Німеччина.	9. Фінляндія.
2. Канада.	6. Норвегія.	10. Данія.
3. Швейцарія.	7. США.	
4. Австралія.	8. Нідерланди.	

Основними причинами, що зумовлюють міжнародну міграцію, є такі:

- економічні — найпоширеніші причини міграцій. Пов'язані з переміщенням робочої сили в місця з більш високим рівнем життя, укладенням вигідних трудових контрактів, отриманням більш лояльних умов праці, навчанням тощо;
- політичні — міграції з цих причин рідко бувають добровільними, вони частіше вимушені (в результаті революцій, державних переворотів, зміни влади) і пов'язані із загрозою для життя. Так само як депортація — примусове виселення особи (або групи осіб) за межі держави з політичних мотивів;
- екологічні — міграції пов'язані із загрозою для життя з екологічних причин (наприклад аварія на ЧАЕС);
- релігійні — переселення через віросповідання, паломництво;
- національні (етнічні) — переселення на етнічну батьківщину.

Динаміка показників глобальної міжнародної міграції подана в табл. 16.1. Як видно з даних, лише за 20 років кількість міжнародних мігрантів в світі зросла майже у 2 рази (з 150 до 272 млн. осіб), а глобальні міжнародні перекази збільшились у 5,5 разів (з 126 до 689 млрд. дол. США). Частка мігрантів в загальній кількості населення найвища в таких країнах, як ОАЕ (88%), Катар (75%) та Кувейт (74%), тоді як серед регіонів світу лідирує Океанія, де мігранти становлять 21% загальної кількості населення.

Таблиця 16.1

Динаміка глобальних міграційних показників у 1999-2019 рр.

Показники	1999	2019
Загальна кількість міжнародних мігрантів, млн осіб	150	272
Частка міжнародних мігрантів у загальній чисельності населення, %	2,8	3,5
Країна з найбільшою кількістю міжнародних мігрантів	ОАЕ	ОАЕ
Регіон з найбільшою кількістю міжнародних мігрантів	Океанія	Океанія
Глобальні міжнародні перекази, млрд дол. США	126	689

Координатором у розв'язанні проблем міжнародної співпраці в галузі розвитку людських ресурсів, праці, зайнятості, заробітної плати, умов праці, соціального захисту безробітних та інших прошарків населення тощо стала Міжнародна організація праці (МОП) — одна з найдавніших і найбільш представницьких міжнародних організацій, яка була заснована в 1919 році. Її

створення було зумовлене наявністю проблем щодо регулювання трудових відносин, які виникли ще на початку XIX ст.

Головні цілі МОП — сприяння соціально-економічному прогресу, підвищення добробуту й покращення умов праці людей, захист прав людини тощо.

Зважаючи на такі цілі, основними завданнями МОП є такі:

- розробка узгодженої політики та програм, спрямованих на вирішення соціально-трудова проблем;
- розробка та прийняття міжнародних трудових норм у формі конвенцій і рекомендацій та контроль за їх виконанням;
- допомога країнам-учасникам у розв'язанні проблем зайнятості, скорочення безробіття та регулювання міграції;
- захист прав людини (права на працю, на об'єднання, колективні переговори, захист від примусової праці, дискримінації тощо);
- боротьба з бідністю, за покращення життєвого рівня працівників, розвиток соціального забезпечення;
- сприяння професійній підготовці та перепідготовці тих, хто працює, і безробітних;
- розробка і здійснення програм у галузі покращення умов праці та виробничого середовища, техніки безпеки та гігієни праці, охорони і відновлення навколишнього середовища;
- сприяння організаціям працюючих і підприємців в їхній роботі спільно з урядами щодо регулювання соціально-трудова відносин;
- розробка і здійснення заходів щодо захисту найбільш вразливих груп працівників (жінок, молоді, літніх людей, працівників-мігрантів).

Перелічені завдання були й залишаються головними в діяльності МОП.

Отже, міграційна проблема є глобальною. Її глобальність визначається тим, що переміщення населення між країнами стосується усіх континентів земної кулі, а її розв'язання можливе лише за умови поєднання зусиль усієї міжнародної спільноти.

Можна зробити висновок, що міграція населення і насамперед економічно активної його частини, є об'єктивною закономірністю розвитку продуктивних сил людства. Вона, крім того, сприяє покращенню глобальної демографічної ситуації, забезпечуючи приплив надлишкових (в окремих країнах) людських ресурсів до тих регіонів світу, де в них є потреба. Тобто це можливість вільного вибору вільної людини та реалізація її невід'ємного права на свободу щодо місця проживання, яка може обмежуватися, крім

окремих випадків (наприклад, обізнаність особи щодо державних таємниць), тільки двома обставинами, а саме: бажанням особи емігрувати і готовністю тієї чи іншої країни її прийняти.

Питання для обговорення.

1. Як ви розумієте поняття «міграція», «еміграція», «імміграція»?
2. За якими ознаками класифікують міжнародну міграцію?
3. Як ви розумієте поняття «відплив інтелекту»?
4. Назвіть основні регіони тяжіння мігрантів.
5. Що таке Міжнародна організація праці?
6. Яка мета та особливості діяльності МОП?

Цікаві завдання.

Завдання 1. Припустимо, що Х — це люди, що примусово покинули свою країну, а Y — це люди, які за власним бажанням покинули свою країну. Нижче подано соціально-демографічні поняття, з яких необхідно вибрати ті, що підходять кожному визначенню:

а) емігранти — ...;	е) дисиденти — ...;
б) мігранти — ...;	є) іноземці — ...;
в) туристи — ...;	ж) переселенці — ...;
г) біженці — ...;	з) дипломати — ... .
д) мандрівники — ...;	

Завдання 2. Які зміни необхідно здійснити в країні для зменшення еміграційних процесів?

Завдання 3. Проведіть аналіз участі країн у процесах міжнародної міграції робочої сили. Результати запишіть у поданій далі таблиці.

Вигоди та втрати країн від участі у міжнародній міграції робочої сили

Учасники	Вигоди	Втрати
Країна-експортер робочої сили		
Країна-імпортер робочої сили		

Завдання 4. За даними таблиці проаналізуйте динаміку міграційних процесів, у яких брала участь Україна протягом 1990–2019 рр.

Показник	1990 р.	2019 р.
Загальна кількість українців, які живуть за межами рідної країни, млн.	6,892	4,964
Відсоток мігрантів від загального населення України, %	13,4	11,3
Кількість українських біженців у країнах світу, тис.	5,2	9,4
Частка біженців від загальної кількості мігрантів з України, %	0,1	0,2
Кількість жінок серед українських мігрантів, %	57,2	57,0
Середній вік українців, які живуть за межами країни, років	43,2	49,1
Частка українських мігрантів у віковій групі 0–19 років, %	13,9	6,3
Частка українських мігрантів у віковій групі 20–64 роки, %	69,4	73,2
Частка українських мігрантів у віковій групі 65+ років, %	16,6	20,5

Література:

1. International migrant stock (2019): maps [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.un.org/en>.
2. Міжнародна організація праці [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://znaimo.com.ua/Міжнародна_організація_праці.
2. Криховець-Хом'як Л. Я., Длугопольський О. В., Вірковська А. А. Економіка (профільний рівень): підручник для 11 класу закладів загальної середньої освіти. — Тернопіль: Астон, 2019. — 296 с.
3. Dluhopolskyi O., Zatonatska T., Lvova I., Klaviv Y. Regulations for returning labour migrants to Ukraine: international background and national limitations // Comparative Economic Research. Central and Eastern Europe. — 2019. — Vol.22(3). — P. 45-64.

Післямова

У посібнику «Економіка і я», дорогі читачі, ми намагались цікаво та доступно розповісти вам про основні економічні проблеми, з якими стикаються люди в своєму повсякденному житті. Кожен розділ ми як автори наповнили дискусійними питаннями, актуальною аналітичною інформацією та сучасними кейсами.

У першому розділі ми розглянули зв'язок економіки та людини, рівні економічних досліджень, дійових осіб економіки, економічний кругообіг та природу раціональної та ірраціональної поведінки людини. У другому розділі ми розкрили суть, фактори та види потреб людини, проаналізували економічні та неекономічні блага, які задовольняють різноманітні потреби. У третьому розділі ми охарактеризували категорії «підприємець» та «підприємництво», проаналізували функції та основних суб'єктів підприємницької діяльності, а також види підприємств за різними ознаками. У четвертому розділі ми розглянули виробництво, витрати фірми та їх класифікацію, доходи фірми, суть та функції прибутку фірми та факторів, що на нього впливають. У п'ятому розділі ми розкрили зміст споживання та заощадження, правило добробуту суспільства, зв'язок між добробутом і щастям, а також проаналізували феномен «покарання за бідність». У шостому розділі ми розглянули спільні та відмінні риси соціальної відповідальності бізнесу та соціального підприємництва, охарактеризували моделі соціальної відповідальності бізнесу та форми її прояву. У сьомому розділі ми проаналізували дохідну та видаткову частини бюджету, суть, елементи, функції та види податків, а також наслідки ухилення від оподаткування. У восьмому розділі ми розглянули особисті фінанси та структуру особистих витрат, зміст та складові фінансової грамотності населення, принципи раціоналізації витрат, а також способи управління персональними фінансами через мобільні додатки. У дев'ятому розділі ми проаналізували суть та види заробітної плати, розкрили зміст номінальної та реальної зарплати, а також мінімальної та середньої зарплати. У десятому розділі ми розглянули соціально-економічні явище безробіття, його види та наслідки, а також його зв'язок із бідністю. В одинадцятому розділі ми проаналізували суть, види та основні функції грошей, їх зв'язок з інфляційними процесами в економіці, а також розкрили зміст інфляції, її видів та наслідків. У дванадцятому розділі ми розглянули зміст і види природних ресурсів, охарактеризували феномен «ресурсного прокляття», а також суть та види земельної ренти. У тринадцятому розділі ми розкрили суть екології, основних видів та наслідків екологічного забруднення, а також роль зеленої економіки в XXI столітті. У чотирнадцятому розділі ми охарактеризували цифрову економіку та її основні тренди, розглянули цифрові канали, а також основи безпеки в мережі «Інтернет». У п'ятнадцятому розділі ми розглянули глобалізацію, її ознаки, основні фактори, що сприяють та протистоять їй, а також суть та основні види міжнародних організацій. У шістнадцятому розділі ми розкрили зміст та види міграції за різними ознаками, її основні напрямки та причини.

Сподіваємось, що запропонований матеріал став вам, шановні читачі, у пригоді під час опанування безмежного та надзвичайно цікавого світу економіки та пошуку себе в ньому.

Навчальне видання

Серія «Шкільна бібліотека»

Длугопольський Олександр Володимирович
Вірковська Анастасія Андріївна

Економіка і я

посібник серії «Шкільна бібліотека»
для 7 класу закладів загальної середньої освіти

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

Видано за рахунок державних коштів. Продаж заборонено.

Вступ, розділи 1, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, післямова — О. В. Длугопольський.
Вступ, розділи 2, 3, 4, 12, 13, 14, 15, 16 — А. А. Вірковська.

У посібнику використані ілюстрації з доступних інтернет джерел.

Головний редактор Іван Білах
Науковий редактор Віктор Козюк
Обкладинка Інни Малявської
Комп'ютерна верстка Мар'яни Тераз

Формат 70x100 1/16.

Умовно-друк. арк. 11,664. Облік.-видавн. арк. 8,70. Наклад 81321.

ТзОВ «Видавництво Астон» м. Тернопіль вул. Гайова, 8
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єктів
Видавничої справи ТР № 28 від 09.06.2005 р.
www.aston.te.ua E-mail: tovaston@gmail.com